

ADAM MICKIEWICZ
KONRÁD WALLENROD
DZIADY

KNIHOVNA KLASIKŮ

Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění

Praha 1954

Cokoliv bude, v starou stopu vkročí,
rouhačům soucit, za soucit maškaru,
jen s upírem ať, drahá, tvoje oči
se uvítají po staru . . .

Pohleď a promluv! odpusť provinění:
že zase se k tobě vracím z mohyly;
minula stín že padne na tvé snění,
zakalí štěstí na chvíli.

Tvůj zrak, uvyklý na svět hledět snivě,
nepoleká snad se hlavy mrtvoly,
snad vyslechneš do konce trpělivě
hlas hrobu, ať dí cokoli.

Tvé mysli bludné cizopasně býlí
pronikne ty děje dávno zamžené,
na troskách, které ze všeho tam zbyly,
úponky řídce vyžene.“

Jest to název slavnosti, konané dotud mezi lidem v mnohých krajích Litvy, Prus a Kurska na paměť dědů nebo vůbec zemřelých předků. Tato slavnost svým počátkem sahá do dob pohanských a nazývala se kdysi „hody kozla“, na niž vedl slovo Koźlarz, Huślar, Guślarz, zároveň kněz a básník (geślarz). Za nynějších časů, kdy osvícené duchovenstvo a majitelé statků usilovali vykořenit obyčej, spojený s pověřivými praktikami a nadbytkem často hanlivým, slavivá lid dziady tajně v kaplich nebo v pustých domech nedaleko hřbitova. Připravuje se tam obyčejně hostina s rozmanitým jídlem, nápojem a ovocem a vyvolávají se duše nebožtíků. Hodno úvahy, že obyčej častovat mrtvé se zdá obecný u všech národů pohanských: v starém Řecku za časů homérských, v Skandinavii, na Východě a dosud po výspách Nového světa. Naše dziady mají tu zvláštnost, že pohanské obřady jsou tu pomíšeny s pomysly náboženství křesťanského; zvláště pak že den dušiček připadá do času té slavnosti. Lid se domnívá, že potravou, nápojem a zpěvy přináší úlevy očišťovacím duším. Takový vážný účel slavnosti, opuštěná místa, noční doba, fantastické obřady promlouvaly kdysi silně k mé obraznosti; poslouchával jsem báje, pověsti a písně o nebožtících, vracejících se s prosbami nebo výstrahami; a ve všech příšerných smyšlenkách bylo možno postihnout jistý smysl mravní a jistá naučení, názorně podávaná lidovým způsobem. Tato báseň předvede obrazy v podobném duchu; písně pak obřadní, kouzla a zaklínání jsou z větší části vzaty věrně a někdy doslovně z lidového básnictví.

DZIADY

ČÁST II.

*Kouzelník — Kmet, náčelník sboru — Sbor vesničanu
a vesničanek — Kaple — Večer*

*There are more things in Heaven and Earth
Than are dreamt of in our Philosophy.*

Shakespeare.

*Jsou divy na nebi a na zemi,
o nichž se ani nesnilo našim filosofům.*

SBOR

TEMNO všude, mrtvo všude:
Co to bude, co to bude?

KOUZELNÍK

Zamkněte se do kapličky,
rakev kruhem obstupujte,
žádné lampy, žádné svíčky,
suknem okna zatahujte:
ať svit luny bledým jasem
skulinami nevniká sem.
Čile, směle — času málo.

KMET

Jak jsi kázal, tak se stalo.

SBOR

Temno všude, mrtvo všude,
co to bude, co to bude?

KOUZELNÍK

Ó dušičky očistcové!
kdekoliv na světě dlící,
ať ta v smůle pekla vřící,
ať ta v říčce ledovcové,
ať ta, již trest těžší víže
k ohni z dřeva syrového,
když ji v peci žár zlý hryže,
piští, pláče v moci jeho.
Pospěšte si, ať jste tady!
Hromadně se sneste, stíny,
slavíme dnes slavné dziady!
Sestupujte do kapličky,
jsou tu jídla, obětiny,
nápoje i modlitbičky.

SBOR

Ticho všude, mrtvo všude,
co to bude, co to bude?

KOUZELNÍK

Hrst koudele, sem s ní, hola!
Zapálím ji, tak se hněte,
jak plamínek zaplápolá,
lehce jej jen odfoukněte,
dál a dále ať si letí,
ve vzduchu má dohořeti.

SBOR

Temno všude, mrtvo všude,
co to bude, co to bude?

KOUZELNÍK

Napřed vy, duchové vzduchu,
již jste vprostřed zemědolu,
plném tmy, slz, žalných vzruchů,
mozolů a bídy, bolů,
zableskli se a pak vzpláli
jak koudele chomáč malý,
kdo z vás bloudí vzduchem, mrakem,
nevzlét k bráně nebes samé,
toho záře jasným znakem
voláme a zaklínáme.

SBOR

Mluvte, komu čeho třeba,
kdo z vás žízniv, lačen chleba?

KOUZELNÍK

Pohleďte, ó, k stropu vzhůru,
jaké záře to tam plají,
zlatokřídle z nebes kůru
dvě děti se třepotají.
Jak list s lístkem v jarním vání
pod klenbou se vrtí, chvějí:
jak holoubci v laškování,
tak andělci dovádějí.

KOUZELNÍK A KMBT

Jak list s lístkem v jarním vání,
pod klenbou se vrtí, chvějí:
jak holoubci v laškování,
tak andělci dovádějí.

ANDĚLEK

(k jedné z vesničaneček)

K mámě letím, k srdci mámy.
Cožpak ty už neznáš Jozku?
Já to jsem, tvůj Jozka, mami,
tady vidíš sestru Rozku.
My teď v ráji lítáváme,
než u mámy líp se máme.
Naše čílka jasů zřídla
a z jitřenky máme šaty,
na ramínkách krásná křídla,
jaká má jen motýl zlatý.
Ráj má, co jen srdce ráčí,
nové hry nám denně přává,
kam stoupneme, roste tráva,
květ rozkvete, sáhnout stačí.
I když máme všeho dosti,
bázní, nudou srdce drána:
pro nás, ach, do blaženosti
zavřena je, mámo, brána!

SBOR

I když mají všeho dosti,
bázní, nudou srdce drána,
pro dítky, ach, k blaženosti
zavřena je, mámo, brána!

KOUZELNÍK

Co ti chybí, dušinečko,
abys vešla do nebička?
Prosíš snad o chválu Pána?
O sladoučké mlsáníčko?

Jsou tu dárky, perník, mléčko,
i zákusky i jablíčka.
Co ti chybí, dušinečko,
abys vešla do nebička?

ANDĚLEK

Ničeho nám třeba není,
za živa jsme mlsků měli,
nešťastní že teď jsme celí;
ach, za celé žití svoje
nepoznal já, hořkost co je.
Něhy, mlsků, svévolnosti
užil, co se uráčilo,
zpívat, skákat do sytosti,
pro Rozárku trhat kvítí;
hle, co mojí prací bylo;
její — loutky nastrojiti.
Letíme na slavnost dědů,
ne k modlitbám, na besedu,
není třeba nám mše svaté;
nechcem mlíčka, masopustky,
když dvě zrnka pepře dáte,
maličkost ta, uhlídáte,
vydá věru za odpustky.
Rozvážit z vás každý musí,
tak že chce jen vůle boží;
kdo nepoznal hořkost, hloží,
sladkost nebe neokusí.

SBOR

Rozvážit z vás každý musí,
tak že chce jen vůle boží:

kdo nepoznal hořkost, hloží,
pobyt v nebi neokusí.

KOUZELNÍK

Dušinečko, andělíčku!
Co jste chtěli, tady máte,
jen si vezměte po zrníčku,
spánembohem nám teď dáte.
A či duše k prosbám hluchá,
jménem Otce, Syna, Ducha!
Nevidíte svatý kříž?
Nechcete-li jídla, pití,
v pokoji nás nechte býti!
Kš, kš, lette již!

SBOR

A či duše k prosbám hluchá,
jménem Otce, Syna, Ducha!
Nevidíte svatý kříž?
Nechcete-li jídla, pití,
v pokoji nás nechte býti.
Kš, kš, lette již!

(Zjev zmizí)

KOUZELNÍK

Půlnoc táhne, děsí duši.
Na závory zamykejte!
Vemte smolných loučí nůši,
kotel vodky na hák dejte:
až spustím hůl na znamení,
ať je vodka plamen, vření.
Jenom směle, jenom s chutí.

126

KMBT

Hotov jsem už!

KOUZELNÍK

Hle, znamení.

KMBT

Výbuch, krátké vyšlehnutí,
zhaslo to, je po plameni.

SBOR

Temno všude, mrtvo všude:
Co to bude? Co to bude?

KOUZELNÍK

Teď, duchové zemstí, blíže,
nejtěžší, jež k zemědolu
zločinnosti řetěz víže
tělem, duší hříšnou spolu.
Byť jste změtí prachu, kostí,
či vás anděl smrti volá,
život z muky tělesnosti
nedá se tak vyrvat zhola.
Jestli tresty, krutost bytí
mohou lidé umírniti,
zbavit jámy pekel samé,
od níž jste jen krůček malý,
vzýváme vás, zaklínáme,
přes váš živel, oheň vzplálý!

SBOR

Mluvte, komu čeho třeba,
kdo z vás žízniv, lačen chleba.

127

HĽAS
(za oknem)

Hej, havrani, orli, sovy,
ó proklatí draví žráči!
Pustte mě pod svaté krovy,
pustte, na dva kroky, stačí.

KOUZELNÍK

Jaká stvůra! chraň nás zlého!
Upír v okně. Vidíte ho?
Jak hnát v poli vybílený;
hledte, hledte, jaké líce!
V hubě dým a blýskavice;
oči navrch vypouleny,
jak v popelu uhle planou;
s čela kštici rozcuchanou,
a jako když uschlé věnce
hoří, oheň metlou mává,
tak i hlava zatracence
s třeskem jiskry rozmetává.

KOUZELNÍK A STAŘEC

A jako když uschlé věnce
hoří, oheň metlou mává:
tak i hlava zatracence
s třeskem jiskry rozmetává.

ZJEV
(za oknem)

Děti! Neznáte mě, děti?
Popatřte jen na mne zblízka,
vzpomeňte si, my se znali:

Nebožtík jsem pán váš, děti!
Však to byla moje víska!
Sorva míjí rok teď třetí,
když jste vy mě pochovali.
Ach, dlaň boží tvrdě stiská!
Zlý duch má mě ve své moci,
hrozná muka trpět je mi:
temnoty když halí zemi,
vstávám, bloudit musím nocí;
utíkám před září denní,
tulácký mě život vláčí,
a bloudění konce není.
Věčného jsem hladu krmí:
a kdo mě nakrmit ráčí?
Žraví ptáci mnou se krmí,
ach, kdo úděl můj jen změní?
Konce mukám není, není!

SBOR

Žraví ptáci mnou se krmí,
ach, kdo úděl můj jen změní?
Konce mukám není, není!

KOUZELNÍK

Co k úniku třeba duši,
z trestu, který zle ji kruší?
Přímiluvy ti k nebi třeba?
posvěcených jídel z hodů?
Sdostatek tu mléka, chleba,
jahod je tu, jiných plodů,
Mluv, čeho je třeba duši,
aby přišla do nebička?

Do nebe? . . . Kdo se to rouhá!
 Ó, ne! nechci do nebička:
 jedno chci jen, toť má touha,
 aby duše tělo svlékla,
 stokrát půjdu radš do pekla,
 snášet všecka muka snadně,
 raděj úpět v pekle na dně,
 nežli s duchy nečistými
 věčně světem bloudit s nimi,
 vidět zbytky hodů dávných,
 stopy činů přehavných;
 od východu k zapadání,
 od západu k slunce vzplání,
 hladov, žízniv k umírání,
 krmit dravé plectvo leda.
 Toť můj úděl. Jaká běda!
 v stálém těla nepokoji
 musím vláčet duši svoji,
 než někdo z vás, lidé moji,
 hlad můj, žízeň neukojí.
 Ach, jak mě ta žízeň pálí!
 Kdyby byla vody lžička!
 Ach, kdybyste mi jen dali
 dvě zrníčka obilíčka!

SBOR

Ach, jak ho ta žízeň pálí!
 Kdyby byla vody lžička!
 Ach, kdybychom mu jen dali
 dvě zrníčka obilíčka!

Darmo žebrá, darmo škvíří:
 Naše černé, dravé řady,
 krkavcové, sovy, výři,
 kdysi tvoji sluzi, víme?
 kteréš, pane, močil hlady,
 vypijem vše, jídla sníme.
 Hej, vy ptáci, už ho máme.
 dráp náš, zobák silný z kos
 jídlo nadranc roztrháme!
 Kdyby je měl v hubě celé,
 i tam drápy zatnem směle,
 vniknem třeba do vnitřností.
 Lítosti jsi neznal, pane!
 Do něho, se dravci, dejme!
 Buďme také bez lítosti:
 nadranc jídlo roztrhejme.
 Když se jídla nedostane,
 tělo nadranc roztrhejme,
 až zasvítí nahé kosti.

HAVRAN

Ty bys nerad umřel hlady!
 Vzpomínáš si, září bylo,
 jak jsem přilét na tvé sady?
 Ovoce se ruměnilo.
 Tři dni zobák prázdný maje,
 uklov jsem si ze stromečku,
 sadař skrytý v křoví zkraje,
 spustil pokřik, jak mě zočil,
 jak na vlka pustil smečku.
 A dřív než jsem přes zed' skočil,
 dohnala mě psiska — ouha,

před tvůj soud mě přivlek slouha:
o plod planý spor se točil,
který Bůh všem pro užitek
dal jak oheň, vodu, kvítek.
Ale pán pln hněvu vříská:
„Potřeba dát příklad krutý.“
Sběhla se hned celá víska,
ke kůlu mě přivázali.
Svázali pak v žíly pruty,
každou kost jak z klasů žito,
jak hrách z lusků vytřískali,
z těla, kůže bylo síto!
Smilování neznals, pane!

SBOR PTÁKŮ

Do něho se, dravci, dejme,
buďme také bez lítosti!
nadranc jídlo roztrhejme;
když se jídla nedostane,
nadranc tělo roztrhejme,
ať zasvítí nahé kosti!

SOVA

Ty bys nerad umřel hladý!
Vzpomeň, Štědrý den byl svatý,
v nejužším já mraze tady
stála s děckem přede vraty.
Pane! volám se slzami,
smiluj se nad sirotami!
Na onom je muž už světě,
dcerka na tvém dvoře slouží,
matku v chatě nemoc souží,
u prsů tíž nemluvněte:

Pane, přispěj k obživení,
žít tak dál už možné není!
Tys však, pane, neměl duši!
Hýřils v samém hodokvase,
převaloval v zlatě zase,
hajdukovi řek jsi líně:
„Kdo tam troubí hostům v uši?
Žebrotu hned žeň ze síně.“
Ničema hned, jaks to řekl,
za vrata mne za cop vlekl,
s děckem srazil v kupu sněhu!
a já zbitá, bez pomoci
bloudila jsem bez noclehu
a i s děckem zmrzla v noci.
Smilování neznals, pane!

SBOR PTÁKŮ

Do něho se, dravci, dejme,
buďme také bez lítosti!
Nadranc jídlo roztrhejme.
Když se jídla nedostane,
nadranc tělo roztrhejme,
ať zasvítí nahé kosti.

ZJEV

Není, není pro mne rady!
Co mi dáváš na talíři,
darmo, zhltnou sovy, výři,
pro mne nejsou, nejsou dziady!
Tak trpět musím dobu nedohlednou,
spravedliv jsi, Bože, v dopuštění!
Kdo člověkem však nebyl ani jednou,
pomoci mu lidské není.

SBOR

Tak trpět musíš dobu nedohlednou:
spravedliv jsi, Bože, v dopuštění!
Kdo člověkem však nebyl ani jednou,
pomoci mu lidské není.

KOUZELNÍK

Když nic tobě nepomůže,
jdi, ubohá, pryč jdi! — Nuže!
A čím duše k prosbám hluchá,
jménem Otce, Syna, Ducha!
Což nevidíš svatý kříž?
Nechceš jídla ani pití?
Na pokoji nech nás býti!
Kš, kš, běž si již!

SBOR

A čím duše k prosbám hluchá:
jménem Otce, Syna, Ducha!
Což nevidíš svatý kříž?
Nechceš jídla ani pití?
Na pokoji nech nás býti!
Kš, kš, běž si již!

(Zjev zmizí)

KOUZELNÍK

Na hrot hůlky, lidé milí,
podejte mi vínek tiše,
posvěcené chytne býlí,
vzhůru dýmy, blesky výše!

134

SBOR

Temno všude, mrtvo všude;
Co to bude, co to bude?

KOUZELNÍK

Teď duchové ať se zjeví
výšin, kteří v zemědolu
temném, draném vichřic hněvy
živi byli s lidmi spolu,
neřesti pak prosti byli,
nám nežili ani světu
jak to plané luční býlí:
z něhož není plodů, květů,
kterého zvěř nepožívá,
jímž se člověk neodívá.
Ve věnečích vonných ale
po zdivu se výše pnuly,
tak vysoko, dívky zralé,
zrak jste nesly, ňadra dmuly.
Která dosud neprolétla
čistým křídlem branou nebe,
kadidlem a září světla,
zaklínáme, zveme tebe.

SBOR

Mluvte, komu čeho třeba,
kdo z vás žízniv, lačen chleba?

KOUZELNÍK

Ó, máš Boží k nám se snáší?
Nebo anděl v třpytné kráse?

135

Jak když letí po nebesku
vzmachem obruč duhy v lesku,
aby z jezer napila se:
tak tu září v kapli naší.
Bílá říza k nohám splývá,
s věterky si vlásky hrají,
úsměv přejde líčka snivá,
ale oči slzy tají.

KOUZELNÍK A KMET

Bílá říza k nohám splývá,
s věterky si vlásky hrají,
úsměv přejde líčka snivá,
ale oči slzy tají.

Duo

KOUZELNÍK A DÍVKA

Na hlavě jí vínek leží,
v ruce drží snítka tuje
a beránek před ní běží,
motýl nad ní poletuje.
Na beránka stále volá:
Pojď, beránku, pojď sem, hola!
Ten odbíhá stále dále;
s motýlkem se snítka sklání,
už už má jej, drží v dlani,
motýl prchá nenadále.

DÍVKA

Na hlavě mi vínek leží,
v ruce držím snítka tuje,

beránek přede mnou běží,
motýl kolem poletuje.
Na beránka srdce volá:
Pojď, beránku, pojď sem, hola!
Ten odbíhá stále dále;
s motýlkem se snítka sklání,
už už mám jej, držím v dlani;
motýl prchá nenadále.

DÍVKA

Arie

Jednou Zoška z jara časně,
nejpěknější ze vsi panna,
když beránky pásala, hlasně
pěla tančíc rozjásána.
La, la, la, la.

Za holoubky Oleš milý
zlíbat jí chtěl ústa, líce,
prosby, sliby marné byly,
vysmála se rozvernice.
La, la, la, la.

Stužky dával Jožka stárek,
Antoš srdce jako dárek,
košíčkem jim dívka dala
a jen se jim posmívala.
La, la, la, la.

Recitativo

Tak tomu je. Tou Zoškou ze vsi já jsem byla,
jméno mé všem známo bylo,
třeba krásná, já se neprovdala,

a než se dvacet naplnilo,
zhasla jsem, žal nezažila,
pravé štěstí nepoznala.
Žila, ne však, ach, pro ten svět zřený!
Duch můj byl příliš rozkřídlený,
na zemské hroudě nikdy nespočinul,
vánky honil, s nimi plynul,
za motýlem, krásným věncem,
za beránkem nezvedencem,
ale nikdy za milencem.
Písň flétny slyšela jsem ráda,
sama pasouc, každou chvíli
k těm pastýřům přiháněla stáda,
kteří vděk můj velebili.
K žádnému však nezaplála,
zato po smrti — nevím, co se se mnou děje,
neznámý žár ve mně sálá:
ač si hraji po svévoli,
lítám, jak kam vítr věje,
nic netrudí mne a nic nezabolí,
jaké chci si kouzlím dívky,
z duh tkám krajek na tisíce
a z průzračné rosy ranní
vážky dělám, holubice.
A přec, odkud nuda civí?
Kohosi čekám, šelest každý střežím.
Ach, jen sama vždycky běžím!
Trpko mi, že bez ustání
vítr mě jak pírkó smetá,
nevím: zda jsem z toho či z onoho světa.
Přiblížím se a už dál mě vítr žene
stranou, a zas dolů, vzhůru:
proudy vzdušné rozvířené
věčně musím proletovat?

ani se vznést k nebes kůru,
ani zemi pocolovat.

SBOR

Proudy vzdušné rozvířené
věčně musím proletovat?
ani se vznést k nebes kůru,
ani zemi pocolovat.

KOUZELNÍK

Co ti chybí, dušinečko,
abys vešla do nebička?
O přímluvu prosíš Pána,
o sladoučké mlsáníčko?
Jsou tu dárky, perník, mléčko,
i jahůdky i jablíčka.
Co ti chybí, dušinečko,
abys vešla do nebička?

DÍVKA

Nic nežádá má dušička!
Ať mládenci přibíhají,
ať své ruce do mých dají,
ať mě na zem stáhnou dolů,
ať si hráme chvíli spolu!
Rozvážit z vás každý musí,
tak že chce jen vůle boží,
kdo se nedotk zeměhloží,
pobyt v nebi neokusí.

SBOR

Rozvážit z vás každý musí,
tak že chce jen vůle boží,

kdo se nedotk zeměhloží,
pobyt v nebi neokusí.

KOUZELNÍK
(*k několika vesničanům*)

Darmo utíkáte, jsou to marné stíny,
darmo se ta bědná zdráhá,
hned ji zchvátí vítr jiný.
Ale neplač, krásko moje!
Hle! tvé příští odkryto je,
budoucí zřím tvoje kroky:
ještě musíš sama, drahá,
létat s větry po dva roky,
potom v ráji staneš ale.
Dnes modlitba nepomáhá;
spánembohem leť si dále.
A či mysl k prosbám hluchá,
jménem Otce, Syna, Ducha!
Nevidíš-li svatý kříž?
Nechtěla jsi jídlo, pití,
na pokoji nech nás býti.
Kš, kš, leť si již.

SBOR

A či mysl k prosbám hluchá,
jménem Otce, Syna, Ducha!
Nevidíš-li svatý kříž?
Nechtěla jsi jídlo, pití,
na pokoji nech nás býti.
Kš, kš, leť si již!

(*Dívka zmizí*)

KOUZELNÍK

A teď duše shora, zdola,
každou zvlášť a dohromady
poslední můj rozkaz volá!
pohostím vás skrovně tady:
máku, čočky po hrstičce
rozhazují po kapličce.

SBOR

Potřebná hned brát si začni,
která žízni, která lační.

KOUZELNÍK

Čas je kapli otevřítí,
svíčky, lampy ať zas svítí.
Přešla půlnoc, kohout pěje,
konec strašné obětiny,
čas připomíná otců děje,
stůjte . . .

SBOR

Co to?

KOUZELNÍK

Přízrak jiný!

SBOR

Temno všude, mrtvo všude,
co to bude, co to bude?

KOUZELNÍK

(*k jedné z vesničanek*)

Pasačko tam, smutkem zbledlá,
Vstaň, či zrak mě jenom mámí,

na hrob, zdá se, že sis sedla!
Hleďte, děti, ó můj Bože!
Propadá se dlážka. Cože?
Bledý přízrak vstává z jámy;
k pasačce se přízrak blíží,
po jejím už stojí boku.
Oči zvedá a jak shlíží!
Bílý rubáš, v líci bílý
jako sníh po Novém roku.
Hrozivý zrak zasmušilý
ztopil zcela v jejím oku.
Na srdce, ach, hleďte, milí,
jaká stružka krvavící,
jak nach stužky padající,
korálek se šňůrka kroutí,
shora k nohám splývající?
Kdo to, nelze uhádnouti!
Ukázal jen k srdci znova,
k pastýřce však ani slova.

SBOR

Kdo to, nelze uhádnouti,
ukázal jen k srdci znova,
k pastýřce však ani slova.

KOUZELNÍK

Co ti chybí, duchu mladý,
přímluvy ti k nebi třeba?
Posvěcených jídel z hodů?
Sdostatek tu mléka, chleba,
jahod je tu, jiných plodů.
Co ti chybí, duchu mladý,
abys přišel do nebička?

(Zjev mlčí)

SBOR

Ticho všude, mrtvo všude:
co to bude, co to bude?

KOUZELNÍK

Odpovídej, duše bledá!
Co to? Mlčí! Na nic nedá.

SBOR

Co to? Mlčí? Na nic nedá!

KOUZELNÍK

Mší když zhrdáš, jídly z mísy,
spánembohem, jdi jen, jdi si!
A čím mysl k prosbám hluchá:
Jménem Otce, Syna, Ducha!
Což nevidíš svatý kříž?
Nechtěla jsi jídlo, pití,
na pokoji nech nás býti!
Kš, kš, leť si již!

(Zjev stojí)

SBOR

A čím mysl k prosbám hluchá:
Jménem Otce, Syna, Ducha!
Což nevidíš svatý kříž?
Nechtěla jsi jídla, pití,
na pokoji nech nás býti!
Kš, kš, leť si již!

KOUZELNÍK

Proboha, co zač jsi, běse?
Nepromluví, nepohne se.

SBOR

Nepromluví, nepohne se.

KOUZELNÍK

Blažená či zavržená,
opuť, duše, obřad svatý!
Hle, zem zeje otevřená:
kudy vešlas, ukaž paty,
jinak budež zatracena.

(Po přestávce)

Hni se, v lesích, v tůních zajdi,
zhyň na věky, smrt tam najdi!

(Zjev nepohnut)

Proboha! Co zač jsi, běse?
nemizí, nic nepronese!

SBOR

Nemizí, nic nepronese!

KOUZELNÍK

Marné prosby, hřmící slova:
prokletí se nic nebojí.

Kropáč rychle podejte mi . . .
Ani kropáč nepomáhá,
bědný přízrak nezaváhá,
jak tam stanul, tak tam stojí,
nepohnutý, hluchý, němý,
jako kámen ze hřbitova.

SBOR

Bědný přízrak nezaváhá,
jak tam stanul, tak tam stojí,
nepohnutý, hluchý, němý,
jako kámen ze hřbitova.
Ticho všude, mrtvo všude:
co to bude, co to bude?

KOUZELNÍK

Nad lidský to rozum sahá!
Pastýřko, znáš toho muže?
V tom jsou strašné věci, drahá.
Po kompak máš smutek? Nuže?
Muž je zdrav, vše zdrávo doma,
co to, že nepohneš rtoma?
Pohleď přece, řekni, co je,
či jsi mrtvé, dítě moje?
Proč ten úsměv, pročpak? — z čeho?
Co v něm veselého?
Co v něm vidíš veselého?

SBOR

Proč ten úsměv, pročpak? — z čeho?
Co v něm vidíš veselého?

KOUZELNÍK

Hromničku mi, štolu dejte,
posvětim ji, podívejte...
Marná svíčka, záře její,
neodchází duše klatá.
Chyťte ženu, vyved'te ji
za kapličku provázejte.
Proč se točíš, co máš z něho?
Co v něm vidíš půvabného?

SBOR

Proč se točíš, co máš z něho?
Co v něm vidíš půvabného?

KOUZELNÍK

Probůh, přízrak za ní chvátá!
Kam my s ní, on za ní všude...
Co to bude, co to bude?

SBOR

Kam my s ní, on za ní všude:
co to bude, co to bude?

DZIADY

ČAST IV.

Byt kněze — Pokrytý stůl se zbytky večeře, kněz, poustevník, děti, dvě svíčky na stole — Lampa před obrazem Nejsvětější Panny Marie — Na stěně bicí hodiny

*Ich hob alle murben Leichenschleier auf, die
in Sargen lagen; Ich entfernte den erhabenen
Trost der Ergebung, bloss um mir immer fort
zu sagen: „ach, so war es ja nicht! tausend
Freuden sind auf ewig nachgeworfen in Gräfte
und du stehst allein hier und überrechnest
sie!“ Dürftiger! Dürftiger! Schlage nicht das
ganze zerrissene Buch der Vergangenheit auf!
Bist du noch nicht traurig genug? Jean Paul*

KNĚZ

DĚTI, od stolu se hněte!
Chléb vezdejší když už máme,
okolo mne poklekněte:
Otcí v nebi díky vzdáme.
Dnešní den je v církvi svatý,
živí duší vzpomínají,
které od nás smrtí vzaty,
v očištění teď trpí, lkají.
Pána Boha prosme za ně.

(Otvírá knihu)

A zde čtení případné je.

zatím však půvab její jak stín oblétaje,
mne vrhá v muky pekla nebo v slasti ráje.
Když uroní slzu, či vzdychne, vzpomíná si:
hned k jejím ústům sletím, zčechrám plavé vlasy
a prolnu ji, můj dech se s jejím dechem smísí,
v nebi jsem jak kdysi!

Ó, kdy? . . . Oh, cítíte to, kdo jste milovali,
jak žárlivost mučí, pálí? . . .

Po smrti ještě dlouho bloudit je mi všade,
než Všemohoucí v náruč svou ji zchvátí,
anděla tehdy budu sledovati
i bludný stín můj do nebe se vkrade.

(Hodiny začínají bít)

(Zpívá)

Jen si hledte rozvážiti,
že z božího rozhodnutí,
kdo byl v nebi jednou v žití,
nevejde tam po zesnutí.

*(Hodiny přestanou bít, kohout zakokrhá, lampa před
obrazem zhasne, Gustav zmizí)*

SBOR

Jen si hledme rozvážiti,
že z božího rozhodnutí,
kdo byl v nebi jednou v žití,
nevejde tam po zesnutí.

DZIADY

ČÁST III.

Svaté paměti

*JANU SOBOLEWSKÉMU,
CYPRIANU DASZKIEWICZOWI,
FELIXU KÓŁAKOWSKÉMU,*

*spolužákům, spoluvěznům, spoluvyhnancům,
pro lásku k otčině pronásledovaným,
z tesknoty po otčině zemřelým
v Archangelsku, Moskvě, Petrohradě,
národní věci mučedníkům*

věnuje autor.

Polska představuje od půlstoletí obraz jednak tak trvalé, neúnavné a neúprosné ukrutnosti tyranů, jednak tak bezmezného obětování se lidu a tak tuhé vytrvalosti, jakých nebylo od časů pronásledování křesťanstva. Zdá se, jako by králové měli Herodovu předtuchu o zjevení nového světla na zemi i o svém blízkém pádu a jako by lid stále víc a stále silněji věřil ve své znovuzrození a zmrtvýchvstání. |

Dějiny polského mučednictví zahrnují mnoho pokolení a nesčetné množství obětí; krvavé výjevy se odehrávají na všech stranách naší země i v cizích krajích. — Báseň, kterou dnes wveřejňujeme, podává několik drobných rysů toho ohromného obrazu, jen několik příběhů z doby pronásledování, které zahájil vladař Alexander.

Kolem roku 1822 počala se politika imperátora Alexandra, nepřátelská všeliké svobodě, vyjasňovat, upevňovat a ubírat určitým směrem. Tenkrát započalo všeobecné pronásledování celého polského národa. Na scénu vystoupil pověstný v našich dějinách senátor Novosilcov. On byl první, který pojímal pudovou a zvířecí nenávisť ruské vlády k Polákům jako blahodárnou a politickou, učiniv ji základem svého působení a stanoviv si cílem zničení polské národnosti. Tenkrát bylo celé prostranství od Prosny až k Dněpru a od Haliče až k Baltickému moři uzavřeno a zařízeno jako jedno ohromné vězení. Celá administrativa byla uvedena v život jako jediný velký stroj mučící Poláky, jehož kolem točili velkokníže Konstantin a senátor Novosilcov. Systematický Novosilcov se pustil nejprve do mučení dětí a mládeže, aby naději příštích pokolení zničil v samém zárodku. Hlavní stan svého katanství rozbil ve Vilně, duchovním středisku provincií litevsko-ruských. Mezi universitní mládeží byly tenkrát různé literární společnosti, založené za účelem udržení jazyka a národ-

nosti polské, kteréž Vídeňským kongresem a carskými privilegiemi byly Polákům ponechány. Spolky se rozešly, pozorující rostoucí podezření vlády, ještě dřív samy, než vládní výnos zakázal jejich trvání. Ale Novosilcov, ačkoliv teprve za rok po rozpuštění těchto spolků přišel do Vilna, líčil před carem, jako by byl přistihl tyto spolky ještě v činnosti; jejich literární práce označil jako zřejmé důkazy vzpoury proti vládě, dal zatknout několik set mladých lidí a zařídil pod svým vlivem vojenské tribunály, aby soudily studenty. V tajném postupu ruského vyšetřování nedána obžalovaným možnost se hájit, neboť často ani nevědí, z čeho jsou obviněni, jelikož i přiznání komise podle libovůle buď vyslechne a vtělí k úředním raportům, nebo je vypustí. Novosilcov, vybaven od velkoknížete Konstantina neobmezenou plnomocí, byl žalobcem, soudcem i katem zároveň. Zrušil několik škol rozkazů, aby mládež je navštěvující byla považována za občanskou mrtvou, aby nebyla připouštěna k žádným službám veřejným, k žádným úřadům, a aby jí nebylo dovoleno ukončit studia at na ústavech soukromých či veřejných. Takové nařízení bránící se učití nemá příkladu v dějinách a jest originálním ruským výmyslem. Jim nedostačovalo zavírat školy, několik desítek studentů bylo posláno do dolní sibiřských nucené práce, k službám v asijských posádkách. Mezi nimi byli i neploetí příslušníci vznešených rodin litevských. Kolem dvaceti učitelů i posluchačů university, podezřelých z polsky národního smýšlení, bylo na věky vyhnáno v hloub Ruska. Z tolika vyhnanců jedinému dosud se podařilo dostat se z Rusi.

Všichni spisovatelé, kteří učinili zmínku o tehdejších pronásledování v Litvě, shodují se v tom, že v celé věci vilenských studentů bylo cosi mystického a tajemného. Mystický, jemný, ale neobrožený charakter Tomáše Zana, náčelníka mládeže, náboženské odříkání, bratrská shoda i láska mladých vězňů, trest boží, patrně stihnuší pronásledovatele, zůstavily hluboký dojem v duši těch, kdo byli buď svědky nebo účastníky těchto událostí a které vyličeny jako by přenášely čtenáře v časy dávné, v časy víry a zázraků.

Kdo zná dobře tehdejší události, vydá autorovi svědectví, že scény historické i charaktery jednajících osob nakreslil svědomitě, nic nepřidává a v ničem nepřeháněje. A nač by měl také přidávat nebo přehánět? Snad aby oživil v srdcích svých rodáků nenávisť k nepřátelům? Neb aby vzbudil soucit Evropy? — Co jsou všechny tehdejší ukrutnosti v porovnání s tím, co polský národ nyní trpí a nač se Evropa dívá lhostejně! Autor chtěl zachovat národu svému jediné pravdivou vzpomínku na několik let z dějin litevských a neměl potřebí hyzdit svým rodákům jejich nepřátele, kteréž dobře od věků znají; a soucitným národům evropským, kteří plakali nad Polskou jako ubohé ženy jeruzalémské nad Kristem, může národ náš odpovědět jediné slovy Vykupitelovými: „Dcery jeruzalémské, neplačte nade mnou, ale nad sebou!“

LITVA

PROLOG

*Ve Vilně u Ostrobranské ulice v klášteře basiliánů, změněném
na státní žalář — Cela vězňova*

*Vystříbejte se pak lidi, neboť vás vydávat
budou do sněmů
a v shromážděních svých vás budou bičovati.*

Ev. Matouše X. 17.

*Ano i před vladaře a před krále vedeni budete
pro mne
na svědectví proti nim i narodím.*

Ev. Mat. X. 18.

*A budete v nenávisti všechněm pro jméno mé,
ale kdož setrvá až do konce, tenť spasen bude.*

Ev. Mat. X. 22.

(Vězeň opřen na okně spí)

ANDĚL STRÁŽCE

NEDOBROTO, kruté dítě!
Rodná matka zásluhami
v dětství dlouho stréhla si tě
v tomto světě modlitbami
před svody a nehodami:
jako sadů andělíček,
růže, vůní odchání
v noci děcku z jeho spaní
nákazu a mouchy s víček.

Nejednou na prosbu matky,
dovolení maje boží,
sestoupil jsem do tvé chatky,
tichý v tichu noci temné,
sestoupil na záři jemné
a postával při tvém loži.
Když pak noc tě zkolébala,
nad tvým sněním rozvášněným
jak lilie běl má stála
nad tím zřídlem zakaleným.
Hnus mne jímál z duše oné,
však sny nové ve zlých tříšti
hledal jsem, jak v mraveništi
hledává se zrnko vonné.

Vida dobro zazářiti,
za dlaň jsem tvou duši brával,
v kraj vedl, kde věčnost svítí,
písničku jí notovával,
kterou zřídka děti zníti
na zemi jen slyší v snění,
nevědí nic při vzbuzení,
příští štěstí věstil, nesa
na rukou tě na nebesa,
a tys slyšel rajske pění
jak opilé blábolení.

Já, syn věčné slávy, lásky,
na sebe jsem bral v tom čase
příšery zjev, pekel masky,
strašil tě tak, káral zase.
Tys přijímal trest pak boží
jako divoch draný noži.

A tvá duše — v nepokoji,
s pýchou se však probudila,
v nepaměti jak by zdroji
celé noci bahno pila.
Vzpomínky na vyšší světy
v hloub jsi strh, jak voda dravá,
když se pod zem propadává,
listí smete, trávy, květy.

Tehdy hořce lkal jsem stále,
tváře v dlaních ukrýváje,
chtěl jsem, nesměl dlouho ale
navrátit se v rajske kraje,
setkat se tam s tvojí matkou —
zeptá se pak: Co se stalo
na tom světě, co je s chatkou?
co se mému synku zdálo?

VĚZEN

(Budí se znaven a zírá v okno — ráno)

Když, tichá noci, vzházíš, kdo jen zeptá se tě,
odkud ty jdeš, když hvězdy před sebou tmou

kdo z hvězd tvých vyčte taje příštích drah tvých
seješ
v světě

Volají: zašlo slunce, hvězdářové s věží,
proč ale zašlo, to nikdo nepovídá:
temnoty kryjí zem a lidé v spánku leží,
ale proč lidé spí, žádný z nich nevyzvídá.
Bez citu probudí se, jak bez citu spali —
a nediví se zlaté kouli každodenní;
temnoty a světla se jako strážce mění,
kde vůdcové však jsou, kteří to rozkázali?

A sen? — ach, ten svět hluchý, tajemný a tichý,
což není život duše hoden probádání!
Kdo spočte jeho čas, kdo změří jeho lýchly!
Děsí se člověk spící, směje při vstávání.
Dí mudrcové, sen že je jen připomnění —
Mudrcové kletí!

Což neumím rozlišit snění od paměti?
Snad ještě namluví mi, že mé uvěznění
je jenom rozpomnění.
Praví, že slasti, trýzeň, o nichž se nám zdává,
je obraznost jen hravá —

Hlupci, z doslechu sotva obraznost jen znají,
nám básníkům o ní bájí!

Já býval v ní, líp změřil její prostor lenní
a vím, že za hranicí leží — říše snění.

Dřív den nocí bude, a rozkoš trýznivostí,
než sen jen paměť a klamem obraznosti.

(Uléhá a znovu vstává — jde k oknu)

Nemohu usnout, ty sny děsí, šalby snují,
jak ty sny unavují!

(Dříme)

NOČNÍ DUCHOVÉ

Prachové černé peří pod hlavu mu snesme.
Zpívejme jen tiše, nepoděsme, nepoděsme.

DUCH

s levé strany

Noc v žaláři je smutná a tam v městě veselo je,
tam u tabulí hudby mámí,
při plných číších pějí pěvci písně svoje.

Tam vlasatice letí tmami:
Vlasaticím oči, vrkoče jen hoří.

(Vězeň usíná)

Kdo podle nich svou loďku řídí v běhu,
na vlnách usne, v ráje snů se vnoří,
na našem probudí se břehu.

ANDĚL

My jsme Boha uprosili,
ať tě vydá vrah, milý.
Samota, moudrých mistryně:
a ty v samotě vězení
tak jako prorok v pustině
přemítej o svém určení.

SBOR NOČNÍCH DUCHŮ

Ve dne nás Bůh souží — však v noci — veselo je,
do pozdní noci zhýralci hlučí,
volněji v noci pějí pěvci písně svoje,
d'áblové z pekla písním je učí.
Kdo se zbožnou myslí z ranní přicházívá,
kdo počestně se chutě pobaví,
zbožnost noc vyssaje mu — pijavice chtivá,
noc-had v ústech chuť mu otraví.
Zpívejme nad spícím my, synové noci,
služme mu, až ho zotročíme.
Probíhejme hlavou, srdce hledme zmoci,
bude náš — ach, kéž dlouho dříme!

ANDĚL

Modlitby za tvou spásu zemí, nebem zněly,
brzy tě musí pustit tyrani z tvé cely.

VĚZEŇ

(se budí a přemýšlí)

Ty, který mučíš bližní, vězníš je a stínáš
a ve dne usmíváš se, večer cpeš pak z mísy,
zda jeden aspoň zrána sen si připomínáš,
a když pochopíš jej, vzpomeneš-li ty si?

(Dříme)

ANDEĚL

Ty budeš zase volný, přišli jsme ti říci.

VĚZEŇ

(se probouzí)

Ach, včera řek to kdosi. Volný budu? Cože?
Ne, odkud, ze sna? Nebo zjevils mi to, Bože?

(Usne)

ANDĚLOVÉ

Jen stříci ho, ach, myšlenky jen stříci,
myšlenek bitva zuří v hlavě jeho.

DUCHOVÉ

s levé strany

Zdvojme svůj nápor.

DUCHOVÉ

s pravé strany

Strážte zdvojíme my.
Zda dobro zajde, vyhrá-li duch zlého,
zjeví se zítra v řeči, činy všemi,

té bitvy chvilka jedna rozhoduje,
člověkův osud navždy určen tu je.

VĚZEŇ

Být volný — ano. Nevím, odkud to kdo říká,
však znám to, co je volnost z přízně Moskalčika.
Okovy lotři sejmou, ale jenom s údů,
však na duši je vtačí — vyhnancem pak budu!
Já básník budu bloudit, dav cizí nepřející,
ne, nepochopí písně v cizí zemi znící,
nic — krom nic, beztvárného zvuku, jenž hned míjí.
Lotři, jedinou zbraň mou z ruk mi nevyrváli,
jen přelomili v dlani, ale zkazili jí;
a mrtev pro otčinu, živ budu tam v dáli,
zapadne v stínu duše myšlenka má v hrůze,
jako démant skrytý v nevzhledné je družce.

(Vstane a přeše ublem s jedné strany)

D. O. M.

GUSTAVUS

OBIIT MDCCCXXIII. CALENDIS NOVEMBRIS

(s druhé strany)

HIC NATUS EST

CONRADUS

MDCCCXXIII. CALENDIS NOVEMBRIS.

(Opře se o okno a usne)

DUCH

Člověče! Kdybys věděl, jaká je tvá vláda!
když myšlenka v tvé hlavě jako jiskra v mračna
zableskne, neviděna oblak skupí stáda

a déšť úrodný tvoří, hromobití mračná,
kdybys ty věděl, sotva jednu zanítíš-li,
že jako živly hromů mlčky už se strojí
andělové s ďábly — na myšlenku tu tvoji:
zda udeříš v peklo, či v nebi zasvítíš-li;
a ty jak oblak výšek, ale bludný, pluješ
a nevíš sám, kam letíš a co způsobuješ.
Lidé! Z vás každý moh by, vězněný i sirý,
trůny kácet, zdvíhat jen myšlenkou, snem víry.

JEDNÁNÍ I.

Scéna I.

Chodba. — Stráž s karabinami stojí opodál. — Několik mladých vězňů vychází se svícemi ze svých cel. — Půlnoc.

JAKUB

Půjde to? — Uzříme se?

ADOLF

Stráž kořalku pije:
a kaprál je náš.

JAKUB

Bije?

ADOLF

Půlnoc zazní s věže.

JAKUB

Jak ale stráž nás chytí, ta kaprála zřeže!

ADOLF

Spíš zhasni svíčku — vidíš — zář do okna bije.

(Zháší svíčku)

Dětinství! Dlouho musí bouchat naše hlídka,
dát a převzít heslo, klíč rychle najde zřídka: —
pak je — dlouhá chodba — než načapá nás, všichni
my rozběhnem se, zamknem, dělat budem spící.

(Jiní vězňové vycházejí vyvoláni ze svých cel)

ŽEGOTA

Dobrý večer.

KONRÁD

I ty tu?

LWOWICZ

I vy tu?

SOBOLEWSKI

Baže, braši.

FREJEND

A víte co, Žegoto, jdeme do tvé cely.
Dnes nový vězeň vstoupil do řehole naší
a i krb má, tam oheň budeme mít skvělý,
novotu přitom — dobré, zřít zas nové stěny.

SOBOLEWSKI

Žegoto! jak se máš? — i tys tu, přemilený!

ŽEGOTA

Mám celu na tři kroky, vás je pěkná řádka.

Do cely Konrádovy pojedme raděj, zkrátka,
je nejdelší a se zdí kostelíku splývá;
neslyšet nic odtud, ať volá se či zpívá.
Zakřičet dnes chci si a vyzpívat své tužby;
v městě pomyslí si: — že znějí bohoslužby.
A zítra je Hod Boží, koledy, — eh — potom —
mám i několik lahví.

JAKUB

Kaprál neví o tom?

FREJEND

Poctivec je kaprál a sám rád přihýbá si,
naš dávný legionář, k Polákům se hlásí,
jen zvůli předělal ho pan car na Moskala.
Duše katolická pročpak by nepopřála,
abychom Štědrý večer spolu strávit směli?

JAKUB

Však běda, kdyby nahoře se dověděli.

*(Vcházejí do cely Konrádovy, přikládají do kamen a rozžehují
svíce. — Cela Konrádova jako v prologu.)*

KNĚZ LWOWICZ

Žegoto můj milý, kde ty ses tu vzal taky
a kdy?

ŽEGOTA

Dnes odvěkli mě z domu, ze stodoly.

A tys byl hospodář?

ŽEGOTA

A panečku! a jaký.
Kdybys ty viděl ovce merinské, mé voly!
Já, který jsem dřív neznal, co je sláma, ovsy,
mám slávu ekonoma v Litvě od vsi do vsi.

JAKUB

Vzali tě nečekaně?

ŽEGOTA

Dávno byly řeči,
že ve Vilně prý berou. Z okna svého domu
kibitky vídával jsem uháněti něčí
a zlověstný zvuk pošty v nocích děsil k tomu.
Nejednou ke skleničce když jsme večer sedli
a u stolu pak někdo žertem tůknul o ni,
zachvěly se ženy a starouškové zbledli,
že feldjegrův už zvonec před našima zvoní.
Já nevěděl jsem ale, proč a po kom slídí,
vždyť nikdy přec jsem nebyl v žádné tajné lize.
Soudím, že úřad chuť má zas jen na peníze,
a pořádně až každý zaplatí z těch lidí,
zas se vrátí domů.

TOMÁŠ

Ty naděje máš tyto?

ŽEGOTA

Na Sibiř bez viny přec nepošlou nás, inu,
a jakou najdou nebo vymyslí si vinu?

Mlčíte? — co se děje, objasněte mi to,
z čeho nás obviňují, jaký důvod by byl?

TOMAS

Důvod? — Že Novosilcov z Varšavy sem přibyl.
Charakter toho pána jistě sám znáš dosti,
už senátor byl, víš přec, v carské nemilosti,
že zisky dávných lupů promarnil a propil
jsa v koncích bez úvěru, když se v dluzích topil,
nemoha přes úsilí, přes úporné snahy
tam v Polsku žádný spolek spiklenecký najít,
k nám do Litvy v kraj svěží usmyslit si zajít,
sem se štábem špehů se přestěhoval, s vrahy.
Zas aby beztréstně moh zemi vyloupiti
a nanovo se vloubit v přízeň samovládnu,
na naše spolky musí cosi nalíčiti,
ofěru obětovat caru novou, řádnou.

ŽEGOTA

Však my se obhájíme —

TOMAS

Hájit? Marná snaha;
řízení je tajné a soud se nenamáhá
snad obvinění sdělit té či oné straně,
žalobci nezáleží nijak na obraně,
násilím chce trestat — a budem potrestáni.
Prostředek jeden zbývá — smutný — ať se zkusí:
za oběť vrahům ať jsou někteří z nás dáni,
a ti pak na sebe vzít naši vinu musí.
Já stával vždycky v čele vaší společnosti,
přátelé, za vás trpět je mou povinností;

226

vyberte ke mně ještě bratry, které znáte,
sirotky, hlavně starší a ty neženaté,
jichž zánik mnoho srdcí v Litvě nezkrvaví,
a mladších, potřebnějších zachrání se hlavy.

ŽEGOTA

K tomu až došlo?

JAKUB

Pohleď, jak je zasmušilý,
nevěděl, že lze ztratit navždy domov milý.

FREJEND

Náš Jacek šel, když žena rodit započala,
a nepláče —

FELIX KÓLAKOWSKI

Má plakat? — Pánu Bohu chvála!
Povije-li mu syna, předpovím mu osud —
nu, ukaž, dej sem ruku — chiromant jsem trochu,
budoucnost hádat budu princí, tvému hochu:

(Hledí na jeho dlaň)

Poctivý-li bude, pod moskevskými řády
s kibitkou a soudy se jistě potká všady,
a kdož ví, možná živé najde nás tu posud —
mám synky rád, náš příští druh z nich každý jistý.

ŽEGOTA

Sedíte tu již dlouho?

227

FREJEND

Jak to můžem vědět?
Kalendář tu není, nám nepíše se listy:
horší, že nevíme, jak dlouho máme sedět.

SUZIN

Já mám tam místo záclon v okně jen dvě desky,
a nevím, kdy se smráká, dní a je-li hezky.

FREJEND

Běd zdejších patriarchy ptej se, však ti poví; —
největší je štika a první chytila se;
všechny nás tu vítal, poslední vyjde zase,
ví, kdo kdy přišel, odkud, řekni Tomášovi.

SUZIN

Vida, pan Tomáš, poznat nemoh jsem vás, ba ne.
Podej mi ruku, znals mě krátce jen a málo;
všem tehdy byla vzácná vaše přízeň, pane,
vás všude plno bližších přátel obléhalo;
tys přehlédl mě v davu, já ale tebe znával
a vím, cos dělal, snášel, abys nás moh spasit; —
teď že tě znám, já všude hrdě budu hlásit,
vzpomínat i v skonu — s Tomášem jsem lkával.

FREJEND

Nač ale, probůh, slzy, nářky, strachy tyto?
Hle, dokud býval Tomáš na svobodě stále,
na čele velkým písmem míval „lapák“ vryto,
dnes jako ve svém živlu je on v kriminále.

228

Ve světě vám býval jak houby tajnosnubné,
a chřadnul na sluníčku — teď, když sedí v lochu,
z nás slunečňátek každé když tu vadne, hubne,
on rozvíjí se, kvete, ba i tloustne trochu.
Ba módní kuru též si vzal pan Tomáš v létě,
hladovou kuru, slavnou teď na celém světě.

ŽEGOTA

(k Tomášovi)

Možili tě hladem?

FREJEND

Ne, denní býval přiděl;
a stál za podívanou, kdybys to byl viděl!
jen zasmrdět tím v jizbě, už by stačilo
k vyhubení hmyzu, i po myších by bylo.

ŽEGOTA

A mohls to jíst?

TOMÁŠ

Týden nejedl jsem celý,
pak zkoušel jsem a bez sil klesl na zem celý;
pak jako otrávený v bolestech jsem seděl,
pak necítě se ležel po několik neděl.
Já nevím, kolik chorob přestál jsem v tom čase,
jich jména u doktorů nikde nenašla se.
Posléz vstal jsem, jedl a nabýval zas zdraví,
teď zdá se, vhodnější že není pro mne stravy.

FREJEND

(s vynucenou veselostí)

Vše mimo žalář přelud, tím si buďte jisti,
kdo byl tu, na dno tajů stravy, bytu vnikl,
věc zvyku zle či dobře bydlet je a jísti.

229

— Piňčuka, možná čerta, Litvan se ptal směle:
„Proč sedíš v blátě?“ — „Sedím, sedět jsem si zvykl.“

JAKUB

Ale zvyknout si!

FREJEND

V tom je umění to celé

JAKUB

Pomalu tu sedím už osmý měsíc sice,
a neméně jak v prvním teskním.

FREJEND

A, nic více?

Pan Tomáš tak si zvykl, že i větřík zdravý
na prsou ho tíží a hned má závrat hlavy.
On odvykl dýchat a neopouští stěny,
však pustí-li ho, žalář k dobrému mu bude,
za víno ani groše z kapsy neubude,
jen si vzduchu lokne a bude nachmelený.

TOMÁŠ

Spíš pod zemí bych chtěl být, hladov, v beznaději
a snášet rány — hůře — výslechy mít stále,
než sousediti s vámi v lepším kriminále —
Ti lotři! v jednom hrobě zakopat nás chtějí.

FREJEND

Jak to? Pro nás pláčeš? — litovat máš koho!
Mne ne však. Copak, ptám se, ten můj život váží?

230

Na vojně ještě — rvát se talentík mám, v ráži
moh hřbet bych prošpikovat jezdce nejednoho.
Ale v míru? Co z toho, jestli sto let žiju,
lát budu na Moskala, zemru — a pak shnuju.
Jsa volný, k nepotřebě byl bych život celý
jako ten prach či víno, které zvláštní není; —
když pod zátkou dnes víno a prach za koudelí,
mám láhve, střely cenu plnou ve vězení.
Já vyčich bych jak víno v láhvi otevřené,
jak prach vzplál na pánvičce ničím nechráněné.
Však jestli na Sibiř mě pošlou spoutaného,
spatří mne, pomyslí si bratři z kraje mého:
„Hubí nám mládež, šlechtu,“ — bude plno křiku,
jen počkej, carský lotře, počkej, Moskalčíku! —
I já, Tomáši, dám se klidně oběsiti,
abys živ chvilku zůstal, smrt se lehce snáší:
tací jak já jen smrti slouží vlasti naší.
Desetkrát chci umřít, jen abys ty moh žíti,
ty, nebo Konrád básník, z něhož chmurnost pryští
a který nám jak cikán prorokuje příští —

(Ke Konrádovi)

Jsi jistě velký básník, když to řekl Tomáš,
a mám tě rád, vždyt s lahví cosi blízkého máš:
nadšením dýcháš, vzněty citům, písním dáváš,
my pijem, žasnem — ty se prázdníš, vysycháváš.

(Bere Konráda za ruku a utírá si slzy)
(K Tomáši a ke Konrádovi)

Miluji vás, však víte, možno milovati
a nelkát, nechte pláče, s tím nic nesvedete; —
a změknu-li i já, pak počnu naříkati
a oheň pláčem zhasím, čaj mít nebudete.

231

*(Připravuje čaj)
(Chvilé mlčení)*

KNĚZ LWOWICZ

Pravda, náš nový host má špatné přivítání.

(Ukazuje na Žegotu)

Znamení špatné v Litvě lkát v den usídlení —
Což nemlčíme denně? — Jaké ticho, páni.

JAKUB

Žádné zprávy z města?

VŠICHNI

Máš?

KNĚZ LWOWICZ

Dnes žádných zpráv není?

ADOLF

Byl dnes hodinu v městě náš Jan u výsledku,
ale jenom mlčí — a jak tvářnost praví,
ne, nemá chuti mluvit.

NĚKOLIK VĚZŇŮ

No, Jene! — máš zprávy?

JAN SOBOLEWSKI

(chmurně)

Kibitek dvacet — Sibiř — pranic pro potěchu.

ŽEGOTA

Někoho z našich?

JAN

Žmudští studentíci všici.

VŠICHNI

Na Sibiř?

JAN

S parádou! těch davů na ulici!

NĚKTEŘÍ

Vezli je?

JAN

Sám jsem viděl.

JACEK

Všechny? Viděls? Mnoho?
I bratra mého viděls?

JAN

Všechny — do jednoho.

A kaprála jsem prosil na cestě pak zpátky,
aby počkal; svolil. Stranou stál jsem vratký,
skryt za sloupovým chrámu, mše tam právě byla
a sešla se tam lidstva nevidaná síla.

Vtom náhle davy z chrámu ven se vyvalily,
k vězení táhly, dále jsem já přešlapoval;
chrám vyprázdnil se tak, že v hloubi jenom zbyli
kněz s kalichem a chlapec, který ministroval.

Nehybným valem lidé žalář obklopili;
od brány na náměstí jako při parádách
se zbraní vojsko s bubny stálo ve dvou řadách;
kibitky vprostřed. — Vidím, policmajstr vchází
a na koně hned sedá; — z tváře zřejmo je ti,
že velký člověk velký triumf doprovází;
vítěze cara triumf nad zástupy dětí. —
Brána rozlétna se, když bubny zaduněly —
vidím, jde voják s bodlem za každým z nich bdělý,
šli zbídačelí chlapci, v poutech vkuti byli,
jako rekrutům všem hlavy oholili . . .
Chudáci, nejmladší vám deset let měl asi,
že neunese řetěz, kvílí, nařiká si;
na nohu ukazoval, do krve je zdraná.
Sám policmajstr přijel, ptá se, co si přeje,
sám policmajstr lidsky pouta prohlížeje,
„Hm, deset liber —“ hádá „váha předepsaná.“ —
Poznávám Janczewského — šel, byl pošpatnělý, —
však ušlechtilost zvláštní zhublé rysy měly.
Před rokem hošík hezký, rozpustilec malý,
s kibitky dnes hleděl jak s opuštěné skály,
on César! — zíral okem dumným, suchým, klidným;
hned jako by chtěl těšit druhy zoufající,
hned úsměvem se loučil hořkým, ale vlídným;
ne, tolik nebolí to, jako by chtěl říci.
Vtom zdálo se mi, že mne spatřil skrze řadu,
nevida, že kaprál mě drží za šos vzadu,
myslil, že jsem volný; — tu dlaň svou poceloval,
jako by se loučil, přál štěstí, pokyvoval; —
a zraky všech se náhle ke mně obrátily,
kaprál táh mne silou, abych se hned schoval;
já nechtěl a jen k sloupu přitisk se v tu chvíli
a pozoroval vězně, hlídal každé hnutí; —

on postřeh, že lid pláče, hledě na pout kutí,
trh na znamení poutem, že tak těžké není.
A vtom do koní práskli — kibitka se hnula,
on sňal pak klobouk, vstal a dal se do křičení
a třikrát vykřik: ještě Polska nezhylnula!
Zapadli, — ale ruka k nebi vztyčená je
a jak korouhev z pohřbu černý klobouk vlaje,
ta hlava, kterou zvůle sprostá vyholila,
zneuctěná, hrdá, z dálky viditelná byla,
jak nevinnost i hanbu svou všem hlásá znova,
z černého proudu hlav tam vystávala plavá
jak z vln věštící bouři ploutev delfínova,
tak utkvěla mi v oku ruka ta i hlava
a zůstanou v mé mysli po celé už žití,
jak kompas ukáže a poví, kde ctnost svítí:
když zapomenu na ně, Bože, vládce nebe,
i mne zapomeň —

KNĚZ LWOWICZ

Amen za vás.

KAŽDÝ Z VĚZŇŮ

I za sebe.

JAN SOBOLEWSKI

Kibitky jiné zatím zajížděly, stály,
jednoho po druhém tam do nich vsazovali.
Vrh jsem pohled k vojsku, na tísňící se davy,
mrtvolně v tváři byli všichni popelaví;
takové temné ticho všechno zavalilo,
že každý krok, třesk želez každý slyšet bylo.
Věc divná! kdekdo cítí, jak je ten trest krutý,
a lid i vojsko mlčí — strach jde z carské knuty.

Vyvedli posledního; — zdá se, že se nedal,
však chudák potácel se, taktak nohy zvedal,
a sotva schodek sešel a stoup na schodek příští,
jak dlouhý byl, se natáh, zhroutil na schodišti;
Wasilewski byl to, my sousedy tu byli,
onehdy při výslechu tak ho domlátili,
že nezbyla snad kapka krve v tváři jeho.
Pak přišel voják, zdvihl tělo zmláceného
a nes je do kibitky, rukou si však skrytě
utíral slzy — nes ho dlouho, rozpačitě.
Nevisel omdlelý však, nebo tíhou těla,
ale jak dopad na zem, on prostě ztuhl zcela.
Nesen jak sloup trčel a jako s kříže sňaté
na bedrech žoldáka měl ruce rozepjaté;
v sloup strašné byly oči, bělmo mrtvé studí, —
a lid otvíral oči, ústa a vtom — rázem
vzdech jediný se vydral z tisícerych hrudí,
vyjekl ze rtů, duněl kdesi v hloubi vzniklý,
jak kdyby všechny hroby pod kostelem vzkřikly.
Povel! Spustily bubny, rozkaz letí srazem:
„Do zbraně! — marš!“ — už jdou a hle, kibitka hřmící
vtom letí bleskurychle středem po ulici.
Je prázdná, vězeň byl tam, neviděn však námi,
toliko k lidu ruku vztahoval zpod slámy,
mrtvolnou, prázdnou třás jí, jako by nás žehnal;
do davu vjeli, zástup bič než stranou vehnal,
stanuli před kostelem; a v té chvílce právě
když míjeli tu, zvonek zazněl naříkavě.
Nahléd jsem v prázdný kostel a viděl jsem maně,
jak tam kněz pozdvihuje krev a tělo Páně,
já zavzlykal: Ó Pane, za onoho času
tys pod Pilátem prolil krev pro naši spásu,
zpod carských soudů přijmi tu oběť dětinnou,
ne svatou tak a velkou, však rovněž nevinnou.

(*Dlouhé mlčení*)

JOSEF

Já o vojnách jsem čítal, v barbarské že době
takové vojny vedl nepřítel prý kruté,
že ani stromů v lesích neušetřil v zlobě
i setbu páčil, sady padly sežehnuté.
Chytřejší car je, drásá duši Polsku více,
on dokonce i zrna krade z obilnice,
ten způsob ničení sám čert mu našeptává.

KÓŁAKOWSKI

Nejlepší odměnu čert učňovi tak dává.

(*Chvilé mlčení*)

KNĚZ LWOWICZ

Bratři, kdo ví, možná, že vězeň ještě žije;
sám Bůh to ví jen, jednou clonu poodkryje.
Kněz jsem, pomodlím se, a vám mé srdce říká:
modlete se se mnou za pokoj mučedníka. —
A kdo ví, co nás čeká, osud kdovíjaký.

ADOLF

Pomodli se, prosím, i za Xavera taky:
než odvezli ho, víš snad, že si prohnal spánek.

FREJEND

Ach, — druhem býval našich radovánek,
však když měl bídu sdílet, ze světa hned spěchal.

Já ani za toho bych prosbu nevynechal.

JANKOWSKI

Ty víš, že za tvou víru nedám, kněže, kůrku:
já Tatara být horší nebo roven Turku,
a byt bych zlodějem byl, špehem, loupežníkem,
Prušákem, Rakušákem, carským úředníkem,
já hned tak neleknu se, i když hromy bijí; —
Wasilewski zabit, my tu — a caři žijí.

FREJEND

Totěž jsem chtěl říci, jsem rád, žes za mne zhřešil —
však dovol oddechnout si, už jsem zdřevěnělý.
Když vše to člověk slyší — z pláče zhloup by celý.
Hej, Felixi, proč bys nás trošku nepotěšil,
ty, chceš-li, smíchem bys i peklo zaneplešil.

NĚKOLIK VĚZŇŮ

Pravda, musí zpívat náš Felix, to je jiná,
má hlas, a hej, už nalej, Frejende, hej, vína.

ŽEGOTA

Počkat! — já též jsem šlechtic, úd tohoto sněmu,
ač poslední jsem přišel, nechci mlčky sedět;
o zrnu Josef mluvil a já k řečenému
jak hospodář mám právo přece odpovědět.
Atsi car z naší půdy všechno zrno zralé
chce sebrat, zakopat si kdesi ve svém cařství,
drahota bude, hlad též, nebojte se ale,
pan Antonín nám psal již o tom hospodářství.

Jaký Antonín?

ŽEGOTA

Znáte bajku Goreckého?
Spíš pravdu?

JINÍ

Jakou? Pověz něco rozumného.

ŽEGOTA

Když Bůh hříšníka vyhnal za trest z rajske brány,
aby pad hlady, nechtěl, ač byl rozhněvaný:
hned andělům dal rozkaz obilí vzít hbitě,
aby je, kudy člověk půjde, rozsypali.
Šel Adam, našel je a obhlíd jen tak zdáli,
šel dál, vždyt nevěděl on, co je skryto v žitě.
Až v noci přišel ďábel, chytrácky si pravil:
Ne nadarmo tu Pán Bůh rozsypal hrst žita,
to jistě je v tom zrní nějaká moc skryta;
schovám je, než zví člověk, čeho se to zbavil.
Vyryl rohem jamku a vysypal ji žitem,
pliv na to, zdusal zem, až ztvrdla pod kopytem; —
hrd a rozradován, že prokouk záměr Páně,
z plna hrdla smál se a zmizel pak v té ráně.
Hle, ale z jara nato ďábla úžas jímá,
osení kvete, roste, klasy stojí zpřímá.
Ó vy, vy na svět jdoucí jen až o půlnoci,
rozumem chytrost zvete, a zlobu zas mocí;
když nalezenou víru, volnost zahrabete,
vy myslíte, že Boha? — sebe oklamete.

JAKUB

Bravo, Antoníne, ten za tu bajku zase
rok nejmíň posedí si ve Varšavě v base.

FREJEND

Nu dobře — vracím se zas ale k Felixovi,
ty vaše bajky — věru, divná poesie,
a hlavolam, než poznám, co za těmi slovy;
náš Felix s písničkami, ten ať žije, pije!

(Nalévá mu víno)

JANKOWSKI

A Lwowicz? — Za mrtvé on na modlitbách klečí!
Zaspívám Lwowiczovi. Tiše, nechte řečí.

(Zpívá)

Na vůli všem mluvit dáno,
Jezu Kriste, Marja Panno.

Neuvěřím, že nám přáno,
Tebou, Kriste, Marja Panno,

dřív buď s lotry skoncováno,
Jezu Kriste, Marja Panno.

Bestie car, vše mu dáno,
Jezu Kriste, Marja Panno!

Novosilcov, zmije, ano,
Jezu Kriste, Marja Panno!

Pokud šíj car zvedá ráno,
Jezu Kriste, Marja Panno,

240

zmije nemá dochlastáno,
Jezu Kriste, Marja Panno,

neuvěřím, že nám přáno,
Tebou, Kriste, Marja Panno.

KONRÁD

Mlč už! Při pitce neber nadarmo ta jména!
Kam poděla se, nevím, víra opuštěná,
a nemíchám se do všech svatých z litanií,
nestrpím rouhavě však mluvit o Marii.

KAPRÁL

(přistupuje ke Konrádovi)

Dobře, že pán ctí aspoň jméno svatě Panny —
když třeba o poslední hráče obehrali,
on neprohrál, když zbyl mu peníz třeba malý.
A šťastného dne najde grošík uschovaný,
ten zúročený bude božím požehnáním,
zanechá jmění větší, než měl před skonáním.
S tím jménem nejsou žerty! — Víte, co se stalo,
ach, dávno, ve Španělích se to odehrálo.
V legii byl jsem, sloužil napřed Dąbrowskému,
šel k Sobolewskému pak, k pluku slavenému.

SOBOLEWSKI

Pluk bratrův.

KAPRÁL

Pokoj popřej, Pane Bože, jemu!
Pravý voják — zhynul — pět kulek rázem — klesl;
ba, byl podobný vám — já rozkaz jeho nesl
tam do Lamega, někam k městu maličkému —

241

jak dnes to pamatuju — samí Francouzčáci,
ten v kostky, v karty hrál, ten tisk se na děvčici —
a bečeli vám; — Francouz lízne si a bečí.
Jak začnou tedy zpívat, není s nimi řečí,
i sivobradí dědci prostě hulákali!
Až mně hanba bylo, pak z bujnosti se jali
rouhat se, klít i svatým, a hádky stupňující,
se pustili do samé Panny Slitovnice —
víte, v bratrstvu jsem, a úkol náš je známý,
jméno Mariino jsem hájil z povinnosti —
a tak jsem na ně zhurta: držte už ty tlamy!
Hned zmlkli, nechtěli mít se mnou mrzutosti. —

(Konrád se zamyslí, ostatní začínají rozmlouvat)

No, a co z toho vzešlo, poslechněte, páni.
Po hádce jsme šli spat a všichni nacucaní —
Najednou poplach, na kůň, každý čapku chytí,
však nikdo ve tmě si ji nemoh nasaditi:
no nebylo vám na co, byli bez hlavičky,
tož, někdo jim je ušmik jako makovičky.
Jak slípkám uřezal je, šelma sedlák mstivá; —
sáhnu, a moje sedí tam, kde hlava bývá;
latinský lístek v čapce, písmo nevím, či je:
VIVAT POLONUS, UNUS DEFENSOR MARIAE
a vidíte, tím jménem jeho ctitel žije.

JEDEN Z VĚZŇŮ

Felixi, musíš zpívat, nalejte mu čaje,
vína —

FELIX

Hm, mezi vámi, bratří, jednota je,
že já musím být vesel, i když srdce bolí,
Felix bude vesel, a píseň zahlaholí.

242

(Zpívá)

Trestu nedbám. Ať si fará
v poutech či je na Sibiři,
věrný občan vždy se smíří
a dře rád na pána cara.

Kladivo mé v dolech buší
a naděje v srdci hárá,
z rud že někdo, jak se sluší,
zrobí jednou mlat na cara.

Poslaný na zalidnění,
Tatarku si vezmu z jara,
možná z mého pokolení
vzejde Palen na saň cara.

Půjdu-li do kolonií,
zořu si lán na políčko,
každým rokem si tam vsiji
len samý a konopíčko.

Někdo z toho spřede nití —
stříbro kolem doobstará,
snad se budou honositi,
oprátkou že byly cara.

SBOR ZPÍVÁ

Vzejde Palen na saň cara
ra-ra-ra-ra-ra-ra.

SUZIN

Však co to? Konrád tiše zakaboněn sedí,
a jak by zpytoval se z hříchů před zpovědí?

243

Ó Felixi, ten jistě neslyšel tvé pěni.
Konráde! — hled'te — bled je, zas se zaruměňf.
Je churav snad?

FELIX

Stůj, tiše! — tušil jsem, co bude —
ó, my Konráda známe, co to značí, víme.
A půlnoc je čas jeho, Felix ztich, svět dříme,
teď jistě, bratři, lepší píseň uslyšíme.
Ty, Frejende, máš flétnu, rád je, když se hude,
hraj jeho dávný nápěv a my tiše stůjme,
a bude-li pak třeba, sborem zanotujme.

JOSEF

(bledě na Konráda)

Bratří, duch jeho bloudí zase do daleka,
nevrátil se ještě — snad ve hvězdách on čte si,
snad se známými duchy vítá se tam kdesi,
a oni povědí mu, co ho s hvězd snad čeká.
Jaké divné oči! — Žár zpod víček až leká;
však oči nepromluví, bez otázek děsí
a duše v nich teď není, jako ohně blyští,
jež vojskem opuštěny v stínu noci zbyly,
když na výpravu tiše voje vyrazily —
než zhasnou, zpět zas přijdou vojska k stanovišti.

(Frejend zkouší různé nápěvy)

KONRÁD

(zpívá)

Pohřbena má píseň byla už a chladná,
vyhlédla zpod hlíny, když krev ucítla —
a jak upír vstává, krvelačná, hladná,

krev by pila, krev by pila, krev by pila.
Ano, pomsta, pomsta, pomsta vraha ztresce,
ať Bůh chce či nechce.

(Sbor opakuje)

A píseň má si zpívá: vyjdu zvečera.
Já napřed hrýzti musím bratry rodáky,
a komu do duše pak zatnu špičáky,
ten jako já být musí upír, příšera.
Ano, pomsta, pomsta, pomsta vraha ztresce,
ať Bůh chce či nechce.

Vrahovi krev spolu potom vypijeme,
a rozseká mu tělo naše sekera,
hřeby ruce jeho, nohy přibijeme,
upírem aby nebyl, vstana za šera.

Do pekla pak s duši jeho běžet musím,
tam svorně rázem všichni na ni sedneme,
pokud nesmrtelnost z ní já nevydusím,
tu pokud cítit bude, hrýzt ji budeme.
Ano, pomsta, pomsta, pomsta vraha ztresce,
ať Bůh chce či nechce.

KNĚZ LWOWICZ

Pohanská píseň, probůh, nezačíněj znova.

KAPRÁL

Ó, jak on hrozně kouká — píseň satanova.

(Přestanou zpívat)

KONRÁD
(s průvodem flétny)

Vznáším se! letím! tam na štítu snivé —
už nad rod lidský dole dlící
mezi jasnozřivé.
Budoucnosti kalné mraky sivé
roztínám jak mečem odtud zřítelnicí —
oddělím její mlhy jako vichry dlaní —
již svítá — jasno — zřím na lidské kolotání —
tam sibiylská je kniha příštích dějů světa —
tam je, přehluboko!
Hleď,hleď, osudy příští, i budoucí léta,
jak drobní ptáci když orla uhlídají,
mě, orla v nebes výši!
Hleď, jak padají k zemi, naspěch mají,
jak se hejna v písku skryjí, ztiší —
Za nimi, hej, za nimi sokolí mé oko
blesků plné, jaré,
dostihnu je, lapím; za nimi, můj spáre!
Co to? kde se vzal pták, jenž tu křídly mává?
Vše cloní, zrakem měří si mě směle,
jako mraky bouří jsou ta křídla tmavá,
jak duha širá, dlouhá visí zpod oblaků,
zakrývají nebe celé —
Obrovský havran — kdo jsi? — kdo jsi, ptáku?
Kdo jsi? — Jsem orel — hledí — mysl mou jen mate!
Kdo jsi? — Jsem vládce hromů!
Jak dým zamlžil oči, když mě přejel zrakem,
myšlenky mé plete — mate —

NĚKOLIK VĚZŇŮ

Co to mluví? Co? Hleďte, a ta bolest k tomu.

(Chápu se Konráda)

Uklidni se . . .

KONRÁD

Stůjte! Já změřil se s tím ptákem —
Stůjte — mysl se jasně —

(Potácí se)

Skončím píseň, skončím —

KNĚZ LWOWICZ

Dost už těch písni.

JINÍ

Dosti.

KAPRÁI.

Dosti — Pán Bůh s námi —
Zvonek! — Slyšíte zvonek? — Hlídká před branami,
zhasněte světlo — domů!

JEDEN Z VĚZŇŮ

(díívaje se oknem)

Bránu otevřeli —
a Konrád omdlel, sám tam leží v koutku celý!

(Všichni utíkají)

Scéna II.

Improvisace

KONRÁD

(po dlouhém mlčení)

Samoto — čím mi lidé, čím jim básník zase?
Kde člověk, jenž mou píseň pronikne až k dřeni,
jejího ducha pojme, jeho rozjiskření? —
Je nešťastník, kdo lidem zpívat namáhá se,
vždyť jazyk klame hlas a myšlenku hlas klame,
myšlenka z duše tryská, než se v slovech zláme.
Pohltní ji slova a tak se nad ní chvějí
jak nad ponornou řekou země, jež ji tají,
zдалipak hloubku z chvění lidé rozeznají,
domyslí, kam proud se žene její? —

Pocity v duši krouží, roznítí se, září,
jak krev ve vlásečnicích, jež jsou v hloubi skryty;
jen kolik krve lidé uvidí v mé tváři,
jen s tolika v mých písních shledají se city.
Má písni, ty jsi hvězda za hranicí světa!
Vyslany k tobě poslík zraku pozemského,
i když si křídla ze skla vezme, nedolétá,
jen o tvou mléčnou dráhu udeří se, bije;
že jsou to slunce, myslí touha jeho,
však nesečte je, nezměří je.
Vám, písne, očí, uší není zapotřebí; —
plyňte v mé duše hlubinách,
na jejích zařte výšinách
jak podzemní zdroje, jako hvězdy v nebi.

Ty přírodo, ty Bože, naslouchejte, zraje,
hodna vás ta hudba, vás hodna píseň má je —

Jsem Mistr!

Já Mistr vztahuji své dlaně!
Vztahuji až k hvězdám a pokládám je na ně
jak na skleněné, křehké verillonu kruhy.
Volným a zas prudkým vzruchem
řídím hvězdy mocným duchem.
Milion tónů plyne, v tónů milionu
já každý tón jsem dobyl, o každém vím tónu,
pojím, dělím, zladuji je
v sloky, duhy, harmonie,
rozlávám je v zvucích a splétám v blesků stuhu.

Odtáh jsem ruce, vznesl nad kraj světa v šíru,
verillon zmlkl, kruhy ustaly v svém víru.
Sám zpívám, slyším svoje lkání
protáhlé, dlouhé jako větrů vání.
Tůně celých rodů zpěv můj províváje
ječí žalem, bouří skučí,
ozvěnou mu řeky hučí.
A každý zvuk ten plane, spolu hraje,
mám jej v uchu, mám jej v zraku,
jak van když hlád' zkolébává,
letu svist sluch rozpoznává,
vidím jej i v rouše mraků.

Přírody, Boha hodna píseň moje!
Stvoření píseň velká to je.
Taková píseň síla je a dělnost,
taková píseň sama nesmrtelnost!
Já nesmrtelnost cítím, můj duch tvořivá ji,
cos nad to mohl stvořit, Bože, v ráji?

Hleď, myšlenky ty jak jsou ze mne dobývány,
do slov já je vtělím, vanou

a po nebi rozsypány
točí se a hrají, planou;
cítím je, ač v dál už letí,
jejich vděk mne stále svádí,
jejich oblost dlaň má hladí,
jejich pohyb duch můj radí:
láska má, mých věsteb děti!
Myšlenky mé, hvězdy moje!
City moje! vichry moje!
Jsem jak v rodině otec, uprostřed vás stoje,
ó vy všechny moje!

Deptám já vás v tuto chvíli,
vás, básníci s mysliteli,
věstce, svět co slaví celý.
Kdybyste s dětmi ducha svého dosud žili,
kdybyste všechny chvály a potlesků vření
slyšeli a za pravé je měli
a blesky vaší slávy každodenní
ty svoje věnce potom zapáliti chtěli
s celou tou hudbou chval i ozdobami
sebraných s věků, rodů, jak šly dějinami,
vy necítili byste štěstí, vlastní moci,
jako já ji cítím samotén v té noci:
když zpívám sám sobě,
samotnému zpívám sobě.
Ano! Je plno síly, rozumu v mé touze,
nikdy nebylo mi jako v této chvíli,
dnes v zenitu jsem, moc má nad obyčej sílí,
dnes zvím, zda největší jsem, nebo pyšný pouze;
dnes čas předurčený tu je,
dnes nejmocněji duše paže rozprahuje
Ten čas, kdy rozvažuje
v dumání slepý Samson pod sloupovím dlouze.

Odvrhnu tělo, peruť ducha vzepnu směle,
musím vyletět!
Až tam vyletím z hvězd a planet změti,
kde příroda se stýká s mocí Stvořitele.

A mám je, mám já, mám ta křídla dvoje:
s východem západ zastřít stačí: širá dosti,
minulost levým, pravým ve tvář budoucnosti
udeřím a vejdu po blescích citu v Tebe.
Nahlédnu v ty city Tvoje.
Ó Ty, o němž praví, že cítíš v slávě nebe,
jsem tu, hle, jakou moc mám, přišel jsem v tvé sídlo,
sem až sahá moje křídlo.
Jsem ale člověk, a tam na zemi mé tělo
v otčině srdce, k níž tak láskou zahořelo. —

Ta láska dole, která srdce úží,
ta věru na člověku jednom nespočala
jako snad brouček na kvetoucí růži,
ne na jednom jen věku, rodině, již znala.
Já rád mám celý národ! — ve své lásce vroucí
já objal pokolení zašlá, příští, jsoucí,
na srdce přitisk mroucí —
jak přítel, milenec, jak choť či otec řádný;
chci ho povznést, obšťastniti,
celý svět jím udiviti,
jak nevím ale, k tobě proto, hromovládny,
jdu vyzbrojený silou myšlenky a chtění,
té myšlenky, jež hromy nebesům tvým rvala,
v hloub moří vnikla, dráhy hvězd tvých sledovala —
mám víc, mám moc tu, která lidem dána není,
mám cítění, jež v sobě samo sebe chová,
jen jako sopka někdy dýmá skrze slova.

A moc tu já si nevzal se stromu snad v ráji,
kde poznání plody, dobra i zla zrají;
z knih ji nemám, z povídání,
z tajných zříděl není ani,
ani z kouzel, čarování.
Já už rodem tvůrcem býval,
odtud prýští síly moje,
odkud přišly k Tobě Tvoje,
Tys též pro ně nechodíval:
Máš je, beze strachu jsme my o oboje.
Či dals mi je, či vzal jsem, odkud ty máš — oko
ve chvílích mocné síly, kdy tam — převysoko
na táhnoucí hledím mraky,
stěhovavé slyším ptáky,
jež sotva v letu vidět nad hlubinou země,
já zadržím je okem, hned, jak zachce se mně —
houf žalostnou píseň zvoní,
však pokud nepustím je, Tvůj van je nedohoní.
Když vzhlednu ke kometě mocí duše svojí,
tu dokud na ni patřím, na svém místě stojí.
Jenom lidé, jež zmar ruší,
s nesmrtelnou ale duší,
neslouží mi, neznají mé ani Tvoje bytí,
hledám rady,
jak mám na ně působiti,
v nebi tady.
Tou vládou, kterou přírodu mám v moci,
chci na lidské duše padnout
jak ptáky ve dne, hvězdy řídím v noci,
tak já musím bližním vládnout.
Ne zbraní — zbraň zbraně srazí,
ne zpěvy — ty dlouho zrají,
ne vědou — ta hned se kazí,
ne divy — křik nadělají.

Chci citem vládnout, který plane ve mně,
jako Ty chci vládnout všem, vždy, potajemně:
co chci, ihned vědět mají,
splní — v štěstí budou žítí,
budou-li se protiviti,
pak ať trpí, umírají.
Ať jsou lidé pro mne jak myšlenky a slova,
z nichž, mám-li chuť, se věží stavba písňe nová; —
že tak vládneš, mluví všude!
Víš, nekalil jsem mysl a řeč neumožil,
a jestli mi moc stejná Tebou dána bude,
já jak živou píseň národ svůj bych stvořil
a větší než Ty způsobil bych divy,
zapěl hymnus hlaholivý!

Dej vládu duší! — Tolik zhrdám domem prázdným,
ježž lidé světem zovou, navyklí jej chválit,
že nezkusil jsem dosud, zda svým slovem rázným
hned nemoh bych jej svalit.
V nitru však cítím, kdybych svoje chtění
sevřel a vzepřel, rozžhavl je v blesku,
sto hvězd bych zhasil, sto zas rozžeh na nebesku —
Vždyť jsem nesmrtelný! — i jiní ve stvoření
jsou nesmrtelní; — však vyšších nepotkal

jsem sebc. —

Nejvyšší na nebesích! — Hledal jsem tu Tebe,
nejvyšší z těch, kdož žili dole v rozechvění.
Nepotkal jsem Tě dosud — tuším však Tvé bytí.
Chci potkat Tě, žes vyšší, chci já pocítiti! —
Chci vládu, dej mi ji, či ukaž cestu k moci.
Slyšel jsem, že byli vládci duší, nebe,
a věřím, že co zmohli, i já mohu zmoci,
já chci mít vládu jak Ty nade všemi,
já chci stejně vládnout jak Ty nad dušemi.

(*Dlouhé mlčení*)

(*S ironií*)

Mlčíš, mlčíš! Už vím, já prohlédl Tě právě,
kdo jsi, i ta Tvá vláda, už mi svítá v hlavě. —
Kdo láskou zval Tě, lhal si v touze,
Ty jsi ale moudrost pouze.
Směr cest Tvých rozum zná, ne ale srdce lidí,
zbrojnic Tvých jen rozum, však srdce nevyslídí.
Jen kdo do knih moh se vrýti,
v mrtvý trup, kov, číslo, dílo,
tomu se jen podařilo
část Tvých sil si přivlastniti.
Najde jedy, prach a páru,
najde blesk, dým, vřavu taky,
najde právo, zlo věr k sváru
pro mudrce, pro hlupáky.
Rozumem dals užít světa dostatečně,
zato ale srdce pykat nechals věčně,
dals mi život krátce žitý,
nejmocnější při tom city.

(*Mlčení*)

Čím je mé cítění?
Ach, jiskrou jen!
Čím bytí za bdění,
ach, chvilkou jen.
Však ty, co zítra zahřmí, čím jsou dnes ty hromy?
Jiskrou jen.
Čím věků celý proud, mně z dějin povědomý?
Chvilka jen!
A z čeho člověk vzešel, celý ten svět malý?
Z jiskry jen.

Čím smrt je, která smete moje ideály?
Chvilka jen.
Čím On byl, dokud v lůně choval shluky světů?
Jiskra jen.
Čím věčnost světa bude, až jej pohřbí v letu?
Chvilka jen.

HLAS
s levé strany

Osedlat,
duši hnát,
musím teď,
leť! leť!
v cval, v cval!

HLAS
s pravé strany

Klam ho jal!
Braňme ho, braňme!
perutí chraňme
skráň!

Chvilečka a jiskra, nezajde-li, vzhoří,
ničí i tvoří.
Směle, směle, zadržme chvíli, prodlužme ji —
směle, směle, roznětme jiskru, rozpalme ji
teď — dobře — vyzývám Tě, ještě jednou tedy
odkrývám po přátelsku duši naposlady.
Mlčíš — což nsváděls sám se satanem boje?
Slyš slavnostní výzvy moje.
Nezhrdej! Sám nejsem, ač sám tu jenom vzlétám,
jsem dole s velkým lidem srdcem pobratřený,
já za sebou mám vlády, vojsk mých plno je tam;
rouhačem-li stanu já se,
boj horší bude, než ten ďáblem vyhlášený;
on na rozum, na srdce já Tě vyzvu zase.
Trpěl jsem, měl rád, bolem, láskou k výši tíhnul.
Když vyrval jsi mi osobní mé štěstí,
na vlastní hrudi zkravavil jsem pěsti,
však proti nebi nepozdvihnul.

Koníka
proměním v orlíka,
křídly v pýše
do výše!
v let!

Hvězdo padající!
Klam ho jal,
srazil v jícen tmící!

Teď duší vtělený jsem ve vlast, v její stony.
Polk jsem její duši tělem,
já a vlast jsme duší jednou.
Milion nazývám se — vždyť za miliony
miluji a trpím želem.
Na otčinu patřím bédnou,
jak syn na otce, jemuž kolem lámou kosti:
cítím utrpení lidu veškerého,
jak matka cítí v lůně bolest plodu svého.
Já trpím, šílím — a Ty moudře s veselostí
vládneš dále,
soudíš dále,
nebloudíš prý, dí mi ale!
Ty, je-li pravda, co jsem se synovskou vírou
slýchal, když jsem se já zrodil,
že miluješ, že z lásky tento svět jsi zplodil,
že ke stvoření lásku otcovsky máš širou; —
jestliže pro zvířata cit měls, pochopení,
do archy kteréš zavřel, vlnám vyrval jsi je; —
když netvor srdce není, jenž se rodí, bije,
jen náhodou, však let svých se pak nedožije; —
a jestli ve Tvém řádu cit neladem není,
křik milionů „pomoc“ za víc nemáš ani
než za zmatek jen čísel, dobrý k urovnání,
jestli je ve Tvém světě na co lásky hnutí,
a nejen ve Tvých počtech mýlka, přehlédnutí...

Orla v hydru!
Oči mu vydru,
k útoku dál!
Dým! oheň! pal!
Ryk a hřmot!

Ze slunce jasu,
bludice hvězdná!
Pád tvůj je bez dna,
bez konce, času!

Mlčíš! a já Ti srdce otevřel až na dno,
zaklínám, dej mi vládu! Jedinkou část lichou,
část toho aspoň, co lze v světě získat pýchou,
z té jedné částky štěstí stvořil bych já snadno!
Mlčíš! — dej aspoň hlavě, když už srdci nedáš! —
Hle, jsem první z lidí, nad anděly mne shledáš,
ba znám tě lépe nežli archandělské kůry,
jsem hoden, abys dal mi půl své vlády shůry —
a mylím-li se, mluv! — Klam neznám! Mlčíš v dáli.
Mlčíš a doufáš v paže, síly jejich znalý —
věz, co nezlomí rozum, že to city spálí —
Hleď, ohnisko moje, žáry citů vzdulé,
sbírám je, stiskám, aby plály více,
v okutí je vbíjím železné své vůle
jako náboj do houfnice.

Oheň! Pal!

Lítost! Žal!

Ozvi se — nebo střelím na Tvou bytost, božský,
nerozbořím-li ji v trosky,
to otřese Tvým panstvím, ohrozí je zmarem,
anebo do všech končin zahřmí strašným hlasem:
ten hlas, který pak z rodů k rodům projde časem —
Křiknu, že nejsi otcem světa, ale...

Carem!

*(Konrád chvíli stojí, potácí se a padá)*DUCHOVĚ
s levé strany

PRVNÍ

Chytej, drť!

DRUHÝ

Ještě dýchá.

PRVNÍ

Omdlel, nechte mně ho,
zadusím jej.DUCH
s pravé strany

Pryč! — za spásu se modlí jeho.

DUCH
s levé strany

Vidíš, zahánějí nás.

PRVNÍ
s levé strany

Táhni, idiote!

tys nepomoh mu zvrátit slova, co v něm zbyla,
a o stupínek zdvihnout pýchu, co v něm byla!
Mžik pýchy — a už hlava lebkou byla poté.
Nemoci lebku drtit, když tak v dosahu je!
A nemoci krev chlemtat, když z úst prosakuje!
Blbče všech blbců, pustí, do tlamy když lez mu.

Vrátí se —

PRVNÍ

Táhni! Nebo na rohy tě vezmu,
a věky budu nosit, vrazím v jícen samý
Satanovi.

DRUHÝ

Cha, cha, cha! Straš si tetku — mani,
tvůj malý bude plakat — *(pláče)* — tu máš —
(udeří ho rohem)

Copak? Chybil?
Leť a nelez z pekla — a — ke dnu jsem tě přibil —
Bravo, rohy! —

PRVNÍ

Sacré dieu!

DRUHÝ
(udeří jej)

Tu máš.

PRVNÍ

Hopla, nohy!

(Je slyšet bouchání a klíč ve dveřích)

DRUHÝ DUCH

Pop, skrčme se, jde kněžour, a schovejme rohy.

Scéna III.

(Vcházejí kaprál, bratr bernardýn Petr, jeden vězeň)

KNĚZ PETR

Ve jménu Otce i Syna i svatého Ducha.

VĚZEŇ

Jistě omdlel — Konráde! — leží, neodpoví.

KNĚZ PETR

Pokoj domu tomu, pokoj hříšníkoví!

VĚZEŇ

Proboha! on omdlel! — hled', jak se zmítá hněvně,
hled', jak rty si hryže, to zlá choroba zjevně.

(Kněz Petr se modlí)

KAPRÁL

(k věžňovi)

Nu, pane, raděj běž a nás samotné nech tu!

VĚZEŇ

Proboha, dost už ale modlení i šplechtů:
no, zdvihněte ho raděj a zaneste k lůžku;
kněže Petře!

KNĚZ PETR

Nech ho být!

VĚZEŇ

Aspoň na podušku *(ukládá Konráda)*.

Eh, já vím, co je to — vždy časem to naň padá,
šílenství zvláštní, zpívá, potom se zas hádá
a ráno je jak rybka. Od kohos však zvěděl,
že omdlel?

KAPRÁL

Kdybys raděj tiše, pane, seděl,
a Petr modlitbami ať za něho prosí;
já vím, že nedobrého dělo se tu cosí.
Když odešla pak hlídka, slyšel jsem hřmot v cele,
a co já uzřel dírkou, dívaje se déle,
bylo vám divné. Běžím ke kmotrovi svému,
k Petrovi tady, bratru vpravdě nábožnému —
S nemocným zle je, poběž', povídám mu v chvatu

VĚZEŇ

Propána, nechápu nic, div se nepomatu.

KAPRÁL

Pomást se? — Ej pánové, pozor, pozor tedy,
výmluvná ústa máte, v hlavě tuze vědy,
a hled'te, hlava moudrá jak do prachu bíla
i z úst výmluvných tak, hled'te — pěna bílá.
Slyšel jsem ho zpívat, však nechápal slov jeho,
měl nad čelem však cosi, v očích tajemného.
Zlé věci se s ním dějí, povídám vám já tu —
na pevnosti jsem, hrady ztečí útočival;
než vzat za rekruta už, v legii jsem býval,
já vídal více duší loučících se s tělem,
než vašnost knížek přečtla v živobytí celém:
vidět zmírat lidi, věc věru není malá.

Já v Praze, pane, viděl zařezaných kněží,
a ve Španělích živé jak házeli s věží;
i lůna matek, která šavle rozpárala,
ba naražené děti na kozáckou píku,
Francouze viděl v sněhu, Turky na kůl vbité,
a vím, co konec píše ve tvář mučedníků,
co v Turcích vrazil, lotrech Moskalech je, víte.
Já postřílené viděl, jak hleděli směle
do hlavní pušek, s očí pásku trhali si;
a sotva padli na zem, viděl jsem v jich těle
ten strach, jenž studem, pýchou skrýván býval

kdysi,

teď jako červ vylézá, z trupu ven se tlačí:
strach horší nežli ten, jenž sketu souží v boji,
tož takový, že pohled na umrlce stačí,
abys hned viděl, duše že se vzpírá, bojí,
a bol, kterým tak zhrdá, věčnost muk jí strojí.
A tož si, pane, myslím, že obličej siný
je jak vojenský patent tam pro ten svět jiný:
a poznáš rázem, jak ho tam pak uvítají,
jak proklatce či světce, — jakou šarži dají.
A tož i nemoc, píseň toho vězně tady,
no, nějak se mi nezdá, zrak, tvář dohromady.
Nu tak, vašnosti, jděte klidně do své cely,
my s Petrem při nemocném posedíme bděli.

(Vězeň odchází)

KONRÁD

Propast — tisíc let — pusto — dobře — ještě více!
Já vydržím těch roků celé statisíce —
Modlit se? Modlitba tu nepomůže pranic —
a propast taková že byla bez dna hranic? —
Já nevěděl — a byla.

262

KAPRÁL

Slyšíš ho, jak vzlyká?

KNĚZ PETR

Jsi na srdci, jež s láskou, synáčku můj říká.

(Ke kaprálovi)

Jdi ven a hlídej, nechci, aby sem kdo vcházel,
aby mi do odchodu nikdo nezavazel.

(Kaprál odchází)

KONRÁD

se vztyčí

Ne! — oko nevyrval mi! Mám to mocné oko,
odtud zřím i odtud — ač temno — přehluboko.
Vidím tě, Rollisone, bratře, kams to přišel?
I ty jsi zbitý v cele, krví zabrocený,
zoufalství blížek, Bůh i tebe nevyslyšel,
nuž hledáš, hlavu rozbít chceš si o ty stěny: —
Pomoc! — jak ji mohu já dát, když sám Bůh ji nedá,
oko mám mocné, — vzhlednu — možná zabije tě —
ne, cestu smrti — okem ukáží ti leda.
Hleď, tam máš okno, vyraz, zlam vaz, dolů sletě,
leť do tmy hlubin za mnou, poletíme spolu —
Propast — líp v propasti je než tam v světodolu;
je bez národů, bratří, matek, bez — tyranů! —
pojď.

KNĚZ PETR

Nečistý, už znám tvé jedovaté sliny,
jsi tady, nejchytřejší ďase ze satanů,
a zas v pustý dům lezeš, hnusný hade líný,

263

KNĚZ PETR

Kdes viděl vězně?

DUCH

Říkám, v Římě.

KNĚZ PETR

Lžeš.

DUCH

Kněže, na mou čest, ach, achich, uvěř ty mně
při černoučké mé milé, co tak po mně vzdychá!
A víš-li, jak se zove? Jmenuje se — Pýcha.
Jak jsi málo zvědav! —

KNĚZ PETR

(*ke sobě*)

Ó, duchové se brání,
pokořme se Pánu, dejme se na pokání.

(*Modlí se*)

DUCH

Co chceš s tím ale dělat, sám rád sbalím škorně,
přiznávám, že jsem vlezl do ní nemotorně,
ta duše je jak ježek, píchá, bodá, řeže,
na ruby já ji natáh, střeva rvou mi ostny.

(*Kněz se modlí*)

Ale ty jsi mistr, ač mníšek jsi jen sprostný; —
ti osli, zvolit by tě měli za papeže,

hlupáky jako sloupy napřed církev staví
a tebe v koutku mají, hvězdu, trofej zlatou.

KNĚZ PETR

Tyrane, pochlebníku, podlý, pyšný, lhavý,
vid', uštknout bys chtěl, v písku jsi však pod mou
patou.

DUCH

(*směje se*)

Tys přestal! jen — da capo! — rozhněván jsi, ó já;
kdybys sám viděl, jak se kroutí pracka tvoje —
skutečný medvěd, když se brání před komáry! —
on svou si vede dál, nu, tedy nechme sváry;
Chci vyzpovídat se ti, znám tvoji moc dosti,
o minulosti povím, i o budoucnosti —
a víš ty, co o tobě v městě mluví všude? —

(*Kněz se modlí*)

A víš-li, co vám z Polsky za dvě stě let zbude?
A víš-li pak, proč převor nepřát tobě ráčí?
Víš, v Apokalypse co zas ta šelma značí? —
Mlčí, dál se kroutí — zrak do mne až strach ztápí.
Kněžoure, pověz, proč jsi zatal do mne drápy?
Což jsem tak vinen, abych bití snášel dlouhé,
nebo jsem král ďáblů? — já čertisko jsem pouhé.
Uvaž, je-li správné, bít sluhu místo pána,
vždyť já sem přišel jenom z vůle Nadsatana;
nebratříčkujem se a těžko mu co camrat,
jsem jako kreisleiter jen, gubernátor, landrát:
on nařídí, já vezmu, vsadím do tmy duši,
a nepříjemnost při tom když ji jakás zkruší,

což je to mou vinou? — jsem slepý nástroj, pane,
dá příkaz šelma, tyran: Tak ať se hned stane!
Myslíš, milo mučit? — i pro mne jsou to muka,
ach, (*vzdychá*) zlé je citlivým být, achich, srdce puká.
A věř, když v pazourech tak hříšnou duši svírám,
nejednou si chvostem, ach! achich! slzy stírám.

(*Kněz se modlí*)

A víš, že zítra budeš bitý jako Haman?

KNĚZ PETR

In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, amen.
Já vymítám tě, duchu nečisté zlé síly.

DUCH

Poslouchám — počkej, spustím, vteřinku jen, milý!

KNĚZ PETR

A kde je vězeň, jenž chce duši zahubiti?
ty mlčíš — exor . . .

DUCH

Spustím, když už není zbytlí.

KNĚZ PETR

Kohos viděl?

DUCH

Vězně.

KNĚZ PETR

A?

DUCH

Protivil se Pánu.

KNĚZ PETR

Kde? —

DUCH

V klášteře.

KNĚZ PETR

V kterém?

DUCH

Tam u dominikánů.
Ten hříšník prokletý, mně právem přináleží.

KNĚZ PETR

Lžeš.

DUCH

Je mrtvý už.

KNĚZ PETR

Lžeš.

DUCH

On nemocný tam leží.

KNĚZ PETR

Exorciso te —

DUCH

Spustím, skáču, lítám, zpívám —
jen přestaň — jak mám spustit — dusíš — sotva
zívám.

KNĚZ PETR

Mluv pravdu.

DUCH

Chorý hříšník bloudí bez paměti
a neklamně vaz zlomí, zítra ráno sletí.

KNĚZ PETR

Lžeš.

DUCH

Zeptej se Belzebuba, muč ho, potvrdí to,
nevinnou duši nehub, není ti mě líto?

KNĚZ PETR

A jak hříšníka spasit?

DUCH

Kéž bys zdechl, snopel
Nepovím.

KNĚZ PETR

Exorciso te...

DUCH

Útěchu dej, pope.

KNĚZ PETR

Nu dobrá, pověz jasně, čeho je mu třeba.

DUCH

Nemohu, ne, chraptím.

KNĚZ PETR

Mluv!

DUCH

Můj ty pane králi!
Vydechnout mne nechej —

KNĚZ PETR

Mluv!

DUCH

Chřtán, kněžourku, pálí,
já to ven nedostanu.

KNĚZ PETR

Mluv!

DUCH

Eh — vína — chleba —

KNĚZ PETR

Rozumím, chleba Tvého a Tvé krve, Pane,
už prospíchám, a dej, at vůle Tvá se stane.

(K *duchu*)

A teď si honem seber vzteky své a bludy
a kudys, mrcho, vlezl, honem vylez tudy!

(*Duch odchází*)

KONRÁD

Zdvíháš mne! — kdo jsi? — stráž se, dolů spadneš,
smělý.

Podám ti ruku — leťme — jak pták vzhůru vzlétám
a libé vůně dýchám, zářím, blesky metám.

Kdo mi dal ruku? dobří lidé s archanděly!
Jak to, že soucit sved vás za mnou v hloubky stmělé?
Lidé? — Lidmi jsem zhrdal, nestál o anděle.

KNĚZ PETR

Ó, modli se, Pán strašně dotk se tě svou rukou.
Ta ústa, jimiž jsi se rouhal Velebnosti
škaredými slovy, zlý duch poskvrnil zlostí;
řeč hlupství ústům moudrým nejhorší je mukou,
kéž za pokání by ti byla počítána.
Kéž jich zapomeněš —

KONRÁD

Již jsou tam vytesána.

KNĚZ PETR

Kéž, hříšníku, sám nikdy nečteš ty je zase,
kéž Bůh po jejich smyslu tebe nezeptá se! —
Ó, modli se, tvá mysl ve špíně slov pyšná
jak s trůnu svržená je panovnice hříšná,
až žebrácký šat vezme, popel s vlasy smísí,
před chrámem čas pokání svého odstojí si,
královský háv vezme, na trůn se znovu vrátí
a jasněji než dřív se bude zastkvívati.
Usnul; — (*klekne*) — Tvé milosrdí, Pane, nemá
hranic.

(*Padá křížem na zem*)

Jsem dávný sluha tvůj, já hříšník starý, sirý,
zmořený už sluha a nehodím se na nic.
Zde toho synka učíš za mne sluhou víry,
za jeho viny přijmu všech tvých trestů míry.

On oslaví tvé jméno, čist se k tobě vznese.
Náš Pán je dobrý, přijme obět, modleme se.

(*Modlí se*)

(*V blízkém kostele za stěnou začínají zpívat píseň Božího
narození. Nad knězem Petrem sbor andělů pěje podle nápěvu:
„Anděl pastýřům praví.“*)

SBOR ANDEŮ

(*dětské hlasy*)

Pokoj tomu domu,
klid hříšníku tomu.
Sluho, sluho, pokorný, tichý,
vnesl pokoj v ten dům pýchy.
Pokoj tomu domu.

PRVNÍ ARCHANDĚL

(*podle nápěvu „Bůh naše útočiště“*)

Ó Pane, on hřešil, on hřešil proti tobě mnoho.

DRUHÝ ARCHANDĚL

Za něho kůry Tvoje prosí, jeho želí.

PRVNÍ ARCHANDĚL

Ó Pane, kdo Tvými pohrdají soudy, ó, zkruš je do
jednoho.

DRUHÝ ARCHANDĚL

Těm ale odpust, kdo je chápat neuměli.

ANDĚL

Když jsem s hvězdou naděje
letěl kraji Judeje,

andělé hymnu Narození pěli:
mudrci nás neviděli,
králové nás neslyšeli.

Pastuškové poznali,
do Betléma se brali:

První věčnou moudrost vítali,
věčnou vládu uznali
bědní, prostí a malí.

PRVNÍ ARCHANDĚL

Pán když zvědavost, rozumu pýchu v srdcích andělů
svých zhlédl,
odpustit duchům věčným, andělům čistým nedovedl.
Jak lijavce hvězdné je padat bylo zřítí,
rozumy mudrců pak denně za nimi zříš dštítí.

SBOR ANDĚLŮ

Pán maličkým zjevit dává
to, co velkým odříkává.
Nad synem země smilování,
mezi velké patřil na ní,
synu země smilování!

DRUHÝ ARCHANDĚL

On ze zvědavosti v Tvé soudy, Pane, nenahlédal,
moudrosti lidské nedbal a na slávu světskou nedal.

PRVNÍ ARCHANDĚL

On nepoznal Tě, náš velký Pane, ani neuctíval,
on nevzýval Tě, nemiloval, Ty náš Spasiteli!

DRUHÝ ARCHANDĚL

Ale on rodičky Tvé jméno svaté v úctě míval,
on mnohé mnoho miloval, on rád měl národ celý.

ANDĚL

Kříž do zlata zasazený
krále zdobí, trůny, stěny.
Na mudrců hrudi jako úsvit plane,
však do duší se nedostane:
osvět je, ó, osvět, Pane!

SBOR ANDĚLŮ

My tak lidstvo rádi máme,
tolik s ním být toužíváme.
Mudrci i králi vyhnáni jsme byli,
prostí si nás přitulili,
nad nimi vždy zpíváváme.

SBOR ARCHANDĚLŮ

Jen pozdvihni hlavu z prachu, dosáhne až k branám
ráje,
a dobrovolně padni, podnož kříže ucti, paty;
ať vedle něho v stopách kříže svět celý poklekaje
oslaví Tvůj soucit, spravedlnost, Tebe, ó náš Pane,
Bože svatý!

Pokoj, pokoj prostotě,
skromné, tiché dobrotě!
Sluho, sluho, pokorný, tichý,
vnesl pokoj v ten dům pýchy,
hříšníkovi v sirosti.

Scéna IV.

Dům na vsi u Lvova

*(Ložnice — Eva, mladá dívka, vběhne a upravuje květy pod
obrazem Nejsvětější Panny, klekne a modlí se —
vejde Marcelina)*

MARCELINA

Ty se ještě modlíš? — Čas spat je. Půlnoc bila.

EVA

Už za otčinu jsem se právě pomodlila,
jak učili mě v dětství, za rodiče naše;
teď odříkejme též i za ty Otčenáše,
kteří, ač ve vyhnanství, zůstávají syny
společné matky naší Polsky, domoviny.
Ten Litvan, co dnes přijel, od Moskalů utek:
co dělají tam s nimi — strach poslouchat, smutek.
Zlý car rozkázal vsadit všechny do vězení,
jak Herodes chce vybit celé pokolení.
Z těch Litvanových zpráv je otec zkrušen celý,
odešel pryč a doteď jsme ho neviděli.
Matka už na mše dává, jak se o ně bojí,

už plno zemřelo jich. — Já modlitbu svoji
odříkám za toho, kdo složil tyto písně.

(Ukazuje knížku)

Vyprávěl host, že on též vězněný je přísně,
už četla jsem ty básně; některé jsou krásné —
jdu, kleknu, pomodlím se k svaté Panně jasné
za něho, který — kdož ví — zdali v této chvíli
má otce, matku, kteří by se pomodlili.

(Marcelina odchází)

(Eva se modlí a usne)

ANĎEL

Lehce jak sny sletme, křídly šelestíce.

SBOR ANĎELŮ

Bratříčka milého snění rozveselme,
spícímu pod hlavu křídlo podestelme,
očima, hvězdami ozařme mu líce,
zpívejme, hrajme, vznášejme se věncem,
nad čistým, nad tichým naším vyvolencem.
Místo lístků ručky ať se k sobě druží,
ať zahoří čilka místo bílých růží,
z hvězdných stužek vlásky rychle uvolněme,
rozpusťme je v zářích, v prškách libých vání;
kvetoucím a vonným, živým, lehkým věncem
našeho miláčka prsa okrášleme,
našeho miláčka sních zahalme skrání,
zpívejme, hrajme, vznášejme se věncem
nad čistým, nad tichým naším oblíbencem.

EVA
(vidění)

Deštík tak svěží, milý, jako rosa tichý,
odkud ten deštík — čisté nebeské jsou líchy,
jasné nebes líchy! —
V zeleni kapky, krásné — travky i květinčky,
růže, lilie i vínky
mě ovíjejí kruhem — ach, jak vonné zdání,
ty lehké, sladké — trvej do skonání!
Slunečná růže svítící,
lilie bělí zářící!
Ze země nejsi: — rostlas až tam pod oblakem.
Narcise, jakým sněžným patříš na mě zrakem.
Pomněnky se za mnou točí,
neviňátek modré oči —
Ó, znám vás — kvítky moje — já vás zalévala,
v zahrádce své včera jsem vás natrhala,
Matky Boží něhu ověncila skrání
na obrázku při svém loži.
A co vidím — blesk zázračný — Matka Boží,
hledí na mne, bere vínek do svých dlaní,
Ježíškovi dává a Ježíšek zase
na mne kvítka hází, mile usmívá se —
Jak zkrásněly kvítky — jaké množství květu,
a všechny vzduchem v letu
si na honičku hrají,
miláčkové moji známí!
Do vínku se vijí sami,
milo jako v ráji;
dobře je mi, Panno Svatá. —
Ó, ať mě ten vínek navždy obtočí,
ať usnu, zemru, patříc na poupata,
narcisům bílým do očí.

Ta růže, růže milá,
duše je v ní živá,
hlavičkou si kývá,
ó, jak se zapálila!
ruměnečkem živým — jako hvězda čirá,
usmívá se, v úsměv lístky otevírá.
Rozvíjí tam v listí korál dvojích rtíků,
mluví, cosi mluví — tiše tak a skromně.
Co, růžičko, co máš pro mě?
Příliš tiše, smutně — je to snad sten vzlyků?
Žaluješ, žes byla vzata ze záhonku?
— Ne, já pro zábavu nezlomila stonku,
já Nejsvětější Panně na skrání tě dala,
já po zpovědi včera jsem tě poplakala;
a z korálů tvých rtíků
zdroje záře proudí
a jiskra jiskru nítí —
či je zář tvým zpěvem, jenž ti na rtech bloudí?
Co chceš, růžičko malá?

RŮŽE

Na tvém srdci býti.

ANDELOVÉ

Rozvažme náš věnec, rozpleťme už dlaně.

RŮŽE

Odvíjím křídla, proplétám sním skrání.

ANDELOVÉ

Do nebe domů letme v radování.

Já ji budu těšit, přitulím své skráně
na to snivé srdce, než se jitro vzbudí,
jak apoštol svatý Jan, miláček Páně,
spočíval na božské Krista krále hrudi.

S c é n a V.

Cela kněze Petra

KNĚZ PETR

(modlí se, leže na zemi křížem)

Pane, čím před Tebou jsem, před Tvé krve nachem?
Ničím, jen prachem.
Po vyznání tom ale nicotnost má vstává,
do řeči s Pánem prach a nic se dává.

V i d ě n í

Herodes povstal — Polska mladá, její kraje,
tyranovi vydána je.
Co vidím? — křížem krážem dlouhé cesty běží,
dlouhé — nedozírné — přes pláň, kde sněhy leží —
na sever všechny — tam až, tam v kraj předaleký
plynou jak řeky.
Plynou: — k železné bráně každá přímo vede,
jak do prohlubně proud tamta pod skálu sjede
a jiná mizí v moři. — Hleď! po cestách letí
změt vozů — jako mraky větrem hnané šerem
a všechny jedním směrem.
Tam na sever jsou, ach, hnány,

Pane, Pane, naše děti,
jejich úděl? Bída, rány!
Ve vyhnanství dotrpěti!
Což dáš jim v květu všem snad bíděně zajít
a do kořene vytněš naše pokolení? —
Hle, dítě prchlo — roste — bude národ hájit,
lid vést ke vzkříšení!
z matky cizí; krev jeho dávní bohatýři
a jméno jeho bude čtyřicet a čtyři.
Neráčíš uspíšit, ó Pane, příchod jeho?
Nepotěšíš lidu svého?
Ne! lid to strpí. — Vidím tu luzu, tyrany,
lotry — běží — mají už — můj národ
svázaný —
Evropa celá vleče, rouhavá zní vřava —
„Na soud!“ — A nevinného smýká luza řvavá.
Bez srdcí soud i rukou, huby jsou jen soudci —
hle, jeho soudci!
„Francouz sud' ho!“ — slyšet řvoucí.
Nenalez Francouz viny, a ruce si myje,
králové křičí: „Odsud!“ — „Vydej ho!“ dav vyje,
„krev jeho padniž na nás i na syny naše;
syn Mariin na kříž a propust Barabáše:
Ukřižuj — císaře on tupil, dosvědčíme,
ukřižuj — ne-li — tebe, žes vrah, obviníme.“
Francouz jej vydal — chycen — nevinné už čelo
mu pod korunou z trnů celé zkrvavělo,
před světa tvář jej staví; — národy se sběhly —
„Hle“ — křičí Francouz: — „národ volný, nepodlehlý!“
Ach, vidět kříž, už dlouho nést ho musí s vzlykem?
Ó Pane, slituj Ty se nad svým služebníkem.
Nebo nám klesne, skoná, dej, ať síly sbírá —
kříž nad Evropou celou rámě rozevírá,
z tří národů vyschlých jak ze tří břevn sbitý. —

Na pranýř vlečen, „žizním“ lid můj volá zbitý,
Rakušák octem, Prušák napájí ho žlučí
a matka Volnost v pláči pod křížem se mučí.
Podívej, žoldák Moskal s kopím přiskakuje
a nevinnou krev lidu mého vycezuje!
Co, hlupáku, jsi spáchal, mrzký, lidu mému?!
Jen Moskal se napraví a Bůh promine mu.
Můj milý zvolal: Pane! hlavu v skonu níže,
Proč jsi mě opustil, ó Pane? slyšet s kříže —
On skončil!

*(Je slyšet sbory andělů — vzdálený zpěv velikonoční písně —
a nakonec „aleluja, aleluja“)*

Už k nebi, k nebi letí, k nebi vzhůru cílí!
a s jeho nohou sklouzá
rubáš jak sníh bílý —
již spadl — rozprostřel se — celičkový svět kryje.
Na nebi miláčka však dále viděti je.
Jako tři slunce jeho zornice tři planou,
pravici ukazuje lidu probodanou.
Kdo je to? — Náměstek z údolí pozemského.
Znal jsem ho — jako děčko kdysi,
vyrostla duše, zmužněly rysy!
Je slepý, andílek vždy jde však vedle něho.
Muž strašný — má tři obličej,
tři čela je liší.
Tajemná kniha nad ním jak baldachýn se skvěje,
zastírá hlavu jeho, líce cloní.
Tři města hlavní v podnoží se kloní.
Zvolá — tři strany světa třesou se a ztiší
a jak hromy slyším s nebe hlasy:
Náměstek svobody, hle, zjevný všem se hlásí!
Na slávě založí na věčné časy
své církve říši!

On nad národy povznesen i trůny;
na třech korunách stojí a sám bez koruny:
bolů bol — je žití jeho,
národů národ — jméno jeho;
z matky cizí, krev jeho dávní bohatýři
a jeho jméno čtyřicet a čtyři.
Sláva! sláva! sláva!

(Usne)

ANDELOVÉ

(ve viditelných postavách)

Spí — vyjměm z těla duši jako snící dítě
z kolébky zlaté, svlečme lehce smyslů šaty,
jak jitřenku ji světlem odějme v svit zlatý
a do třetího nebe leťme s duší hbitě —
a tam našemu Otci na klín složme dítě;
ať posvěťí je snící srdce láskou jaté,
a před modlitbou ranní duši snesem zase,
zas v smysly zavineme čisté v nové kráse
a vložíme v tělo jak do kolébky zlaté.

Scéna VI.

*Nádherná ložnice — Senátor se obrací na loži a vzdychá —
Dva ďábli u hlavy*

I. ĎÁBEL

Zpil se — a nechce spát,
tak dlouho musím stát,
lajdáku, lež — zticha!
Což ho ježek píchá?

II. DÁBEL

Na oči nasyp mák.

I. DÁBEL

Spí, slétnu, dravý pták.

II. DÁBEL

Jak na vrabčisko — krák.

OBA DVA

Do pekla duši vleč
a hady bičuj, peč.

BELZEBUB

Vari!

DVA DÁBLOVĚ

Jakýpak tys kmotr?

BELZEBUB

Belzebub sám, věř.

DVA DÁBLOVĚ

A?

BELZEBUB

Ty plašíš mi mou zvěř.

I. DÁBEL

Ale když usne lotr,
je mým pak jeho sen?

BELZEBUB

Jak uzří noc a žár,
zlých trestů krutý spár,
lekne se našich scén,
vzpomene na svůj sen
a napraví se snad,
daleko jeho skon.

II. DÁBEL

(natahuje drápy)

Svol, pobavím se rád —
A proč ty nad ním bdíš?
Když napraví se on,
já pokřtít se dám rád
a budu nosit kříž.

BELZEBUB

Nestraš ho, nech ho být,
když vyvolá si sen,
nás podvést bude chtít
a ufrnkne ti hned.

I. DÁBEL

(ukazuje spícího)

Však bratřík tady ten,
syn nejmilejší můj,
spát bude bez muk, béd?
Ne? — Zmučím si jej sám.

BELZEBUB

Víš, lotře, úřad svůj
že od cara já mám?

I. DÁBEL

Co račte — prosím vás?

BELZEBUB

Buď na duši jak ras,
pak vzduj ji pýchou zas,
do hanby potom sraz
a v pohrdání vleč
i do pošklebů — leč
o pekle ani muk!
Pryč — čáry, máry, fuk.

(Odletí)

I. DÁBEL

Hr, na duši a . . . čap!
Hu, lotře, třes se již!

II. DÁBEL

Jen zatni do ní dráp
a chyt jak kočka myš.

Vidění senátorovo

SENÁTOR

(*ve snu*)

Dopis! — pro mne! — reskript, ach, carské
vznešenosti!
ó, vlastnoruční, ha, ha — — a sto tisíc k tomu.
Řád! — kde — lokaj! — připnout! — jsem kníže!
u sta hromů!
Á! — maršálku velký — á! — chamraď pukne zlostí.

(*Obrací se*)

Jdu k caru — předpokoj — a oni všichni stojí;
nenávidí, všichni klanějí se, bojí.

Maršálek — Grand Controleur — k nepoznání,
v masce,

ach, jak mile šepot šumí,
kol dokola mile šumí.

Pan senátor je v lásce, v lásce, v lásce, v lásce.

Ach, kéž umru, umru, když šepot kolem šumí,
jak v klíně souložnic, které tak laskat umí.

Toho uklánění,

jsem duší shromáždění.

Jak závistivě hledí — jdu, nos vzhůru maje.

Ó slasti! umírám, ze slasti umíraje!

(*Obrací se*)

Car! — Jeho Veličenstvo — car, ach, sám sem vchází.

Co? Nevidí? Jak mračně stranou zpod brv zírá!

Ach! — Nejjasnější pane! — hrdlo se mi svírá —

řeč vážne — ach! pot, hrůza — jak mě v těle mrazí —

Ach maršálek! — co? zády obrací se, mjí

zády i senátoři, dvorští úředníci!

Ach, umírám, jsem mrtev, v hrobě hanby hniji

a červi hryžou, posměch, žerty rýpající.

A kdekdo prchá. Sám jsem. Hú, jak je tu cize.

Ba, cenit zuby vidím i psa komorníka. —

Úsměšek jeho — brr! — jak pavouk do úst vníká.

(*Plivá*)

Co je to za zvuk! — vtípek — ó protivný hmyze;

(Ohání se kol nosu)

okolo nosu lítá,
jak vosá lítá.
Ty epigramy, žerty a těch špiček,
ten šum, ach, plno škvorů vlezlo do mých uší,
moje uši, moje uši!

(Vytírá prstem ucho)

Brr! Dvorské panstvo hejká zlověstně jak sýček
a jako chřestýš šumí vlečky krásných líček,
ten hrozný vřesk a smích kdejaké krásky:
Hle, pan senátor už vypad z lásky, z lásky, z lásky.

(Padá s lůžka na zem)

DÁBLOVĚ

(sestupují viditelní)

Teď vyrvem duši smyslům — pustíme psa zlého;
docela ne však, dáme košík její zvůli,
aby cit neztratil, půl nechme v těle jeho;
na sám konec světa vlecme druhou půli,
kde dočasnost končí a věčnost vzhází zase,
kde svědomí už panství pekla dotýká se;
zlé psisko uvážeme tam v tom pohraničí,
tam číň se, ruko moje, svišti tam, můj bičí.
Než zakokrhá kohout třikrát — ne však déle,
pak musíme ji zbitou z mučírny a zdranou
na řetěz smyslů pevně znovu přikovanou
hned jak do špíny psince zavřít v jeho těle.

Scéna VII.

Salon ve Varšavě

*Několik vysokých úředníků, několik slavných spisovatelů,
několik dam velkého světa, několik generálů a štábních dů-
stojníků, všichni incognito pijí čaj u stolku. — U dveří několik
mladých lidí a dva staří Poláci. — Stojíce živě rozmlouvají. —
Společnost u stolku mluví francouzsky, u dveří polsky.*

U dveří

ZENON NIEMOJEWSKI

(k Adolfovi)

Tak i u vás totéž tam na Litvě se děje?

ADOLF

Ach, u nás ještě hůř je, u nás krev se leje.

NIEMOJEWSKI

Krev?

ADOLF

Zpod rukou kata ale, ne v bitevním poli,
a ani pod mečem ne, pod knutou jen, holí.

(Hovoří tišeji)

U stolku

HRABĚ

Ach, byl vám to bál skvělý, z vojska plno pánů.

FRANCOUZ

Já slyšel zas, že prázdno jak v kostele k ránu.

DÁMA

Plno —

HRABĚ

Skvělý?

DÁMA

O tom dlouho by se mluvit dalo.

KOMORNÍK

Obsluha bídná, ač tam sluhů pobíhalo;
já neměl sklenku vína, jídla o nic více,
taková u bufetu byla tlačénice.

PRVNÍ DÁMA

O spořádání tanců v sále ani zdání,
jak na anglickém rautu, nohy k ušlapání.

DRUHÁ DÁMA

Soukromý večírek jen měl to, tuším, býti.

KOMOŘÍ

Ó, pardon, pozvánku mám — byl to bál pro zvané.

(Vyjme pozvánky a ukazuje, všichni se přesvědčují)

PRVNÍ DÁMA

Tím hůře, všechno bylo v zmatku pomíchané,
nebylo zhora možno roby posouditi.

DRUHÁ DÁMA

Co Novosilcov odjel, nikdo od té chvíle
nesvede zaranžovat zábavy tak milé:
a pěkný bál tu nebyl, nevím kdy už ani,
on aranžoval ples na způsob malování.

(Mezi muži je slyšet smích)

PRVNÍ DÁMA

Jen se smějte, panstvo, a mluvte, co vám milo,
ba, ve Varšavě tady jeho třeba bylo.

U dveří

JEDEN Z MLADÝCH

Cichowski na svobodě?

ADOLF

Já znám Cichowského,
a chtěje něco zvědět, byl jsem v bytě jeho,
na Litvě informovat abych mohl známé.

ZENON NIEMOJEWSKI

My vespolek se znát a držet spolu máme,
jinak my všichni zhynem marně rozdělení.

(Mluví tišeji)

MLADÁ DÁMA

u nich stojící

Jaké on musel snášet strašné utrpení!

(Rozmlouvají)

U stolku

GENERÁL
(*k literátovi*)

No, předčítej nám verše — nedej se tak prosit!

LITERÁT

Zpaměti neumím.

GENERÁL

Máš zvyk to s sebou nosit,
odkladků nechej, vidím, sešit z fraku čouhá:
dámy si přejí.

LITERÁT

Dámy? — literátky — ouha!
Ty víc francouzských veršů než já znají samy
a z hlavy.

GENERÁL
(*jde a praví dámám*)

Jen ho nechte, nesmějte se, dámy.

DÁMA

Předčítat máte? — prosím — polsky sice umím,
ale těm polským veršům vůbec nerozumím.

GENERÁL
(*k důstojníkovi*)

Má skoro pravdu, nudné bývává to, brachu.

(*Ukazuje na literáta*)

Tisíci verši třeba chválí setí hrachu.

(*K literátovi*)

Čti, nezačneš-li ty, pak pohroma je jistá —
hled' —

(*Ukazuje na druhého literáta*)

Rýmy začne chrlit tamten žurnalista,
všem zavděčíš se mile, jak nás plno tu je!
Hled', jak se směje, mrká, jak se doprošuje,
jak ústřice zdechlá rty otvírá už šelma,
jak velké sladké fíky k nebi stáčí bělma.

LITERÁT
(*k sobě*)

Jdou pryč —

(*Ke generálovi*)

Ó, zmohlo by mne dlouhé předčítání.

GENERÁL
(*k důstojníkovi*)

Je dobře, že číst nechce, je to k uzívání.

MLADÁ DÁMA

(*Oddělí se od mladší skupiny a jde ke stolku*)

Ach, to jsou hrozná věci, poslouchejte — stůjte!

(*K Adolfovi*)

O Cichowském, prosím, zde panstvu vypravujte.

VYŠŠÍ DŮSTOJNÍK

Cichowski puštěn?

HRABĚ

Léta seděl ve vězení.

KOMOŘI

Já myslel, že je v hrobě, živ že dávno není.

(*K sobě*)

Poslouchat tohle, z toho hrozí nebezpečí,
neslušné zas zmizet jen tak vprostřed řeči.

(*Odchází*)

HRABĚ

Propuštěn? — To je divné.

ADOLF

Nenalezli viny.

CEREMONIÁR

Kdo o vině tu mluví? — důvod je přec jiný —
zaslechl mnoho, viděl, kdo byl ve vězení —
má vláda tajné cíle, plány, usnesení,
které musí skrývat. — To jsou jen věci vlády —
tajemství politická — plány státní rady.
Úřední tajemství jsou — všední zvyk je toto —
ale pán je z Litvy a — divné mu to proto.
Vy, páni ze vsi, chcete po svém vidět cářství
a vědět všechno jako o svém hospodářství.

(*Usmívá se*)

KOMOŘI

Pán z Litvy a po polsku? Ó, to je co říci —
já myslel, v Litvě že jsou samí Moskalčiči.

Žel, o Litvě vím míň než o Číně — jen kdysi
jsem v *Constitutionnel* čet o ní článek čísi;
však ve francouzských listech jiných ani řádka.

MLADÁ DÁMA

(*k Adolfovi*)

Je to věc vážná, mluvte — národní věc zkrátka.

STARÝ POLÁK

Cichowské staré žnal jsem, rod své cti tak dbalý,
z Haliče jsou. Já slyšel, že jim syna vzali,
byl příbuzný můj trochu, zmučili ho, dšasi!
Neviděl jsem ho dávno — ó lidé! ó časy!
Tři pokolení přešla, jak nás přemoc drtí;
dřív otce a teď děti, vnuky mučí k smrti!

ADOLF

(*Všichni se přiblíží a naslouchají*)

Já v dětství jsem ho znával; mladý tehdy býval,
vtipný a živý, pověst slavnou tehdy míval;
kde objevil se, byl hned duší společnosti,
příběhy bavil všechny, žertů bujarostí;
a měl rád děti, často bral mě na kolena,
„veselý pán“ jej zvala děcka rozjařená.
I vlasy pamatuji, nejednou jsem hravě
kadeře mu spléтал na jeho plavé hlavě.
Nevinné ještě vidím, jasné jeho oči,
dítětem zdál se hledě v žertu zpod obočí;
a vlídný pohled vábil tak, že někdy všci
jsme mysleli, že on a my jsme vrstevníci.
Měl se tehdy ženit a zval nás na hostinu,
podělil od nevěsty dárky drobotinu.
Pak nepřišel a dlouho doma šuškávali,
že někam tajně prchl, zmizel kdesi v dáli,

i vláda hledala jej, marně, kde se dalo —
že utopil se, zabil, pak se povídalo.
Až policie dohad potvrdila myslí,
byl nalezen plášť jeho tam na břehu Visly,
když přinesli plášť ženě — poznala — on zhyнул;
tělo nenašli však, a tak rok celý minul.
Proč se jen zabil? — plno řečí lidé měli,
žalováno, lkáno, nu — a pak zapomněli.
A tak dvě léta přešla. — Jednou v podvečeru
z kláštera převáděli vězně k Belvederu.
Snad náhodou, snad schválně, nevím, v šeru, mžení
vám kdosi svědkem stal se toho převádění;
z varšavských chlapců smělých možná to byl jeden,
z těch, kteří vyzvídají, kdo a kam je veden:
v ulicích stráže stály, ticho město krylo —
„Kdo jste, vězňové?“ za zdí výkřik slyšet bylo,
a sto jmen ozvalo se — v nich též jeho jméno,
hned nazítří to bylo ženě oznámeno.
Ta běhala a psala, prosila a lkala,
a s ničím mimo s jménem se však neshledala.
A zas tři roky přešly beze zvěsti právě.
Však neví se, kdo šířil zprávy po Varšavě,
že žije, že ho mučí, že se přiznat brání,
že marné dosud bylo všechno vymáhání,
že ho v noci budí a nevyspáním trýzní,
že slanečky ho krmí a pak mučí žízni;
že opiem byl zmámen, strašen děsy všemi,
že na šlapkách byl lechtán, stejně pod pažemi —
však vkrátku jiné vzali, o jiných řeč byla,
a všichni zapomněli, žena v slzách žila.

Až nedávno vám v noci — zazvonění trojí,
ve zbrani četník ve tmě s důstojníkem stojí

a — vězeň. Rozkaz. Papír! Sáhni po svém peru
a podepiš, že živ ses vrátil z Belvederu.
Pak vzali list, prst zvedli, řekli: zradit chceš-li . . .
nedořekli ale a odešli, jak vešli.
To on byl. Chci jej vidět, varuji mě: Věř mi,
dnes nechod, nebo potkáš špeha přede dveřmi.
Jdu ráno, na zápraží policejní drábi;
jdu v týdnu, nepřijímá, chorý prý je, slabý.
Až za městem my tuhle kolem sebe jeli —
já nepoznal ho, až mi druzí pověděli.
Byl hrozně tlustý, tloušťka ne ale ta pravá!
zkažený vzduch ho nadmul a ta špatná strava;
zduřelé tváře, žlutý, jako vápno bílý,
na čele vrásky starce, ani vlásek zbylý.
Vítám ho, nepoznal mne, nechce vědět o mně,
říkám, kdo jsem, dál hledí na mne nepřítomně.
Když o známosti dávné jsem se rozhovořil,
tu jako by byl bádál, oči do mých vnořil.
Ach, vše, co vytrpěl on v mukách každodenních,
a vše, co promyslel v těch strašných nočních bděních,
já z jeho zraků všechno uhádl v tu chvíli,
vždyť na očích byl povlak strašný, šedobílý,
podobu kousků sklíček zřítelnice měly,
těch, které zůstávají v rzivých mřížích cely,
tak šedé jako vlákna pavučinných sítí,
když se strany je vidíš, jako duha svítí:
v nich jiskry, temné skvrny, rzivost zkrvavělá,
námaha marná ale proniknout je zcela,
průzračnost je ta tam, však s povrchu lze zřítí,
že ležely jen v mokru, prázdnu, přítmi, hnití.
Já za měsíc šel s vírou, temnoty že zdolá
a rozhlédne se světem, vzpomínky si svolá.
Však tolik tisíc dní on u výslechu dlíval,
tolik tisíc nocí jen samomluvy míval,

tolik let mučení, kterým ho zlomit chtěli,
tolik let ve střehu, kde stěny uši měly!
Jedinou obranou jen — mlčet zatvrzele,
jedinou společností stíny v jeho cele;
že nemohlo už město, svět se veselící,
ty zkušenosti roků shladit po měsíci.
Dni jemu donašeči, slunce špehem zdá se,
domáci — hlídači, host nepřitelem zase.
A přijde-li ho někdo doma navštívití,
jen klika cvakne, myslí, výslech bude, bití;
on odvrací se ihned, hlavu v dlaních svírá,
a zdá se pak, že smysly, všechnu vůli sbírá:
rty stiská, aby slova sama nevypadla,
aby špeh z očí nečet, klopí víčka zvadlá
a tázán vždy si myslí, že má zase pouta,
hned prchá, padá v jizbě do temného kouta.
„Nepovím, nevím,“ — křičí ta dvě slova znova
a příslovím už se mu stala ta dvě slova;
dlouho před ním žena i děcko klečí, kvílí,
než překoná on bázeň, hrozný odpor zbylý.

O přešlých mukách vězeň rád plýtvává slovy,
já doufal; sám nám jednou všechno nejlíp poví,
zpod země, knuty vyšlý svědectví at vznáší...
co s ním se dálo, děje s reky Polsky naší: —
Vždyť Polska teď jen kvete v zemi, v celách žije,
Sibiř, pouta, tvrze — toť naše historie,
a víte, co mi řekl na mé vyptávání?
O útrapách svých už že sám prý neví ani.
Nevzpomněl. — Jeho paměť popsána je celá
jak kniha herkulánská dávno v zemi ztlelá;
sám autor zmrtvýchvstalý číst v ní nedovede.
Zeptám se Pána Boha — řek jen — on vše vede,
on to všecko zapsal a poví, co vy chcete.

(Adolf si utírá slzy — Dlouhé mlčení)

MLADÁ DÁMA
(k literátovi)

Pánové moji, pročpak o tom nepíšete?

HRABĚ

At starý Niemcewicz to do paměti vloží,
slyším, že hromadí tam všelijaké zboží.

PRVNÍ LITERÁT

To je zkazka!

DRUHÝ LITERÁT

Strašná.

KOMORÍ

Věru znamenitá.

PRVNÍ LITERÁT

Poslouchají se pěkně, kdo je ale čítá?
Což možno prosím zbásnit, dnešek co nám poví,
očitých svědků zprávy místo bájesloví?
Zní posvátný pak předpis estetické vědy,
že básníkům je čekat — až — až —

JEDEN Z MLÁDEŽE

Dokdy tedy?
Kolik let třeba čekat, nežli předmět svěží
jak fík zcukernatí a jako tabák sleží?

PRVNÍ LITERÁT

Předpisů přesných není.

DRUHÝ LITERÁT

Sto let.

LITERÁT

To je málo.

TŘETÍ LITERÁT

Tisíc let, pár tisíc. —

ČTVRTÝ LITERÁT

To spíš by se mi zdálo,
že neškodí to celkem, když je nová látka,
škoda že národní však, polská není, zkrátka.
Náš národ pohostinstvím, prostotou se chlubí,
náš národ nemiluje krutostí, mrav hrubý.
Rád třeba zpívá jinoch, jak je zamilován,
o hájích, stádech, rád má selanky náš Slovan.

PRVNÍ LITERÁT

Na mysl, doufám, pánu ani nepřipadne,
o tom, jak sled' se jedla, dělat rýmy snadné.
Dím: bez uhlazenosti není poesie,
ta může být jen tam, kde vznešený dvůr žije:
správně dvůr jen soudí o kráse, vkusu, slávě.
Ach, Polska hyne! Není dvora ve Varšavě.

CEREMONIÁŘ

Že není dvora? — To je věru k podivení,
což ceremoniářem osoba má není?

HRABĚ

(*tíše k němu*)

Kdybyste u náměstka slůvko ztratil, pane,
má žena první panskou jistě se hned stane.

(*Hlasitě*)

Vysoký úřad pro nás? Marně si ho ždátí,
u dvora jenom stará šlechta něco platí.

DRUHÝ HRABĚ

(*nedávno povýšený z měšťana*)

Podporou svobod ale jenom šlechta vždy je,
vemte si, panstvo, příklad z Velké Britannie.
(*Začíná se politický spor — mládež vychází*)

PRVNÍ Z MLADÝCH

Hůl na ty lotry!

A** G**

Hák spíš, smyčka na oprátce!
ukázal bych jim dvůr, naučil vkusu krátce.

N**

Přátelé, hleďte, hleďte, co jen uděláme,
když takovéhle lidi v čele lidu máme.

WYSOCKI

Spíš na povrchu, řekni. Národ je jak láva,
špinavá, chladná svrchu, ale vespod žhavá;

sto let se její oheň vnitřní neochladí;
plivněme na skořápku, jděme v hloubku, mladí.

(*Odcházejí*)

Scéna VIII.

Pan senátor

Ve Vilně — Předstíň, napravo dveře do úřadovny vyšetřovací komise, kam provázejí vězně a kde lze vidět ohromné kupy akt — V pozadí dveře do pokojů senátorových, odkud je slyšet hudbu — Je po obědě — U okna sedí sekretář nad listinami, o něco dále vlevo stolek, kde se hraje whist — Novosilcov pije kávu; kolem něho komoří Bajkov, Pelikán a jeden doktor — U dveří stráž a několik lokajů stojících nehnutě

SENÁTOR

(*ke komořímu*)

Diable! quelle corvée! — Už je po tom cpaní.
La princesse nepřijíždí, jsme dnes oklamání.
Jinak, *en fait des dames*, bábě žvanit, dívce:
imaginez-vous, spory řešit při polívce.
Je jure, těch patriotek nechci *à ma table*,
avec leur franc parler et leur ton détestable.
Figurez-vous: o módách mluvím, o kasinu
a společnost moje o otci, či zas synu: —
On stár, ten příliš mlád zas, pane senátore,
on těžko žalář snáší, pane senátore,
ten zpovědníka prosí, ženu vidět chorý,
ten — *que sais - je!* tot k jídlu pěkné rozhovory.
K zbláznění už je to, a největší mám pilno
utéc' do Varšavy a za sebou mít Vilno.

De revenir bientôt psal *monseigneur* mi zase.
A beze mne se nudí, já s holotou tou zase . . .
Je n'en puis plus —

DOKTOR

(*přistoupí*)

Jasnosti, právě tu mám zprávu,
že sotva proces začat, v takovém je stavu,
v jakém nemocný je, když lékař přijde, hledí
a dělá diagnosu. Mnoho žáků sedí,
důkazu nikde, výslech za výslechem vedu;
a ještě nenašli jsme samo jádro vředu.
Co se našlo? Veršiky! *ce sont des maux légers*.
ce sont, snad možno říci *accidens passagers*;
spiknutí tajemné je, tkáň je skrytě stkána,
a . . .

SENÁTOR

(*uráženě*)

Tajemná? Spíš temno vidím v očích pána!
Signor se dobře najed, nu, pak divu není,
addio, bona note — díky za hlášení!
Tajemná! Sám při vedu, jak může být temnou?
A vous osez, docteur, vy takhle mluvit se mnou?
Kdopak kdy u nás viděl formálnější stání?

(*Ukazuje akta*)

Přiznání dobrovolná, svědci, vyslýchání,
všechno je; i ten celý komplot velezrádný
je jasně sepsán jako senátní akt řádný —
Tajemná! — za tu nudu tyhle řeči k zlosti.

DOKTOR

Jasnosti — *excusez*, kdo by měl pochybnosti!
Říkám, že komplot . . .

LOKAJ

Čeká sluha Kanissyna,
jakýsi soupis kupce pánu připomíná.

SENÁTOR

Jakýpak soupis? Kdo?

LOKAJ

Kanissyn kupec — inu,
pán nařídil mu přijít.

SENÁTOR

Táhneš, čubčí synu,
vidíš, že nemám kdy.

DOKTOR

(*k lokaji*)

Teď lezeš, zvíře hloupé!
Což nevidíš, že Jasnost kávu pije? Troupel!

SEKRETÁŘ

(*vstáváje od stolku*)

On žalovat chce, účet když pán nezaplatí.
Proces —

SENÁTOR

O novou lhůtu musíme mu psáti.

(*Zamyslí se*)

A propos — ten Kanissyn — jeho syn je zralý
k výslechu. — Ó, toť ptáček.

SEKRETÁŘ

Je to chlapec malý.

SENÁTOR

Vím, to jsou všichni, hled' jim do srdcí však na dno: —
pokud je požár jiskrou, uhasíš jej snadno.

SEKRETÁŘ

Ten chlapec je v Moskvě.

SENÁTOR

V Moskvě? — *voyez-vous*, — z domu?
emisařem klubů — Je čas zabránit tomu,
nejvyšší čas.

SEKRETÁŘ

On nejspíš chodí do kadetky.

SENÁTOR

Kadet? — *voyez vous* — bouří, strojí v pluku pletky.

SEKRETÁŘ

Byl děcko, když šel z Vilna.

SENÁTOR

Oh! cet incendiaire. —

Má korespondenty tu (*k sekretáři*). *Ce n'est pas ton affaire.*

Rozumíš? Hej, kubitku — strážte, ať se hnete, papíry, než mine den s nocí, seberete. Strach nemusí mít otec jinak bez příčiny, jestli se dobrovolně synek vyzná viny.

DOKTOR

Jak vlastně měl jsem čest už pánu sdělit zprávu, že jsou tam lidé různých věků a i stavů, nejhorší ale přízrak komplotu těch lidí je ten, že tajné péro všechny žene — řídí, které . . .

SENÁTOR

(*uráženě*)

Tajné?

DOKTOR

Pravím, tajemně ukryvané, jež díky vám objeveno, Nejjasnější pane.

(*Senátor se odvrací*)

(*k sobě*)

Jak čert s ním stále šije, zkusím s ním až běda, mám tolik vážných věcí, domluvit mi nedá.

PELIKÁN

(*k senátorovi*)

Jak s Rollisonem ráčí Jasnost naložiti?

306

SENÁTOR

S kým?

PELIKÁN

S tím, jenž při výslechu dostal tolik bití.

SENÁTOR

Eh, bien?

PELIKÁN

Ochuravěl.

SENÁTOR

Kolik mu jich dali?

PELIKÁN

Nu, já byl při tom, tam je ale nečítali — Botvinko ved výslech.

BAJKOV

Cha, Botvinko můj drahý —
Ó, ten když rozmáchně se, neskončí tak záhy.
Že řádně naměřil mu, to je pravda jistá —
Parions — že mu nandal nejméně ran tři sta.

SENÁTOR

(*udíven*)

Trois cents coups et vivant! Trois cents coups, le coquin!
Trois cents coups sans mourir — quel dos de jacobin!
Já myslil, na Rusi že *la vertu cutannée*
surpasse tout — ten lotr má *une peau mieux tannée!*

307

Je n'y conçois rien! ha, ha, ha, mon ami!

(K bráči whistů, který čeká na svého partnera)

Převz mou obchod s kůží Poláci teď sami.
Un honnête soldat en serait mort dix fois!
Quel rebelle — (jde ke stolku): Propána, mám un
homme de bois.

Chlapec jako dřevo; sám Botvinko ho bije.
Slíz tři sta deset holí — *figurez-vous!* žijel

(K Pelikánovi)

A nepřiznal nic!

PELIKÁN

Pranic — jen zuby stisk! Kluk tuhý!
křičel, že nezahubí nevinné své druhy.
I z toho mála ale s jistotou lze říci,
že zřejmě jeho druhy jsou ti studentíci. —

SENÁTOR

C'est juste: jaký to vzdor!

DOKTOR

Chci právě povědět
Vám, Jasnosti, že mládež blázní, kazí děti,
hloupostem když učí — ta historie stará!
Kdo nevidí, že třeští z toho mládež jará.

SENÁTOR
(vesele)

Vous n'aimez pas l'histoire, — ha, ha, un satirique
aurait dit, že se bojš devenir historique.

DOKTOR

Ať se jí jen učí, a ať se mládež doví
o činech králů, jindy velkém ministrovi —

SENÁTOR

C'est juste.

DOKTOR
(potěšen)

Jasnosti, právě, to je ono, ano,
a tak to má být dětem správně podáváno.
Pročpak jen stále mluvit o republikánech,
stále jen o Athénách, Spartě, o Římanech?

PELIKÁN

(k jednomu ze svých druhů, ukazuje na doktora)

Koukej, patolízal, jak dolézá, ta hlísta,
jak se v přízeň vtírá, co za úskok zas chystá!

(Jde k doktorovi)

Proč ale o tom mluvit, není vhodná chvíle,
Jasnost to možná nudí, není jí to milé.

X
LOKAJ
(k senátorovi)

Smím, Jasnosti, ty ženy vpustit? dovolíte?
Den co den přijíždějí v bryčce, jak už víte —
jedna slepá, druhá —

SENÁTOR

A kdo je slepá ona?

LOKAJ
Paní Rollisonová.

PELIKÁN
Matka Rollisona.

LOKAJ
Jsou tu denně.

SENÁTOR
Měl jsi je odbýt.

DOKTOR
Spánembohem!

LOKAJ
Já odbyl je, však sedí, skučí za tím rohem.
Kázal jsem je sebrat, však se slepou je potíží,
a vojáka hned ztloukli — lid se shlukl totiž.
Mám je vpustit?

SENÁTOR
Pěkné, eh! poradit si umíš —
jen do půl schodů pust' ji — nu, tak nerozumíš?
a pak je doved' — takhle — (*s gestem*) rovnou dolů
řízne,

ať ušetří nás nudy, obtížné své přízně.
(*Druhý lokaj vchází a odevzdává list Bajkovu*)

Nu, tak, co stojíš, táhni —

BAJKOV
Elle porte une lettre.

(*Odevzdává list*)

A kdopak to psal za ni?

BAJKOV
La princesse peut-être.

SENÁTOR
(*čte*)

Ba, na krk mi ji strčí, jaký nápad hloupý.
Avec quelle chaleur! — k tomu — ať u čerta vstoupí.

(*Vejdou dvě dámy a kněz Petr*)

PELIKÁN
(*k Bajkovu*)

Čarodějnice stará, *la mère de ce fripon.*

SENÁTOR
(*vládně*)

Vítám, vítám, která z dam je madame Rollison?

PANÍ ROLLISONOVÁ
(*s pláčem*)

Já — můj syn! Milostpane . . .

SENÁTOR

Prosím, bez meškání,
máte přec list, proč přišlo ale tolik paní?

DRUHÁ DÁMA
Jenom my dvě.

SENÁTOR
(*ke druhé*)

A proč mám čest uvítat dámu?

DRUHÁ DÁMA

Paní Rollisonovou těžko pustit samu,
nevidí.

SENÁTOR

Hm! nevidí — ke mně trefí ale
po čichu a denně.

DRUHÁ

Já provázím ji stále,
je stará, její zdraví těžce ohroženo.

PANÍ ROLLISONOVÁ

Proboha . . .!

SENÁTOR

Pst! (*ke druhé*) Kdo vy jste?

DRUHÁ

Kmitová mé jméno.

SENÁTOR

Raději sed'te doma, než se něco stane.
Synci jsou podezřelí.

312

KMITOVÁ
(*blednouc*)

Jak to, jak to, pane?

(*Senátor se směje*)

PANÍ ROLLISONOVÁ

Pane senátore! — jsem vdova, smilování!
Prý je zabit, Bože, to není možné ani!
Mé dítě! — kněz však řekl, že prý ještě žije;
ó, bijí prý ho, pane, kdo tak děti bije!
slituj se! — katovsky, ach, bylo domláceno. (*pláče*)

SENÁTOR

Kde? Koho? — hleďte přece lidsky mluvit, ženo.

PANÍ ROLLISONOVÁ

Koho? ach, děcko moje, pane, jsem teď vdova —
ach, kolik jar, než dítě se jen dovychová!
Můj Jan už učil jiné; račte se ptát mnoha,
jak ten se dobře učil. — Ó, já přebohá!
vždyť ze skrovných svých příjmů on mne živil tady,
mně osleplé byl okem. — Zemru, pane, hlady.

SENÁTOR

Kdo žvanil, že ho bili? Soud s ním bude krátký.
Kdopak vám to řekl?

PANÍ ROLLISONOVÁ

Kdo? Mám přece sluch matky.
Jsem slepá; sídlem duše je teď sluch můj bdící,
duše matky. — Včera ho vedli na radnici.
Slyšela jsem —

313

SENÁTOR

Jak? Vpustili ji?

PANÍ ROLLISOVÁ

Vyhnali mě,
ze dvora i ze vrat. A já sedla jsem si v zimě
pod zeď — silná byla — a přiložila ucho —
od rána seděla jsem — půlnoc — v městě hluch,
naslouchám — vtom zdívem — ne, nepřelhávám
sebe,

ó, já slyšela ho, jak Bůh nade mnou, nebe,
ten jeho hlas k mým uším doléhal tak jemně —
jakoby zpod země, ach, ze středu až země
a sluch můj vnikal zdí tou v dál a přehluboko;
ach, vnikal dále než to nejbystřejší oko.
Já slyšela ho mučiti. —

SENÁTOR

Horečku má, páni!
Tam sedí přece mnoho vězňů, milá paní!

PANÍ ROLLISOVÁ

Jak to? — Ó, což to nebyl hlas dítěte mého?
I nemá ovce pozná hlas jehňátka svého
v nespočetném stádu — ach, byl to hlas takový!
Ach, dobrý pane, kdybys slyšel hlas takový,
ty v životě už klidně nemohl bys spáti!

SENÁTOR

No, syn váš zdrav být musí, když moh takhle řváti.

314

PANÍ ROLLISOVÁ

(*padá na kolena*)

Ó, máš-li srdce lidské . . .

(*Otvírají se dveře sálu — slyšet hudbu — vběhne dívka
v plesových šatech*)

DÍVKA

*Monsieur le sénateur
oh! je vous interromps, on va chanter le choeur
de Don Juan; et puis le concerto de Herz . . .*

SENÁTOR

*Choeur! zde také byla o srdci řeč, ó Herz . . .
vous venez à propos, vous belle comme un coeur.
Moment sentimental! il pleut ici des coeurs.*

(*K Bajkovu*)

O tom kalamburu *le grand-duc Michel* vědět,
to už bych dávno musel v Státní radě sedět.

(*K dívce*)

J'y suis-dans ce moment.

PANÍ ROLLISOVÁ

Ach, nevrhejte nás
do zoufalství, stůjte — (*chytá ho za kabát*).

DÍVKA

Faites-lui donc grâce!

SENÁTOR

Diable m'emporte, když vím, s čím baba na mne leze.

315

PANÍ ROLLISONOVÁ

Chci vidět syna.

SENÁTOR
(s důrazem)

Car to nedovolí.

KNĚZ PETR

Kněze!

PANÍ ROLLISONOVÁ

Alespoň kněze pošli, syn můj prosí kněze,
snad zmírá; — když můj pláč tě z klidu nevyruší,
muč tělo, boj se Boha, nehub ale duši!

SENÁTOR

C'est drôle; — kdo po městě ty všechny klepy nosí,
kdo milostivě řekl, o kněze že prosí?

PANÍ ROLLISONOVÁ
(ukazujíc na kněze Petra)

Ten poctivý kněz mluvil, běhá týdny celé,
prosí, však nepustí ho ani na práh k cele.
Zeptej se ho, poví . . .

SENÁTOR
(bystře zíraje na kněze)

On ví to? — poctivý je —
nu *bon*, car spravedliv je, pro pravdu jen žije;
a nebrání kněžím, ba sám jim příkaz dává,
mládež k dobrým mravům vrátit nabádává.
Tak jako já snad nikdo nectí víru, ctnosti. —

(Vzdychá)

Ach, mládež nedostatek hubí morálnosti.
Eh bien, sbohem, paní.

PANÍ ROLLISONOVÁ
(k dívce)

Ach, panenka čistá!
Ó, přimluvte se ještě, ach, pro Pána Krista!
O chlebě sedí, vodě, rok už hoch můj malý,
nah ve vězení tmavém, jenom chlad ho halí . . .

DÍVKA

Est-il possible?

SENÁTOR
(v rozpacích)

Jak? On že by rok už seděl?
Imaginez-vous — mně nic nikdo nepověděl!

(K Pelikánovi)

Naříd' vyšetřit to, a jak se sluší, patří,
je-li to pravda, hřbety komisařům natři.

(K Rollisonové)

Soyez tranquille, přijďte v sedm za mnou, paní.

PANÍ KMITOVÁ

Pán o tvém chlapci neví, nechej toho lkaní,
a jak se doví — uzříš, svobodu mu vrátí.

PANÍ ROLLISONOVÁ
(potěšena)

Neví? A chce vědět? Kéž Pán Bůh mu to splatí!
Já vždy říkala lidem — že to možné není,
tvor boží a tak krutý, je to klevetění,

on, kterého též matka mlékem odkojila —
smáli se mi — vidíš, a přec to pravda byla.

(K senátorovi)

Tys nevěděl! — ti lotři před tebou vše tají,
ó, věř mi, pane, lotři že tě v hrsti mají,
a těch se neptej, nás jen, řeknem ti, co víme,
bez lhaní —

SENÁTOR

(*usmívaje se*)

Dobře, o tom my si promluvíme,
dnes nemám kdy, *adieu*. — Pověz kněžně, paní,
že udělám pro ni, co chce jen, bez váhání.

(*Vlídně*)

Adieu, Madame Kmit, adieu — nu, co můžem,
uděláme.

(*Ke knězi Petrovi*)

Důstojnosti, moment, my spolu cosi máme.

(*K dívce*)

J'y suis dans un moment.

(*Všichni odcházejí mimo dřívější osoby*)

SENÁTOR

(*po přestávce k lokajům*)

Lajdáci, vy sběři!
Co? Tohle pořádek je a stráž u mých dveří?
Sedru s vás kůži, sloužit naučím vás, sloto!

(*K jednomu lokajovi*)

Ty jdi za tou babou —

(K Pelikánovi)

Ne, nařizují toto.

Jak od kněžny jen vyjde, dej jí povolení
uvidět syna, doved' ji sám — do vězení.
Na čtverý západ zavři — tam si může toužit.
C'en est trop! — lajdáci, naučím vás sloužit!

(*Vrhne se do křesla*)

LOKAJ

(*chvěje se*)

Pán je kázal vpustit —

SENÁTOR

(*vzchopí se*)

Ty takhle se mnou — vida!
To naučil ses v Polsku? Tak se odpovídá?
Stůj, já tě odnaučím, počkej, chlape bídný,
 pryč — ať mu sto ran dají a po čtyři týdny
o chlebě je, vodě! —

PELIKÁN

Nechť pan senátor zvaží,
že přes ta opatření, všechnu bdělost stráží,
přec o tom bití klepou temné živly města
a snadno se pak najde příhodná už cesta,
před carstvem očerniti naše čisté snahy,
krk nezakroutíme-li slidičství — a záhy.

DOKTOR

Já přemýšlel jsem o tom, pane velectěný,
Rollison v těchto dnech se zdá být pomatený;

on k oknům jen se vrhá, zavřená jsou sice,
a chce si vzít život . . .

PELIKÁN

On nemocné má plíce;
zabedněn být nemá, vzduch zkažený ho moří;
rozkážu otevřít mu okna do nádvoří,
sedí v třetím patře, ať užije vzduch zdravý . . .

SENÁTOR

(roztržitě)

Hodit babu na krk, když sedím u své kávy,
ne, nedají mi chvilku —

DOKTOR

Právě to chci říci,
že Vaše Jasnost musí lépe zdraví stříci,
vždy po diner, jak říkám, zanechá jen pán té
těžké státní práce na čas — *ça mine la santé*.

SENÁTOR

(klidně)

Eh, mon docteur, především kázeň, služba bdělá,
pak na žaludek slabý to jen dobře dělá,
trošku pohnout žlučí, žluč *fait la digestion*.
Po obědě bych mohl *voir donner la question*,
když káže tomu služba — *en prenant son café*,
víš, to je pravá chvíle, vidět auto-da-fé.

PELIKÁN

(odstrkuje doktora)

Co rozhodne pán dělat s oním Rollisonem,
když on dnes ještě umře . . .?

320

SENÁTOR

Pochovat jej honem;
ba dovolím ti, chceš-li, v balzámu i vonném.
A propos balzám, tobě, věř, Bajkove, hošku,
tvé mrtvolnosti by ho neškodilo trošku,
a chceš se ženit. Víte, nevěstu má milou!

(Dveře s levé strany se otevrou — vchází lokaj —
senátor ukazuje do dveří)

Tu panenku tam, hleďte, růžovou a bílou.
Fi, pan ženich *avec un teint si délabré*,
jak Tiber měl bys slavít veselku *à Capré*.
Nechápu, čím jen bylo na ni naléháno,
jak jen ta krásná ústka vykoktala — *ano*.

BAJKOV

Nátlak? — *Parions* — rok — a budu rozvedený
a ročně brát si budu krásné mladé ženy;
bez nucení: jen mrknu, přijde ta či ona,
c'est beau — choť generála, po tom každá stoná.
Kněz poví ti, zda pláčí, když jim ruce poutá.

SENÁTOR

A propos — (*ke knězi*) — pojd', cherube, pojd' sem
z toho kouta!
Hleďte, *quelle figure!* on má *l'air d'un poète* —
Zda viděli jste někdy *un regard aussi bête?*
Je třeba oživit *h* — Sklenku rumu, ano?

KNĚZ PETR

Ne.

321

SENÁTOR

Pij!

KNĚZ PETR

Jsem bratr řádu, pít mám zakázáno.

SENÁTOR

Ať bratříček či strýček, odkud známo je ti,
co v našich kriminálech robí cizí děti.
To vašnost pospíchala k matce se vším hnedky?

KNĚZ PETR

Já...

SENÁTOR

(*ke sekretáři*)

Přiznání to zapiš — máme na to svědky.

(*Ke knězi*)

A odkud jsi to zvěděl? Pěkný ptáček, vida!
Jen postřehl, že píšem, a už slova hlídá.
V jaké řeholi jsi?

KNĚZ PETR

U bernardinů v řádu.

SENÁTOR

U dominikánů máš jistě strýčků řádu?
Vždyť u nich právě mladý Rollisoněk seděl.
Nu pověz, odkud víš to, od kohos to zvěděl?
Slyšíš? — poroučím ti — a proč hlas tolik tišíš?
Poroučím jménem cara, slyšíš, mnichu, slyšíš?
O ruské knutě slyšels, okusit dát mohu.

(*K sekretáři*)

Zapiš, že mlčel. (*Ke knězi*) Ty však sloužíš Pánu
Bohu —

pro bohosloví jistě mívals dříve vlohu,
a víš snad, od Boha že všeliká je vláda,
nesluší se mlčet, když vládce mluvit žádá.

(*Kněz mlčí*)

A víš, že stačí slůvko — a už mníšek visí,
pak uvidíme, zdali převor tvůj tě vzkřísí.

KNĚZ PETR

Moc snášet neznamená popřávat jí sluchu,
Bůh svěří vládu časem ba i zlému duchu.

SENÁTOR

Jestli pověším tě a car se to pak doví,
že souzen nebyls řádně, víš ty, co on poví:
„Ej, senátore, vidím, že se v dábly míšíš.“
A zatím ty už, mnichu, visíš tak, jak visíš.
Pojď bliž, bliž jen, ptát se budu naposledy,
kdo žvanil o tom bití, přiznej se mi tedy.
Mlčíš? Bůh sotva by se s tebou o tom bavil —
Kdo mluvil — he? — Bůh, anděl, ďábel?

KNĚZ PETR

Ty jsi pravil.

SENÁTOR

(*rozrušen*)

Ty? — é — mnich mně tyká — ty!

DOKTOR

Troupe domýšlivý!
Zde — „Jasnosti“ — se říká, — „Pane milostivý“.

(K Pelikánovi)

Nauč ho, jak se mluví, ten chlap přišel z chléva.
Vraz mu —

(Ukazuje rukou)

PELIKÁN

(ká knězi políček)

Vidíš, ty osle, senátor se hněvá.

KNĚZ

(k doktorovi)

Ó, odpusť mu, on neví, co učinil, Pane!
Bratře, tou zlou radou jsou tvé dny spočítané.
Dnes před Bohem staneš.

SENÁTOR

Co?

BAJKOV

Blázní cosi věště.
Ať dál prorokuje, jen vraz mu jednu ještě.

(Dá mu šňupku)

KNĚZ PETR

I tys šel, bratře, v stopách činu nepěkného,
věz, sečteny jsou stejně dny života tvého.

324

Hej, pošli pro Botvinka, držte toho sýčka —
sám budu při výslechu, bude zábavička
a uvidíme, dál-li bude mlčet vzdorně.
Někdo ho popích.

DOKTOR

Právě, říkám přepokorně,
ta věc je umluvena, i spiknutí zjevně
a že je Czartoryski vede, věřím pevně.

SENÁTOR

(vyskočí z křesla)

Que me dites vous là, mon cher, a o knížeti?
Impossible — (k sobě) Kdo ví? — eh — jestli ten
tam sletí,
zkoupám ho tak, že léta ven se nedostane.

(K doktorovi)

Jak to víš?

DOKTOR

Dávno už se obírám tím, pane.

SENÁTOR

A mně jsi nic neřek?

DOKTOR

Pán vždycky rukou mával,
když říkával jsem, někdo že vše rozdmychával.

325

SENÁTOR

Někdo! Ale kníže?

DOKTOR

Už stopou jsem si jistý,
mám zprávy, žaloby a zachycené listy.

SENÁTOR

Jeho?

DOKTOR

Řeč při nejmenším je v nich o knížeti,
ba o celém i plánu, jeho předsevzetí.
A mnoha profesorů — ohniskem a v čele
je Lelewel. On řídí spiknutí to celé.

SENÁTOR

(*k sobě*)

Ach, mít nějaký důkaz, jenom podezření,
stín důkazu, stín stop, stín stínu toho dění!
Už nejednou k mým uším dolehl klep nízký,
že Novosilcova tak vynes Czartoryski.
Teď uvidíme, kdo z nás dojde slávy této,
kdo vynést uměl, či kdo zvrátit dovede to.

(*K doktoru*)

Pojď — *que je vous embrasse!* — Tím se leccos mění,
já uhád hned, hra dětská že to žádná není,
já uhád hned, že kníže prsty si v tom pálí.

DOKTOR

(*důvěrně*)

Pán uhád? — Dábla sní, kdo, Jasnosti, vás šálí.

SENÁTOR

(*vážně*)

Ač, milý státní rado, vím, jak všechno bylo,
však důkazy-li se vám najít podařilo,
mé senátorské slovo chci ti na to dátí,
že o polovic příjem roční zvýším já ti,
a za žalobu přičtu deset roků služby,
i prebendu si vybrat můžeš podle tužby,
dostaneš řád — kdo ví — náš mocnár štedře splácí,
sám ho budu prosit — to mou už bude prací.

DOKTOR

Mne námaha ta ovšem nemálo též stála,
platil jsem zprávy špehů z toho svého mála,
z horlivosti všecko pro dobro panovníka.

SENÁTOR

(*bera ho pod paží*)

Hned — *mon cher* — jdi, a vem si mého tajemníka,
vem papíry, dej pečet, dbej, ať všechny máme.

(*K doktorovi*)

A večer všechno spolu potom prozkoumáme.

(*K sobě*)

Já vedl celý proces, měl s ním jenom dření,
a on by zisk a slávu měl mít z odhalení?

(*Zamyslí se*)

(*Sekretáři do ucha*)

Internuj doktora i s těmi listinami.

(K Bajkovu, který vchází)

To je případ vážný, a převezmem jej sami.
Bezděké slůvko v řeči ušlo doktorovi,
já prozkoumal ho, zbytek soudní výslech poví.

(Pelikán vida šetrnost senátorovu vyprovází doktora
a hluboce se mu klaní)

DOKTOR
(k sobě)

Nedávno odstrčil mě — oho, Pelikáne!
A já ho rýpnu tak, že víc už nepovstane.

(K senátorovi)

Hned se vrátím.

SENÁTOR
(nedbale)

V osm z města vyjíždívám, milý.

DOKTOR
(dívaje se na hodinky)

Co to? Teprve dvanáct, či se opozdily?

SENÁTOR

Pět je.

DOKTOR

Co? Sotva očím věřím. Pět že, jistě?
Ručičky stále stojí, stále na témž místě,
pohledte, na dvanácté, v ciferníku půli,
a o vteřinku, vlásek ne aby se hnuly!

KNĚZ PETR

Bratře — stojí — ano — a nic je nevyruší
až do poledne zítra. — Mysli na svou duši.

DOKTOR

Co ty chceš?

PELIKÁN

Bručí, tobě prorokuje cosi.
Hleď ještěřčí ten pohled, blýskající, kosý.

KNĚZ PETR

Znamením různým, bratře, Bůh se časem hlásí.

PELIKÁN

On vypadá jak špeh a řek bych, je jím asi.

(Otvírají se dveře s levé strany, vchází množství vystrojených
dam, úředníků a hostí — za nimi hudba)

PANÍ GUBERNÁTOROVÁ

Ó, přece!

PANÍ SOVĚTNÍKOVÁ

C'est indigne!

PANÍ GENERÁLOVÁ

Ah, mon cher sénateur,
čekáme, posíláme!

PANÍ SOVĚTNÍKOVÁ

Vraiment, c'est un malheur.

(Všechny najednou)

Teď přišly jsme vás hledat.

SENÁTOR

Co to? V jakém gala?

DÁMA

I tady můžem tančit — široká je hala.

(*Postaví se k tanci*)

SENÁTOR

*Pardon, mille pardons, j'étais très occupé;
que vois-je? un menuet? parfaitement groupé!
cela m'a rappelé les jours de ma jeunesse!*

KNĚŽNA

Ce n'est qu'une surprise.

SENÁTOR

*Est-ce vous, ma déesse!
que j'aime cette danse, une surprise? ah! dieux!*

KNĚŽNA

Vous danserez, j'espère?

SENÁTOR

Certes, et de mon mieux.

(*Hudba hraje menuet z Dona Juana — s levé strany stojí činovníci neboli úředníci a úřednice — s pravé trochu mládeže, několik mladých důstojníků ruských, několik starých v polském kroji a několik mladých dam. V prostředku se tančí menuet. Senátor tančí s nevěstou Bajkova, Bajkov s kněžnou*)

P l e s

(*Scéna se zpívá*)

DÁMA

(*s pravé strany*)

Pohled, jak se dědek motá,
funí, vaz ať zláme, slota.

(*K senátorovi*)

Jak sličně, lehce tančí pán.

(*Stranou*)

Il crèvera dans l'instant.

MLADÝ ČLOVĚK

Hled, jak se kroutí, jak se lísá,
mordoval včera, tančí dnes;
pohled, jak mžourá, stará krysa,
a skáče jako v boudě pes.

DÁMA

Mordoval včera, popravoval,
proléval krev čistou v ráži;
hled, pazoury dneska schoval
a teď se jen lísat snaží.

(*S levé strany*)

KOLEŽSKÝ REGISTRÁTOR

(*k sovětníkovi*)

Senátor tančí, na mou duši,
hoj, sovětníku, začnem, hej!

SOVĚTNÍK

Uvaž ale, zda se sluší,
abys ty šel se mnou v rej.

REGISTRÁTOR

Vždyť je tu přece řada dam.

SOVĚTNÍK

O to nejde, kdo tě zval?
To raději chci tančit sám,
nežli s tebou — táhni dál!

REGISTRÁTOR

A proč?

SOVĚTNÍK

Jsem, pane, sovětníkem!

REGISTRÁTOR

Pardon, otec byl důstojník.

SOVĚTNÍK

Netančím, pane, s tanečníkem,
jenž pode mnou je — dík!

(K plukovníku)

Plukovníku, pojď do tance,
vidíš, že tančí sám senátor.

PLUKOVNÍK

Co je to za otrhance?

(Ukazuje na registrátora)

SOVĚTNÍK

Eh, koležský registrátor!

PLUKOVNÍK

Ten padouch drží jistě s jakobínskou luzou!

DÁMA

(k senátorovi)

Oh, jak sličně, lehce tančí pán.

SOVĚTNÍK

(hněvivě)

Hodnosti se tu mísí, pozoruji s hrůzou.

DÁMA

Il crèvera dans l'instant.

LEVÁ STRANA

(sborem)

DÁMY

Ah! quelle beauté, quelle grâce!

MUŽOVÉ

Ach, jak je tu vše přepychové!

PRAVÁ STRANA

(sborem)

MUŽOVĚ

Ach, lumpi, ach, ti lotrasové!
Hrom do nich, sper je ďas!

SENÁTOR

(*tančí, ke gubernátorové*)

Hleďte mě uvést u starosty,
má hezkou ženu, dcerku — víme,
je žárlivý však —

GUVERNÁTOR

(*běží za senátorem*)

Člověk prostý;
nějak už to zařídíme.

(*Přichází ke starostovi*)

Vaše choť?

STAROSTA

Raděj doma bývá.

GUVERNÁTOR

A dcerky?

STAROSTA

Jednu jenom mám.

GUVERNÁTOROVÁ

A ta do plesu nechodívá?

STAROSTA

Ne.

GUVERNÁTOROVÁ

A pán je tu sám?

STAROSTA

Sám.

GUVERNÁTOR

A paní nezná Jasnost naši?

STAROSTA

Pro sebe jen ženu mám.

GUVERNÁTOROVÁ

Chtěla jsem vzít sem dceru vaši.

STAROSTA

Já úslužnost panskou znám.

GUVERNÁTOR

Tu v menuetu párek zbývá,
senátor potřebuje dam.

STAROSTA

Nerada dcerka v párech bývá,
já pár jí najdu sám.

GUVERNÁTOROVÁ

Prý dobře tančí, hraje, zpívá,
senátor chtěl ji pozvat sám.

STAROSTA

Jak vidím, pan senátor mívá
naráz i více dam!

LEVÁ STRANA
(sborem)

Jaká hudba, jaký zpěv!
Jak pěkně zařízený dům!

PRAVÁ STRANA
(sborem)

Ty šelmy zrána pijí krev
a po obědě rum.

SOVĚTNÍK
(ukazuje na senátora)

On dře je, pravda, hostí ale,
strast není, jím se nechat dřít.

STAROSTA

Je naše mládež v kriminále,
nám kážou na ples jít.

RUSKÝ DŮSTOJNÍK
(k Bestuževovi)

Nediv se, že nás proklínají,
vždyť trvá to už věk,
co z Moskvy Polsku posílají
samých stvůr výškrabek.

STUDENT

(k důstojníkovi)

Hleď, jak se Bajkov tváří, piští
a jako by ho někdo pích!
Hop, jako žába po smetišti,
a koukni, jak teď nadmul břich.
Vycenil zuby, polkl tuze,
otvírá hubu, hledá tón,
ach, on už ječí k naší hrůze.

(Bajkov zpívá)
(K Bajkovu)

Mon général, quelle chanson!

BAJKOV

(zpívá píseň Bérangerovu)

*Quel honneur, quel bonheur!
Ah! monsieur le sénateur!
Je suis votre humble serviteur etc., etc.*

STUDENT

Général, ce sont vos paroles?

BAJKOV

Oui.

STUDENT

Je vous en fait compliment.

JEDEN Z DŮSTOJNÍKŮ
(směje se)

*Ces couplets sont vraiment fort drôles,
quel ton satirique et plaisant!*

MLADÝ ČLOVĚK

*Pour votre muse sans rivale,
je vous faisais académicien.*

BAJKOV

(ukazuje na kněžnu a na senátora)

Že rohoun bude, jed bych vzal.

SENÁTOR

(do ucha — ukazuje nevěstu Bajkovovu)

Va, va, je te coifferai bien.

DÍVKA

(tančíc, k matce)

Tak ohyzdní jsou a tak staří.

MATKA

(s pravé strany)

Když hnusí se ti, nech ho být.

SOVĚTNÍKOVÁ

(s levé strany)

Jak moje dcerka krásou září.

STAROSTA

Jak čpějí rumem, znají pít.

DRUHÁ SOVĚTNÍKOVÁ

(k dceři, stojící vedle)

K Jasnosti povznes, Žofi, zrak,
snad padneš pánu do očí.

STAROSTA

Jestli on ke mně zabočí,
rýpnu ho *(ukazuje na karabelu)* — jílcem — tak!

LEVÁ STRANA

(sborem)

Ach, jak je tu vše přepychové!
Ah, quelle beauté, quelle grâce!

PRAVÁ STRANA

Ach, lumpi, ach, ti lotrasové!
Hrom do nich, sper je ďas!

(S pravé strany mezi mládeží)

JUSTIN POL

(k Bestuževu, ukazuje na senátora)

Chci do panděra nůž mu vrazit,
či hubu rozbít — lísk!

BESTUŽEV

Co z toho, stvůru jednu srazit,
jakýpak je to zisk?
Příčiny najdou, najdou viny
a zavřou školu kdekerou,
křiknou, že učí jakobíny,
a vaši mládež požerou.

JUSTIN POL

On musí pykat za mučení,
za tolik krve, pláč a děs.

BESTUŽEV

Car však má psinců, co se změní,
chcípne-li jenom jeden pes?

POL

Nůž svrbí v dlani. Dovol, musím!

BESTUŽEV

Ne, zadrž, pokud čas.

POL

Jen vykrákat ho — dovol, zkusím.

BESTUŽEV

A zhubit všechny vás.

POL

Ach, šelmy, lotři, ach, ty stvůry!

BESTUŽEV

Pojď, musíš ven na čerstvý vzduch.

POL

Což trest nepřijde zdola, shůry,
nepomstí se nikdo?

(Odchází ke dveřím)

KNĚZ PETR

— Bůh!

(Náhle se hudba změní a hraje arii komandéra)

340

TANČÍCI

Co je to? co to?

HOSTĚ

Jaká chmurná hudba hraje!

JEDEN

(hledě okny)

Hle, jak se zamračilo, jaká náhlá tma je.

(Zavírá okno — z dále slyšet bouři)

SENÁTOR

Proč nehrají?

ŘEDITEL HUDBY

Spletli se.

SENÁTOR

Dostat holí musí!

ŘEDITEL HUDBY

Míněno bylo zahrát z oper různé kusy,
a neporozuměli, popletli to hraní.

SENÁTOR

No, no — *arrangez donc* — mé dámy, prosím, páni!

(Slyšet velký křik za dveřmi)

PANÍ ROLLISOVÁ

(za dveřmi brozným blasem)

Pustte mě, pustte . . .

341

SEKRETÁŘ

Slepá!

LOKAJ

(polekán)

Vidí — hled, jak pádí
po schodech, zadržte ji!

DRUZÍ LOKAJOVĚ

To se lehko radí!

PANÍ ROLLISOVÁ

Však já ho tady najdu, kde jsi, ožralý ďase!

LOKAJ

(chce ji zadržet — ona jednoho z nich povalí)

Hled, jak ho povalila, strašné — pomátla se.

(Utíkají)

PANÍ ROLLISOVÁ

Kde jsi? Já tě najdu, necháš mozek na dláždění —
jako můj syn! Tyrane! syn už živý není!
Máš svědomí? Ó, oknem mi ho vyhodili!
a na dláždění v krvi leží synek milý.
Ty, ty ožralo starý, zvíře krví opilý,
nevinných krví, pojd'! kde jsi, ty krokodile?
Na kusy roztrhám tě, budeš jak mé dítě,
můj Janík vyhozený z okna — zabiji tě.
Mé dítě, jedináček, otec, obživitel —
a tento je živ. dále! Je Bůh, Vykupitel?

342

KNĚZ PETR

Ne, nerouhej se, ženo, zraněn je, však žije.

PANÍ ROLLISOVÁ

Žije? Že syn žije? Ó, útěcha ta čím je?
Můj knězi, je to pravda? — Já tam vběhla, bdělá.
Křik „Spadl!“ — běžím — tělo už jsem neviděla.
Tělo jedináčka — já bědná, opuštěná!
ach, tělo neviděla. Vidíš — slepá žena!
Však krev cítila z dlažby, ó pro Boha mého,
já cítím ji; ach, cítím, krev synáčka svého!
Tady je zbrocen krví někde katan jeho!

(Kráčí přímo k senátorovi — senátor ubývá — Paní Rollisonová padne ve mdlobách na zem — Kněz Petr jediný k ní přistoupí se starostou)

(Je slyšet udeření broum)

VŠICHNI

(vyděšení)

Slovo se stalo tělem. — Sem!

JINI

Sem!

KNĚZ PETR

Ne, díky Bohu.

JEDEN

(dívaje se oknem)

Tam do university, hned do okna v rohu.

343

SENÁTOR
(přistoupí k oknu)

Do doktorova okna.

KDOSI Z DIVÁKŮ

Slyšíš pokřik ženy?

KDOSI NA ULICI
(směje se)

Cha-cha — vzal ho ďas!

PELIKÁN
(vběhne poděšen)

SENÁTOR

Doktor?

PELIKÁN

Bleskem zasažený
a fenomen ten jistě za rozbor už stojí:
na domech bleskosvody se to jenom rojí,
a přece ho hrom našel, a ne ledajaký,
on nepoškodil nic, jen ruble, stříbrňáky
na stolku roztavil u hlavy doktorovy,
že vodičem byly, to chladný rozum poví.

STAROSTA

Jsou, zdá se, nebezpečné ruské ruble milé.

SENÁTOR
(k dámám)

Ó, dámy spletly tanec — to je nezdrovile.

(Vida, že křísí paní Rollisonovou)

Vyneste, vyneste ji, pomoc poskytněte.
Vyneste ji.

KNĚZ PETR

K synovi?

SENÁTOR

Vyneste, kam chcete.

KNĚZ PETR

Neumřel ještě, dýchá její synek slabě,
dovol jít k němu.

SENÁTOR

Táhni třeba k jedubabě!

(K sobě)

Doktora hrom zabil, ach, ach! *c'est inconcevable!*
Ten kněz to předpověděl! — ach! ach! *c'est diable!*

(K společnosti)

Nu, co strašného na tom? — bouřky táhnou k jaru,
běh přírody už je to — blesk je z jejích darů.

SOVĚTNÍKOVA

(k mužům)

Strach zůstane strachem — a to jsou řeči plané,
já tady nezůstanu ani chvílku, ba ne;
já říkala ti: děti nechej na pokoji —
když židy, nevinné i, mrskals knutou svojí,
já mlčela — však děti! — koukej na doktora.

SOVĚTNÍK

Mlč, jsi hloupá.

SOVĚTNÍKOVÁ

Jdu domů, už jsem z toho chorá.

(*Je slyšet rachot bromu — všichni utíkají; napřed s levé,
potom s pravé strany — Zůstanou: senátor, Pelikán,
kněz Petr*)

SENÁTOR

(*hledě za prchajícími*)

Mne nudil k ukousání za živa chlap sprostý,
a zdechlý ještě, hledme, vyháání mi hosty.

(*K Pelikánovi*)

Voyez, jak ten kněz civí — voyez, quel oeil bagard;
podivný případ je to — *un singulier basard,*
nu, pověz ty mi, kouzla, čáry umíš, knězi,
jak předvídals ten blesk, či boží soud v tom vězí?

(*Kněz mlčí*)

Je pravda, doktor přehnal někdy maličkosti,
je pravda, dělal víc, než kázou povinnosti.
On aurait fort à dire — výstrahy jsou, víme —
Bože, proč ndržet se prostě cesty přímé!
Nu tak copak, knězi? — mlčí, mlčí, svěsil nos.
Ale propustím ho: — *on dirait bien des choses!*

(*Zamyslí se*)

PELIKÁN

Nu, je-li nebezpečím, cha, cha, vyslýchání,
pak hrom by přece musil nám dát přednost, páni.

KNĚZ PETR

Dva příběhy vám povím, hutné, ač jsou z dávnal . . .

SENÁTOR

(*zvědavě*)

O doktorovi?

KNĚZ PETR

Ne, dvě podobenství dávná.
Za onoho času do stínu za úpalu
poutníci ulehli si pod vyčnělou skálu.
Byl mezi nimi zbojník, a když druzí spali,
vzbudil ho anděl: Vstávej, skalisko se svalí.
Ten zbojník, nad jiné byl samo pohoršení,
hned vstal a druzí byli skálou rozdrceni.
Děkoval on Bohu, že zachránil mu zdraví.
Však anděl stanuv před ním zbojníkovi praví:
Tys zhřešil nejvíc! trestu neunikneš tedy;
nejhanebnější smrtí zhyneš naposledy.
Podobenství druhé. — Za času pradávného
porazil jistý Říman krále přemocného;
i kázal na smrt vésti nevolníky, v shluku
setníky všech setnin, rotmistry všech pluků.
Však krále samotného nechal živu býti,
též podvůdce i vůdce kázal propustiti —
propuštěnci hloupí si řekli: Budem živi,
vůdci poděkujme, že je k nám dobrotivý.

Až řek jim jeden žoldněř, k posluze všem daný:
Vy vskutku máte život vůdcem darovaný,
on přikove vás zato k vozu vítěznému
a budete ho tahat, dělat slávu jemu,
on do města vás vezme vyvolenců řadu,
provodí slavným Římem, průvod vpředu, vzadu,
lid římský aby křičel: sláva vůdci, sláva;
hle, pyšná vojska zničil, krále zapřahává.
Pak, až vás uzří v zlatých poutech města, kraje,
vydá vás katu, ten pak déle nemeškaje
vhodí vás do podzemí, do vězení vztekle,
kde bude věčný pláč a skřípání jak v pekle.
Tak mluvil žoldněř římský — žoldněři, tvá slova
jsou, nato král řek hněvně, — slova hlupákova,
což snad jsi někdy s vůdcem u tabule seděl,
abys ty o úmyslech, jeho plánech věděl?
A pověděv to smál se s druhy zajatými,
se svými hejtmany i plukovníky svými.

SENÁTOR
(znaveně)

Il bat la campagne. Už táhni kam chceš, muži,
jestli tě chytím ještě, stáhnou s tebe kůži,
že nepozná tě potom vlastní matka ani
a jak syn Rollisona budeš k nepoznání.

*(Senátor odchází do svých pokojů s Pelikánem — Kněz Petr
jde ke dveřím a potká Konráda, který je veden k výslechu
dvěma žoldněři; spatřiv kněze, zastaví se a dlouho se na
něho dívá)*

KONRÁD

Divné. Ne, neviděl jsem toho obličejě,
a znám ho, z rodných bratří, zdá se mi, on že je.

Snad ve snu, ano ve snu — vzpomínám si, jednou
já ve snu jsem ho viděl, oči, tu tvář jemnou.
On z propasti mne vyrval, kdysi se mi zdálo.

(*Ke knězi*)

Můj knězi, ač jsme ještě známi si tak málo,
alespoň ty mne neznáš, přijmi díky vřelé
za lásku, kterou zná jen svědomí mé bdělé.
Drahými jsou i ti, co ve snách poznáváme,
když skutečných tak málo ve dnech vídáváme.
Prodej můj prsten. Ber; dej chudým polovici,
a druhou dej zas na mši, za v očištění dlící;
a porobou je-li, vím, jak trpí v něm jaté;
mně, kdo ví, dovolí-li být kdy na mši svaté.

KNĚZ PETR

Dovolí. — Za prstýnek dám ti naučení:
Neznámou cestou půjdeš, dálkou do umdlení,
v zástupech potom mocných, velkých hledej lidí
muže, jenž umí víc a dál než oni vidí;
on první jménem Božím uvítá tě, stane,
poslouchej, co řekne . . .

KONRÁD
(*zabledí se*)

Je to možné? Pane?
Tos ty? Postůj!

KNĚZ PETR

Nemohu. Zdráv buď! Zanech ptaní.

KONRÁD

Jen slůvko . . .

VOJÁK

Jděte po svých, žádné postávání.

Scéna IX.

Noc dziadů

Opodál vidět kapli — hřbitov — kouzelník a žena ve smutku

KOUZELNÍK

Už do kaple hloučky pílí,
dziady začnou každou chvíli.
Noc už tichá, čas je jíti.

ŽENA

Nepůjdu tam, čaroději,
já chci zůstat zde raději,
jednoho chci ducha zřítí,
toho, jež před dlouhým časem
po své svatbě viděla jsem,
který náhle mezi stíny
zkrvavělý stanul, siný,
zrakem svým mě stíhal stále,
nepromluvil slůvka ale.

KOUZELNÍK

Asi žil, když jsem ho zhlédl,
proto říc' nic nedovedl,
neboť na sněm duchů stinný
v tajemnou noc, když jsou dziady,
možno vyzvat živých stíny.

350

Těla budou u besedy
nebo u hry nebo v boji
ponechána na pokoji;
duše jménem zavolána
slétne stínem obetkána;
pokud žije, slov však nemá,
stojí bílá, hluchá, němá.

ŽENA

A proč v prsou rána byla?

KOUZELNÍK

Duši zřejmě poranila.

ŽENA

Samotna směr jistě ztratím.

KOUZELNÍK

Já tu s tebou počkám zatím.
I beze mne svedou čáry,
je tam jiný druh můj starý.
Neslyšíš ty zpěvy v dáli?
Sešli se již dziadů znalí.
Už věneček zaklínají,
koudel hoří, vyzývají
nadpozemské duchy s výše.
Vidíš, světél celá řada
jako hvězdy k zemi padá.
Řetěz žhavý klouzá tiše
vzdušných duchů s nebes říše.

351

Pod tmou, v kterou vše se hrouží,
hled, nad kaplí právě svítí —
jak holubi, kteří krouží
nad ohněm, když město chytí,
a odlesky ohně rudé
svítí v běli křídel, peří,
jak proud hvězd se hejno čeří.

ŽENA

S těmi on však těžko bude.

KOUZELNÍK

Hled, blesk z kaple šlehl nocí,
to teď ohněm zaklínali;
ty, které zlý duch má v moci,
z pustin, z hrobů svolávali.
Podobu snad poznáš zblízka,
tudy půjde průvod duchů.
Skrýj se se mnou do dubiska,
shnil, dutinu v sobě tají,
časem vědmy skryš v něm mají.
Hřbitov je už plný ruchu,
hroby se už otvírají,
plamínek z nich vyšlehuje,
víko z rakví odskakuje,
zatracenců celé davy
vystřkují ruce, hlavy;
oči jim jak uhlík planou,
zrak si zacloň, stoupni stranou,
upíří zrak žhne už z dále,
kouzelníka nepopálí.
Ó!

352

ŽENA

Co vidíš podivného?

KOUZELNÍK

Nebožtíka, strach jde z něho!
v čerstvý rubáš oděného,
v sirném dýmu mizí tělo,
černé má jak uhel čelo.
V důlcích pak, hle, místo očí
zlaté plíšky dva se točí,
v samém středu záře vzňalé,
tam, kde bývá zřítelnice,
dáblík — skáče neustále,
míhá se jak blýskavice.
Mrtvý běží — toho křiku —
v dlaních má kov roztavený,
jak z cedníku do cedníku
přelévá jej — slyšíš steny?

ZJEVENÍ

Ach, kde je chrám? Kde je chrám, kde lidé Boha
chválí?

Ach člověče, ukaž mi chrám Páně.
Ach, vidíš v důlcích, jak mne kov dukátů pálí,
jako stříbro žhavé škvaří dlaně.
Ach, vylej, ztiš jím siroti bédných naříkání,
vězňům půl dej, potom vdovám půlku,
ach, vylej ten žár zlatý, stříbrný z mých dlaní,
ach, vyloupej ten žár dukátů z důlku.
Ty nechceš! Dál přelévat musím rudu žhavou,
až konečně zlý požírač dětí,
ach, vydechne svou duši, lakomou a dravou,
do srdce kov vylít budu směti.

353

A potom ho skrz oči, uši vyleju,
zase zpátky důlky naleji to,
a pak jeho trup budu obracet jak síto,
naleju, vyleju, prosiju!
Ach, kdy já jen ty žáry v jeho srdce vnořím!
Ach, jak mám dlouho čekat! — Hořím! — Hořím! —
Hořím! —

(Utíká)

KOUZELNÍK

Ó! —

ŽENA

Co vidíš?

KOUZELNÍK

Je tu jiný!
Vylezl a už k nám běží,
jak je hnusný, plný hlíny!
Bledý, tlustý, ještě svěží,
má i rubáš vybělený,
je jak k svatbě vystrojený,
nedlouho ho červi mají,
teprv oči prolézají.

Couvl, mjí kaple stěny,
čert ho svedl zamračený,
do kaple mu vejít nedá.
Z čerta rázem panna bledá
na mrtvolu ručkou mává,
smíchem vábí, pomrkává;
mrtvý hroby skokem bere,
jako blázen se k ní dere,
údy tluče, mává zase,
větrníku podobá se —

354

už jí padá kolem šíje;
a vtom náhle pod nohama
deset černých psísek vyje,
vyskakují, hrůza sama,
jak ho rvou od nohou panny,
na cáry je roztrhaný,
tlamy psů se v krvi chvějí,
běží, maso roznášejí.

Nová hrůza rozechvívá,
každá částka těla živá:
rázem plno malých trupů
hromadí se v jednu kupu.
Jako žába skáče hlava,
z nozder oheň vyšlehává;
a jak želva vpřed se nahnou,
prsa mrtvého se stáhnou,
srůstají a lezou svorně
jak krokodil nemotorně.
Odervané prsty v chvění
jsou jak hádci pokroucení,
dlaň po ruce v písku sáhla,
chytla ji, pod sebe stáhla,
šourají se nohy k sobě,
mrtvý vstává, jak byl v hrobě,
Milovaná zas ho vábí,
padá v její náruč slabý
a znovu je čerty rvaný,
zas na cáry roztrhaný —
Nechci na to hledět déle!

ŽENA

Strach máš?

355

KOUZELNÍK

Hnus jen, v duši v těle!
Ropuchy a želvy, zmije,
v jednom těle tolik hadů.

ŽENA

S těmi duchy sotva žije!

KOUZELNÍK

Už už bude konec dziadů!
Kuropění! Slyšíš? Třetí!
Děje otců chválí děti,
rozejdou se husté rady.

ŽENA

On nepřišel slavit dziady!

KOUZELNÍK

Duch ten je-li ještě v těle,
jeho jméno nyní rci mi,
zaklínat ho budu směle,
slovy, květy čarovnými;
on opustí těla schránu,
zjeví se ti teď i k ránu.

ŽENA

Už jsem řekla —

KOUZELNÍK

On neslyšel —
Zaklínal jsem.

356

ŽENA

On nepřišel!

KOUZELNÍK

Ó má ženo, ten tvůj drahý
staré jméno změnil asi
či se k cizí víře hlásí.
Vidíš? ráno bude záhy,
kouzlo mé už nemá síly,
neukáže se tvůj milý.

(Vycházejí ze dveří)

Co to? Hled, tam od západu,
tam od Gedymina hradu,
v mracích prachu, písku změti
na desítky vozů letí
a k půlnoci zamířily,
letí, co je v koních síly.
Vidíš? Jeden z mužů vede.
Černý šat —

ŽENA

On!

KOUZELNÍK

Kolem jede.

ŽENA

Nazad hledí jako v touze,
jednou šleh jen okem pouze,
ach, v tom oku bolest byla!

KOUZELNÍK

Z prsou se mu krev jen lila,
rány v nich po šíři celé:
strašná muka trpí nemá.

357

Tisíc mečů měl on v těle,
všechny, všechny v duši je má.
Snad jen smrt ty rány zlčí.

ŽENA

Kdo jej protkl těmi meči?

KOUZELNÍK

Jeho lidu nepřátelé.

ŽENA

Jedna rána vprostřed čela,
jedna jenom a tak malá,
černou kapkou že se zdála.

KOUZELNÍK

Ta však nejvíc muk mu dělá
a tu dal si vlastní zbraní.
Já to uhád hledě na ni,
ani smrt z ní nevyhojí.

ŽENA

Zhoj ho, Bože, láskou svojí!

Konec aktu prvního

DZIADY

DOVĚTEK K TŘETÍ ČÁSTI

pil do Řádu proto, aby se na něm pomstil. Skutečně jeho vláda zasadila nejtěžší ránu moci křižáků. Soudíme, že Wallenrod byl oním Walterem Stadionem a zkracujeme jen o několik let dobu mezi odjezdem Waltera z Litvy a objevením se Konráda v Marienburgu. Wallenrod zemřel r. 1394 náhlou smrtí; divné události prý provázely jeho skon: „Er starb, říká Kronika, in Raserey, ohne letzte Öhlung, ohne Priestersegen. Kurz vor seinem Tode wütheten Stürme, Regengüsse, Wasserfluten; die Weichsel und die Nogat durchbrachen ihre Dämme . . . hingegen wühlten die Gewässer sich eine neue Tiefe da, wo jetzt Pillau steht.“

Halban, čili, jak ho nazývají kronikáři: doktor Leander von Albanus, mnich, jediný a nerozlučný druh Wallenrodův, ač předstíral pobožnost, byl podle kronikářů kacířem, pohánem, a možná i černokněžníkem. O smrti Halbana nejsou bezpečné zprávy. Někteří píší, že utonul, jiní, že tajně odešel nebo byl unesen satanem.

Kroniky jsme citovali většinou podle díla Kotzebuova: Preussens Geschichte, Belege und Erläuterungen. Hartknoch (historik ze XVII. stol.) nazývá Wallenroda „unsinnig“, ale podává o něm velmi krátkou zprávu.

DZIADY

ZLOMKY ČÁSTI PRVNÍ

Z několika nepublikovaných zlomků první části Dziadů můžeme jen neurčitě hádat, jaká měla být předhistorie příběhů, jejichž dramatické zauzení je podáno v hotových částech II. a IV. Vidíme tu dívku a mladíka, kteří již po sobě touží, ač se ještě neznají. Je to myšlenka, proplétající se pak celým dílem, o jakémsi předurčení dvou bytostí k lásce. Objevuje se tu i zlý duch, strojící úklady mladíkovi, tedy motiv faustovského boje dobra a zla o duši člověka, na němž je později založena t. zv. třetí část básně. Konečně tu vidíme vesničany, spěchající k slavnosti dziadů, která tak snad měla hrát i určitou úlohu v seznámení milenců.

Valérie ou lettres de Gustav de Linar à Ernest de G***, je román, který r. 1802 vydala v Paříži mme B. J. de Krüdener (1764–1824). Autorka stejně jako její starý manžel pocházela z pobaltských německých baronů. Pohybovala se v kruzích romantiků, její román je jednou

z četných obdob Rousseauovy Nové Heloisy a Goethova Werthera; ve své době byl velmi oblíben. Mme de Krüdener se později obrátila k pietismu a šířila náboženské nauky, blížíci se módnímu tehdy mysticismu; v tomto směru působila i na cara Alexandra a měla vliv na krajně reakční obrat v jeho smýšlení po roce 1820.

93 *Medusa* — v antické mythologii příšerná obluda; kdo pohlédl do její tváře, zkameněl.

94 *elysejská pláň* — podle víry starých Řeků místo, kde po smrti sídlí blažené duše spasených, tedy tolik co nebe.

96 *kněz, ten kouzla nedovolí . . .*

V části IV. hrdina, vystupující tu jako poustevník, vyčítá knězi, že zakázal obřad dziadů.

Sbor jinoců (Viz Romantiku) — Mickiewicz tu odkazuje na svou báseň tohoto názvu, v níž mluví o dívce, již zemřel milenc a která stále věří, že milý jí v noci navštěvuje. Veselý sbor jinoců vyjadřuje zásadně jiný pohled na svět než ti, které chce básník přivést k tajemnému obřadu.

104 *Twardowski*, legendární kouzelník polský, o němž koluje mnoho pověstí. Mickiewicz už dříve použil tohoto motivu v žertovné romanci o Paní Twardowské, u nás učinil polského kouzelníka hrdinou velké básnické skladby J. Vrchlický.

105 *Olgerd*, velký kníže litevský (1344–77).

z jeho unuků teď Jagello . . . není tu míněn Jagello, který na křtu přijal jméno Vladislav, protože to byl Olgerdův syn a vládl hned po něm, tedy nikoliv dvě stě let po jeho smrti, nýbrž některý z posledních příslušníků jeho rodu ve století XVI., k němuž se také vztahují pověsti o Twardowském.

u svitezské rodné vody — Svitez, jezero poblíž Nowogródku, k němuž položil Mickiewicz děj několika svých balad.

Poraj — erb velmi rozšířeného šlechtického rodu polsko-litevského, k němuž patřili i Mickiewiczové. Podle polských heraldik, na př. B. Paprockého, vyvozoval se tento rod z českých Slavníkovců; jeho předek, Poraj, byl prý bratr svatého Vojtěcha.

110 *sirény* — v antické mythologii zvláštní bytosti, které svým zpěvem lákaly plavce, zbavovaly je vůle a pak je hubily.

černý myslivec — v romantických povídkách vtělení ďábla, na př. Samiela ve známé a zvláště v době Mickiewiczově neobyčejně populární opeře K. M. Webera, Čarostřelec. Jistě ve spojení s tímto jeho tradičním významem nazývá „černým myslivcem“ B. Němcová v „Babičce“ svůdce Viktorčina.

ČÁST DRUHÁ

113 *dziady, dědy* — lidová slavnost zemřelých, která se konala ještě za dob Mickiewiczových tajně na Litvě a Bílé Rusi. Podobné zvyky a obřady se vyskytovaly i v jiných krajích. Smysl obřadu spočíval

- na lidové víře v posmrtný život a mravní odpovědnost za dobré i zlé skutky, vykonané na zemi. Podle přesvědčení romantiků i A. Mickiewicze byl obřad pozůstatkem dávných zvyků pohanských. Oficiální církve a jejich představitelé tyto slavnosti pronásledovali, a bylo je proto třeba konat v noci na odlehlých místech.
- 115 *upír*, jinak *vampír* — v lidové víře zemřelý, který nemá v hrobě pokoj, v noci přichází mezi lidi a ssaje jim krev. Obvykle je to následek nějakého těžkého provinění nebo prokletí. Tělo domnělého upíra bývalo vykopáno, hlava štata, položena mezi nohy a jeho srdce probodeno osikovým nebo lipovým kolem. V širším významu se tímto názvem označovaly vůbec všechny postavy zemřelých, zjevujících se v lidových podáních a podle jejich vzoru i v literatuře umělé lidem živým. Mezi nimi nejvýznamnější místo měli zemřelí milenci a milenky. Označení „upířský motiv“ nebo „upířská balada“ se užívá o látkách a skladbách, v nichž vystupují duchové zemřelých. Lidová víra, že hluboká láska trvá až za hrob, silně působila na mladého Mickiewicze, jak svědčí jeho přímo programová báseň „Romantika“. Ve vstupní básni k *Dziadům* a vůbec v celém pojetí tohoto díla Mickiewicz představuje jako upíra člověka živého, který však ztroskotáním své lásky ztratil smysl pro život a pohybuje se podobně na pohraničí mezi životem a smrtí jako upír skutečný. Skutečným upírem stával se často sebevrah; Mickiewicz ukazuje jako upíra člověka, který se k sebevraždě blíží.
- v neděli čtvrtou* — ve čtvrtou neděli po dni Dušiček, na počátku adventu, ztráceli podle lidové víry svou moc duchové, kteří neměli v hrobě pokoj.
- 117 *Zas jiný myslil, že urážím tě v zlosti, rod jeho pyšný dost v úctě nemaje . . .* Mickiewicz, který celou touto básní naráží na svůj poměr k Maryle Wereszczakowé, má tu na mysli pravděpodobně společenský rozdíl, který byl mezi ním a jeho milenkou, takže jeho láska byla dívčíným okolím cítěna jako urážka její rodové pýchy.
- 119 *Kursko, Kuronsko* — pobaltický kraj na jihozápadním pobřeží zálivu Rižského, s hlavním městem Mitavou. *v starém Řecku za časů homérických* — Mickiewicz tu zřejmě vzpomíná na Homérovu Odysseu, jejíž hrdina podobným způsobem se dostává do styku s duchy zemřelých.
- 121 motto je z Shakespearova Hamleta. Hamlet říká tato slova v rozhovoru o zjevení mrtvého otce.
- 125 *nebcem mlléka, masopustky* — v originále „chrusty“, druh pečiva.
- 141 *Příznak jiný!* — Smysl posledního zjevu vysvětlil Mickiewicz až v III. části *Dziadů*. Při obřadu mohl být vyvolán také duch člověka živého, který však nemohl mluvit. Básník tu navazuje na vstupní báseň, pokládající za upíra nejen člověka zemřelého, který se po-

hybuje mezi živými, nýbrž i člověka živého, který se svým duševním stavem, zoufalým smutkem a myšlenkami na samovraždu přiblížil zemřelým.

ČAST ČTVRTÁ

- 147 motto: Pozvedl jsem všechny zpuchřelé rubáše, které ležely v rakvích; oddálil jsem vznešenou útechu odevzdanosti, jen abych si stále mohl říkat: „ach, tak to nebylo! tisíc radostí bylo na věky shozeno do krypt a ty tu stojíš sám a přepočítáváš je!“ Žíznlivý! Žíznlivý! Neotvírej rozervanou knihu minulosti! Což nejsi již dost smutný?
- Citát je z knihy *Biographische Belustigungen unter der Gehirnschale einer Riesin. Eine Geistergeschichte*. Autorem je Jean Paul Friedrich Richter (1763—1825), píšící pod jménem Jean Paul, německý spisovatel, spojující humor a satiru s prudce sen itivním sentimentalismem; byl proto neobyčejně populární mezi romantiky. *kněz* — jde tu zřejmě o kněze řeckokatolického, protože má manželku a děti.
- 155 *Heloisa* — milenka francouzského filosofa Abélarda (1079—1143); nepřátelskou intrikou bylo milencům zabráněno ve vyžití jejich lásky; oba vstoupili pak do kláštera a jejich citový vztah se dále rozvíjel ve vzájemných listech. Po smrti Abélardově si Heloisa vyžádala jeho mrtvolu a pochovala ji, později pak byla i ona pohřbena do téhož hrobu. Abélard s Heloisou se stali tak prototypem nešťastných, ale až za hrob věrných milenců, jejich společný hrob na pařížském hřbitově Père la Chaise se stal téměř poutním místem mladých lidí, zasažených vlnou sentimentalismu.
- Na tento motiv navázal v XVIII. století slavný francouzský myslitel a spisovatel J. J. Rousseau románem *Julie ou la Nouvelle Heloise*, v němž líčí podobnou příhodu věrné a nešťastné lásky ve své době; hrdinka románu je z rodinných důvodů provdána za šlechtěného, ale nemilovaného muže a svůj vztah ke skutečnému milenci prožívá pak citově dále, aniž porušila svou manželskou věrnost; síla citu je tu stupňována odříkáním až k tragické smrti Juliině. *Znáš žár a slzy Wertherovy?* — Jde o slavný román mladého J. W. Goetha, *Die Leiden des jungen Werthers*, rovněž líčící bolest nešťastné lásky, končící sebevraždou Wertherovou.
- Obě tato díla, jak poznala již současná kritika, ukazovala na problém lásky nezdravost společenského řádu, bránícího přirozenému citovému vyžití mladých lidí. Rousseauovský a wertherovský eroticky zbarvený smutek byl tu tedy jednou z nejrozšířenějších forem společenského protestu. Obě knihy byly vášnivě čteny mladými lidmi a silně působily na jejich citový život. Tak tato četba působila i na A. Mickiewicze v době jeho vilenských studií a měla vliv jak na jeho prožívání lásky k Maryle Wereszczakowé, tak i na díla, která pod dojemem tohoto citového vzrušení tvořil.

Na Goethova Werthera navazuje i následující píseň, volně složená podle básně von Reitzensteina, Lotte an Werthers Grabe.

- 157 *Ty zdá se rád máš světské čtení . . .
Ach, nad ně zákeřnosti není.*
Mickiewicz zde, jako i dále, kde proklíná svého učitele za to, že ho naučil číst, má na mysli vliv četby na podnícení citového života a stupňování bolesti nešťastné lásky. Je to zároveň reminiscence na slavnou epizodu V. zpěvu Dantova Pekla, kde Francesca Rimini vypravuje, jak četba románu o Lancelotovi ji podnítla k hříšné lásce, za niž trpí v pekle.
- 159 *Ve tváři zdárv, však rána jítí srdce jeho.*
Ohlas této myšlenky najdeme v slavném verši Máchově: Na tváři lehký smích, hluboký v srdci žal.
- 160 *cypřiš, rostoucí na hřbitovech, byl odedávna symbolem rozluky a smutku, myrta naopak šťastné lásky.*
- 168 *zhasla tak i Maryla má . . .*
Básník tu připomíná svou vlastní starší báseň Kurhan (náhrobek) Maryli, v níž podle motivu litevské písně líčí, jak milenc, matka a přítelkyně nařikají nad hrobem mladé dívky. Následující píseň reprodukuje první verše zmíněné básně.
- 172 *mne kdysi ze sna budil triumf Miltiada.*
Miltiades, vojevůdce řecký, vítěz nad Peršany v bitvě u Marathonu (490 př. n. l.). Básník tu připomíná své tíživé sny, v nichž toužil po slávě velkých vojevůdců. Připojuje k tomu citát ze své slavné básně Óda na mladost, v níž vyjádřil své odvážné mladistvé touhy. Tato vzpomínka má být kontrastem k jeho současnému rozervanému duševnímu stavu pod vlivem nešťastné lásky.
Atlas — v antické mythologii titan, jenž na svých bedrech podpírá klenbu nebeskou, symbol člověka neobyčejné síly.
Minerva — římská bohyně moudrosti.
Plato - řecký filosof (428—347 př. n. l.).
- 173 *v žezlo světa změnil kůl pastýřského kyje* — narážka na biblického Davida, který v mládí byl pastýřem.
- 174 *kružídlem měří krásku, která v nebe vniká* — u Mickiewicze velmi často v různých obměnách se vracějící obraz, útočící proti lidem, kteří s vypočítavou střízlivostí chtějí pochopit a změřit život (srv. Óda na mladost, Píseň filaretů, Romantika a j.). Podobně dále: S prokletým rozumem svým tento stařec jistě . . .
- 182 *zlosyn okřídlený* — Amor, antický bůžek lásky.
Ty zabil jsi mě, ano, naučiv mě čtení — srv. pozn. k str. 157.
- 188 *Homera abych čítal, či se s Tassem babil,
a snil, jak byla Janem Vídeň dobývána.*
Básník tu zachycuje, jak od chlapecké četby, povzbuzující touhu po slavných činech a dobrodružstvích, náhle přešel k četbě rozně-

cující milostné city. Starořecký básník Homér ve svých dvou eposech, Illiadě a Odyssei, líčí boje hrdinů při obléhání Troje a dobrodružnou plavbu krále Odyssea. Italský básník Torquato Tasso (1544—95) v básni Osvobozený Jerusálém líčí válečnou dobrodružství křesťanských rytířů na první výpravě křížové za osvobození hrobu Kristova. Tato báseň byla na počátku XVII. století přeložena do polštiny a stala se oblíbenou četbou polské šlechty. Polský král Jan III. Sobieski vysvobodil r. 1683 Vídeň od tureckého obležení; jeho činy byly slaveny četnými polskými básničky.

- 188 *Gottfried z Bouillonu*, hlavní vůdce první křížové výpravy, hrdina eposu Tassova.
zde na paborku čili jsme spolu v Rousseauovi — srv. pozn. k str. 155.
- 192 *tisíce světel, ohně do tmy všude plály . . .*
Tento obraz připomíná obdobnou scénu v Čelakovského baladě Toman a lesní panna.
- 194 *Tajo* — jedna z největších řek poloostrova Pyrenejského.
- 204 *proč zrušils dziady . . .* kněží všech církví bojovali proti dziadům, pokládající je za zbytky pohanství.

ČÁST TŘETÍ

DEDIKACE

Jan Sobolewski, Cyprian Daszkiewicz, Feliks Kółakowski, vilenští studenti, přátelé Mickiewiczovi, odsouzení k různým trestům v procesu filomatů; všichni tři nedlouho po odsouzení zemřeli, první dva r. 1829, třetí r. 1831; smrt stihla je ve vyhnanství, v místech v dedikaci uvede-ných.

PŘEDMLUVA

Výrazů „čin“, „činovník“ je tu často užito ve významu ruském, jakému rozumějí jen Litvíní. V Rusku, aby člověk nebyl sedlákem nebo kupcem, slovem měl privilegium, osvo-bozující ho od trestu knutou, je třeba vstoupit do státní služby a získat tak zvanou třídu nebo čin. Služba se dělí na čtrnáct tříd; je třeba několika let služby, aby se postoupilo z jedné třídy do druhé. Činovníkům jsou předepsány různé zkoušky, podobné formalitám, jaké se zachovávají v hierarchii mandarinské v Číně, odkud, zdá se, Mongolové přenesli ten výraz do Ruska a Petr První význam tohoto výrazu uhládl a celou instituci v duchu opravdu čínském rozvinul. Činovník často není úředníkem, čeká pouze na úřad a má právo, aby se o něj

ucházel. Každá třída nebo čin odpovídá určité hodnosti vojenské: tak doktor filosofie nebo medicíny se počítá do třídy osmé a má hodnost majora, neboli asesora kolležského; hodnost kapitánskou má frejlina, čili panna císařského dvoru; biskup nebo archierej je generálem. Vztahy podřízenosti a poslušnosti mezi činovníky vyššími a nižšími se zachovávají téměř se stejnou přesností jako ve vojsku.

- 211 *Herodova předtucha* — Herodes, král židovský. Podle biblického vypravování mu bylo věštěno, že se narodí „král židovský“; aby tomu zabránil, dal povraždit všechna novorozeňata v Betlémě; Kristus, jehož se věštba týkala, byl zachráněn tím, že jeho rodiče v té době s ním odešli do Egypta. Na analogii s tímto příběhem založil Mickiewicz jeden z hlavních motivů básně. Líčí tu pronásledování mládeže, skoro dětí, carskou vládou a na několika místech naznačuje, že jeden z pronásledovaných mladíků se jakoby zázrakem zachrání a z něho pak vyroste příští mesiáš, vykupitel polského národa. Proto je právě Herodes v básni ještě dále častěji připomínán.
- imperátor Alexander* — ruský car (1801—1825), který od Vídeňského kongresu r. 1815 byl konstitučním králem polským. Zprvu vládl dosti liberálně a vycházel vstříc polským požadavkům, po roce 1820 se však dostal do vleku krajní reakce a zahájil protipolskou persekuci, kterou pak dovršil jeho bratr a nástupce, Mikuláš I.
- senátor Novosilcov*, Nikolaj (1762—1838), jeden z hlavních nástrojů protipolské reakční politiky carské. R. 1815 se stal plnomocným delegátem carovým u vlády království Kongresového; r. 1823 byl delegován do Vilna, aby tu vedl vyšetřování proti tajným společnostem mládeže. Mickiewicz z něho udělal jednu z ústředních postav svého dramatu.
- Prosna*, řeka, přítok Varty, v tehdejší době tvořila část hranice mezi Pruskem a ruským Polskem.
- velkokentžeg Konstantin* (1779—1831), bratr cara Alexandra, byl carovým místodržitelem ve Varšavě a vrchním velitelem vojsk království Kongresového.
- různé literární společnosti* — autor má na mysli především sdružení filomatů a filaretů, ale i jiné spolky ve Vilně a v menších městech litevských.
- 212 *kongres Vídeňský* zasedal v letech 1814—1815; jeho účelem bylo nové uspořádání Evropy po pádu Napoleonově. Na tomto kongresu bylo z větší části bývalého Polska vytvořeno konstituční království, t. zv. Kongresové, spojené personální unii s Ruskem. Kongres zaručil Polákům četná práva. *Zrušil několik škol*... Persekuční opatření zde uvedená vesměs odpovídají skutečnosti.

Z tolika vybnanců jedinému dosud se podařilo dostat se z Rusi — Mickiewicz má na mysli sám sebe.

- 212 *Zan*, Tomáš (1796—1855), vlastní vůdce mládeže vilenské, přítel Mickiewiczův. Byl organisátorem i hlavním ideologem studentských sdružení, na něž silně působil svým patriotismem i mravním příkladem. V procesu filomatském byl odsouzen na rok pevnostního vězení a vyvezení do Orenburgu na Uralu. Ve vyhnanství pobyl 13 let. R. 1837 dostal milost a žil pak nejprve v Petrohradě, pak na statku u Vitebska.

trest boží, patrně stihnuší pronásledovatele — Mickiewicz tu myslí především na zabití doktora Bécu bleskem, které uvádí do děje svého díla.

- 213 *ženy jerusalémské* — motiv z bible, Mickiewicz tímto přirovnáním pranýřuje jednání vládnoucích kruhů zemí západoevropských, které Polákům sice ostentativně projevovaly svou sympatii a lítost, ale na skutečnou pomoc se nezmohly.

LITVA. PROLOG

- 215 *Ostrobranská ulice* — ulice ve středu města Vilna, uzavřená památnou Ostrou branou se slavným renesančním obrazem mariánským. *basiliáni* — mnišský řád řeckokatolický; v jejich starobylém klášteře ve Vilně byli v celách věznění pronásledovaní studenti.
- 217 *Volají: zašlo slunce, hvězďádové s věží*...
V těchto verších se opětně projevuje odpor Mickiewiczův k příliš střízlivým učencům, snažícím se uzavřít vysvětlení světa a života do matematických formulí. Za prototyp takovéto vědy pokládal Mickiewicz vilenského profesora, vynikajícího astronoma Jana Śniadeckého, odpůrce romantické poesie.
- 221 *a mrtev pro očiinu, živ budu tam v dáli*...
Básník tu v nové variaci podává svůj obraz upíra, člověka, potácejícího se mezi životem a smrtí, nepatřícího ani k živým, ani k zemřelým. *D. O. M.*, t. j. Deo Optimo Maximo, Bohu Nejlepšímu, Největšímu, obvyklý nápis na náhrobcích. Obsah následujícího nápisu: Gustav zemřel 1823 1. listopadu. — Zde se narodil Konrád 1823 1. listopadu. Myšlenka tohoto nápisu se zakládá na mystické víře, že se zněním jména souvisí vnitřní charakter člověka, který se rovněž se změnou jména mění. Gustav, nazvaný podle sentimentálního hrdiny románu o Valerii, označoval nešťastného milence, nemajícího smyslu pro nic jiného než pro svou zklamanou lásku; Konrád, připomínající jména některých revolučních hrdinů Byronových i básníkova přítele, děkabristy Rylejeva, označuje člověka, obětujícího svůj život boji za vlast a svobodu. Symbolicky je tu tak naznačen vnitřní přerod hrdiny, odpovídající i vlastnímu vývoji Mickiewiczovu.

Většina osob tu vystupujících je historická. Jsou to vilenští studenti, přátelé Mickiewiczovi, většinou skutečně zapletení do procesu filomatů. Podle autografu a paměti současníků lze uváděná jména doplnit takto:

222 *Jakub* — Jagiello; *Adolf* — Januszkiewicz (1803—1857), v procesu filomatů pronásledován nebyl; *Žegota* — Ignacy Domejko (1801 až 1889), později vynikající přírodovědec, autor důležitých memoírových knih o filomatech a mládí Mickiewiczově; v době, kdy Mickiewicz psal III. část *Dziadů*, žil D. v Drážďanech v jeho bezprostřední blízkosti; později dlouhá léta působil a zemřel v Chile; *kněz Lwowski* — Kalasanty, piarista; *Sobolewski* — Jan, viz dedikaci; *Frejend* — Antoni, pravděpodobně zahynul za povstání 1831; *Tomáš* — Zan, viz. pozn. k úvodu; *Felix Kólakowski*, viz dedikaci; *Suzjin* — Adam (1800—1874); *Jacek* — podle autografu Onufry Pietraszkiewicz (1793—1863); *Jankowski* — Jan (nar. 1804), při procesu prozradil všechny kolegy a stal se pak policejním úředníkem; *Josef* — Kowalewski (1800—1878), později vynikající orientalista; vzorem pro postavu *kaprálovu* snad byl kapitán Paniewski, bývalý polský legionář v armádě Napoleonově, v době procesu dozorce vězňů.

225 *merinské ovce* — druh ovcí s bohatou vlnou, původu španělského. *kibitka* — viz následující poznámku autorovu.
že feldjégřův už zvonec před našima zvoní.

Feldjégři, čili polní střelci císařští, jsou odrůdou žandarmů; loví zvláště osoby vládě podezřelé, jezdí obvykle v kibitkách, to jest dřevěných vozících bez per a železa, úzkých, ploských a zepředu vyšších než zezadu. Byron mluví o těchto vozech ve svém Donu Juanovi. Feldjégři přijíždí obvykle v noci, odváží podezřelou osobu a neříká nikdy, kam ji poveze. Kibitka je opatřena poštovním zvonkem. Kdo nebyl na Litvě, těžko si představí hrůzu, jaká vládne v každém domě, u jehož vrat zazní poštovní zvoněk.

227 *chiromant* — věštec z rukou.

230 *Piščuka, možná čerta, Litvan se ptal směle . . .*

Lid na Litvě nazývá Piščuky obyvatelé bažinatých krajín v okolí Pińska.

jen si vzdychu lokne a bude nachmelený.

Věžňové, kteří byli dlouho ve vazbě, když vycházejí na čerstvý vzduch, cítí jakési opojení.

232 *Znamení špatné v Litvě lkát v den usidlení* (v originále v den inkrotovin).

Inkrotovinami se nazývá slavnost, kterou pořádá hospodář, když se stěhuje do nového obydlí.

233 *Žmudžiti studentci všici*

Jde o studenty z okresní školy v Krožách, kteří patřili do tajného spolku Černých bratří. Sobolewski, který tu vypravuje, byl jejich profesorem.

234 *Janczewski* — Cyprian, spoluzakladatel svazu Černých bratří; byl odsouzen k pevnostnímu vězení, potom byl dán do vojska; zemřel 1853.

hleděl jak s opuštěné skály — on césar . . .

je tu myšlen Napoleon na ostrově Svaté Heleny, podle velmi rozšířeného obrazu.

237 *Wasilewski* — jméno vymyšlené; v autografu bylo jméno Karánicki, který byl skutečně spoluvězněm filaretů, ale s jejich činností souvisel spíše náhodně.

238 *Pomodli se, prostím, i za Xavera taky.*

V autografu u tohoto jména právě jméno vězně: Przcziszewski, Kajetan; z obavy před zatčením se zastřelil r. 1823.

239 *Gorecki Antoni* (1787—1861), básník, autor bajek a politických satir.

240 *za tu bajku zase rok nejmň posedl si . . .*

Gorecki byl odsouzen do vězení r. 1828 za politickou bajku o velkoknížeti Konstantinovi a Novosilcovovi, tedy později, než kdy jedná scéna Mickiewiczova.

241 *Dąbrowski*, Jan Henryk (1755—1818), generál, a *Sobolewski*, Maciej (1781—1809), plukovník, vůdcové polských legií napoleonských.

Lamego, městečko v Portugalsku, nikoli ve Španělsku.

242 *Vivat Polonus, unus defensor Mariae* — Ať žije Polák, jediný obránce Marie; v boji Španělů proti Napoleonovi se silně uplatňovaly živly katolicko-klerikální, což vysvětluje tento příběh.

243 *br. Pablen*, Petr Alexejevič (1745—1826), ruský ministr, organisátor spiknutí proti caru Pavlu I. r. 1801, při němž byl car zardoušen šerpou.

244 *Ty, Frejende, máš flétnu, rád je, když se bude . . .*

Mickiewicz zde popisuje své vlastní improvisace; velmi často ve společnosti básník na vyzvání si dal hrát nějaký hudební motiv, obvykle na piano, tím se soustředil a improvisoval pak třeba několik set veršů na určité thema. Máme zprávy o řadě takovýchto improvisací zvláště z doby jeho pobytu pařížského.

a jak upír vstává, krvelačná, hladná . . .

je tu další variace motivu upíra, který se v různých obměnách v básni stále vrací; obraz je tentokrát velmi blízký představám lidovým.

246 *tam sybilská je kniha*

Sybilla, římská věštkyně, sídlící v obci Cumae v jižní Itálii; v jejích knihách byly prý předpovědi budoucích dějů Říma.

SCÉNA II. IMPROVISACE

Typickými projevy revolučního myšlení a básnického tvoření romantiků byl t. zv. titanismus a prometheismus; první vycházel z antické báje o obrech-Titanech, kteří se vzbouřili proti olympským bohům, aby se zmocnili vlády nad světem, byli však jimi svrženi do podsvětí; druhý z mythu o Prometheovi, který ukradl bohům na Olympu oheň, čímž neobyčejně prospěl lidstvu, byl však za to krutě potrestán. Společným rysem titanismu i prometheismu je vzpoura člověka proti bohu, kdežto však v prvním případě je motivem individualistická pýcha, ve druhém je to altruistická láska k člověku a snaha pomoci mu proti božství, které je lhostejno k jeho práci i utrpení. Mickiewiczův Konrád prochází tu obojím: nejprve je titanem, který ve chvíli básnického tvoření se cítí roven bohu, pak však vstupuje s ním v promethejský zápas a na místě chladné moudrosti boží chce vládnout světu vroucím citem a přinést tak člověku úlevu v jeho těžkostech. Bůh v představě Konrádově nabývá tak rysů oněch chladných učenců, měřících svět kružítkem a mikroskopem, proti nimž se tak často bouří ve svých básních ve jménu citu a obraznosti. V závěru se tato představa bezcenné vlády boží přiblíží až představě cara. Mickiewicz tu ovšem nejen v Konrádově titanismu, ale i v jeho prometheismu vidí jádro hříšné pýchy, kterou koriguje pokorou kněze Petra.

249 *jak na skleněné, křehké verillonu kruhy* . . . verillon, harmonika, hudební nástroj, dnes už téměř neužívaný, jehož princip záležel ve vyluzování zvuků třením skleněných těles. Nástroj se začal šířit v XVIII. století a byl zdokonalen B. Franklinem, který mu dal jméno armonica. Působení hudby na harmoniku bylo prý neobyčejně sugestivní, takže lidé při něm omdlávali nebo upadali do hysterických záchvatů; harmoniky se používalo zvláště při obřadech zednářských lóží a jiných tajných společností (ličí to na př. G. Sandová v románu *Consuelo*).

250 *Samson* — viz pozn. ke Konrádu Wallenrodovi, str. 410.

256 *Milion nazývá se . . .*

jedem z nejslavnějších veršů Mickiewiczových, vyjadřující jeho sepectí s národem, jeho tradici i budoucími osudy.

SCÉNA III.

Scéna exorcismu (vyvitání ďábla) je podána přesně podle církevního rituálu.

262 *Já v Praze viděl zarezaných kněží* — jde o varšavské předměstí Pragu; když této části Varšavy bylo dobyto r. 1794 po povstání Kościuszkově, došlo ke krvavému masakru i civilního obyvatelstva.

263 *Vidím tě, Rollison* — v autografu Mollison. Jan Molleson byl žákem v okresní škole v Kejdanách, v procesu filaretů byl odsouzen na smrt, trest mu však cestou milosti změněn na doživotní vyhnanství na Sibiři. Byl vězněn v klášteře dominikánů, který je od basi-liánského kláštera značně vzdálen, takže zprávy, které o něm získává kněz Petr z úst Konrádových, mají ráz nadpřirozenosti.

264 *Parle moi donc français . . .* Ďábel tu mluví střídavě francouzsky, německy, anglicky a španělsky. Při starých čarodějnických procesech a obřadech exorcisačních bylo skutečně pokládáno za jedno z poznávacích znamení člověka ďáblem posedlého, že náhle začal mluvit různými cizími jazyky.

265 *Lucretius, Leviathan, Voltaire, alter Fritz, Legio sum* — Titus Lucretius Carus (95–51 př. Kr.), římský básník, který ve svém díle *De rerum natura* hlásá materialistický světový názor. — Leviathan-biblická obluda, může však být míněno i tak nazvané dílo anglického filozofa Th. Hobbesa (1588–1679), hlasatele státního absolutismu a materialismu. — Voltaire (1694–1778), osvícenský filosof francouzský, přítel Bedřicha Velikého a Kateřiny Veliké. — alter Fritz-Bedřich II. Veliký (1740–1786), král pruský, hlavní iniciátor dělení Polska, přítel osvícenských filosofů. — Legio sum — jsem celá legie — řekl to o sobě v bibli ďábel, kterého vymítal Kristus z těla posedlého.

267 *Víš, v Apokalypse co zas ta šelma značí?*

Apokalypsa, t. j. Zjevení sv. Jana, biblická kniha, která popisuje, jak před koncem světa sestoupí na svět strašná šelma a bude vládnout lidem. V symbolickém vylíčení této šelmy byly spatřovány obrazy různých osobností nebo institucí historických, jako papeže, římského císaře, Napoleona, v nedávné době ještě Hitlera atp. *kreishauptmann jen, gubernátor landrát* — názvy vedoucích administrativních úředníků v Rakousku, Rusku a Prusku.

268 *Tak ať se hned stane* — úřední formule, jíž car potvrzoval nařízení. *že zitra budeš bitý jako Haman* — Haman-Amán, velkovezír perský, který podle biblického vypravování chtěl dát utratit všechny Židy, v čemž mu zabránila Esther. Židé na paměť toho při svátku Purim bili a pálili figuru, představující Hamana.

SCÉNA IV.

Jména obou dívek jsou vzata od dvou básnickových přítelkyň v době jeho pobytu v Římě. Byla to Henrietta Ewa Ankwicówna a Marcelina Łempicka. Rodina Ankwiců pocházela z Haliče, proto se scéna odehrává u Lvova.

277 *za toho, kdo složil tyto písně* — Mickiewicz tu myslí na vlastní první sbírku básnickou.

- 280 *Herodes* — viz pozn. k Úvodu.
ke železné bráně — t. j. do pevnostního vězení; dále jsou ve vidění naznačeny osudy odsouzených filaretů.
- 281 *z matky cizí; krev jeho dávní bobatýři*
a jméno jeho bude čtyřicet a čtyři.
 Je to nejzáhadnější místo Mickiewiczova díla, o němž vznikla již celá bohatá literatura, přesvědčivě však vysvětleno nebylo. Celá věštba o spasiteli národa, opakovaná znovu na konci Vidění, je založena na symbolice čísel, která má hlavní oporu v Apokalypse a v učení starých i nových mystiků, hlavně Saint-Martina. Záleží v tom, že každé písmeno nebo hláska má určitou číselnou hodnotu; součet těchto hodnot ve jménu dostaneme určitý počet, v němž je skryto osudové určení člověka. V prvních desetiletích XIX. století bylo toto učení velmi oblíbeno, takto bylo na př. vypočítáváno, kdo bude vítězem nad Napoleonem, jak o tom vypravuje L. N. Tolstoj ve *Vojně a míru*. Koho svým záhadným číslem chtěl označit Mickiewicz, je těžko říci. Když později byl na to tázan, odpověděl, že neví, číslo že vyplynulo z básnické inspirace a smysl jeho že se ukáže, až se věštba vyplní. Po jistou dobu sám byl nakloněn věřit, že tím předpověděl mystika A. Towiańskiego, jehož vlivu tehdy slepě podléhal a skutečně jej považoval za mesiáše. Není nepravděpodobné, že původně měl básník na mysli sama sebe; číslo se dá vypočíst jako hodnota jména Adam. Později byla věštba Mickiewiczova vztahována na různé osobnosti, hrající význačnou úlohu v polském životě, na př. na básníka St. Wyspiańskiego, podobně jako každé století mělo své výklady rovněž číslem označené apokalyptické bestie.
- Francouz suď ho* — v celkovém obraze, přirovnávajícím osudy Polska k historii umučení Kristova, má Francouz úlohu Pilátovu, protože francouzská vláda nesouhlasila s porobením Polska, ale také nic nečinila pro jeho zachránění.
- 282 *žoldák Moskal s kopím přískakuje* — Mickiewicz přirovnává tu Rusa k Longinovi, římskému vojínovi, který probodl bok ukřižovaného Krista, ale podle legendy se pak obrátil na křesťanství a stal se dokonce svatým. Mickiewicz opět tu vyjadřuje svou víru v ruský národ, až se zbaví carského despotismu.
- 283 *a do třetího nebe letíme* — podle bible třetí nebe je nejvyšší, tam je sídlo Boha a andělů.

SCÉNA VII. SALON VE VARŠAVĚ

Mickiewicz, líčce varšavskou společnost, ironisuje i varšavské literáty, s nimiž vedl prudké polemiky. Generál, který tu do jisté míry hraje úlohu hostitele, je patrně generál Wincenty Krasinski (otec pozdějšího

romantického básníka Zygmunta K.), který patřil do tábora klasiků a ve svém saloně shromažďoval literární společnost varšavskou; kolaboval s carskou vládou a za povstání listopadového se otevřeně rozešel s polským lidem.

- 289 *vichni incognito* — označuje tu, že jde o společnost privátní, neoficiální, kde hosté nevystupují ve svém úředním charakteru.
Zenon Niemojewski, varšavský student, který r. 1830 byl mezi prvními iniciátory povstání a útočníky na Belveder, sídlo velkoknížete Konstantina.
Adolf — Januszkievicz, který vystupuje rovněž v první scéně ve vězení kláštera basilánského.
- 291 *Cichowski* — Adolf (1794—1854), bývalý napoleonský důstojník, který byl r. 1822 uvězněn jako člen tajného spolku Patriotického. Byl propuštěn r. 1826.
- 292 *Tisíce verší třeba chvátit seti brachu* — tato slova generálova svědčí o tom, že literátem je miněn Kajetan Koźmian (1771—1856), hlavní soupeř Mickiewiczův z tábora klasiků, který plných třicet let psal epos o „Zemanstvu polském“, které mělo být v duchu starší generace protiváhou romantických veršů Mickiewiczových.
- 295 *Constitutionnel* — vlivný politický deník francouzský, orgán umírněné liberální oposice.
- 299 *Niemcewicz*, Julian Ursyn (1757—1841), vlastenecký básník a historik, přítel Mickiewiczův. V té době vydával sbírku pamětí o historii polské.
- 300 *o hájích, stádech, rád má selanky náš Sloven* — je tu patrně míněn umírněný, sentimentální romantik Kazimír Brodziński (1791—1835).
- 301 *A*** G**** — Adam Gurowski, nejprve zuřivý radikál, později se obrátil a vstoupil do služby carské.
*N**** — Nabelak, Ludwik (1804—1883), literát, jeden z předních účastníků povstání r. 1830.
Wysocki, Piotr (1799—1875), r. 1830 instruktor varšavské kadetní školy, hlavní organisátor povstání.

SCÉNA VIII.

- 302 *Doktor* — pravděpodobně dr August Bécu, profesor medicíny na vilenské universitě, otcím básníka Julia Słowackého; v době procesu filaretského stavěl se proti studentům, snad i udával; r. 1824 byl zabit bleskem, jak o tom básně mluví dále. Tímto uvedením svého otčima v charakteru zrádce byl neobyčejně pobouřen Słowacki; byla to jedna z hlavních příčin jeho nepřátelství k Mickiewiczovi.
- 303 *je jasně sepsán jako senátní akt řádný* —
 Přísloušnou se stala v Rusku nejasnost výnosů senátních. Zvláště výnosy soudní, čili rozsudky, bývají úmyslně

- tak koncipovány, aby bylo možno je různě vykládat a tak zahájit novou při. Jest to zájmem senátních kancelářů, které měly nesmírné zisky z procesů.
- 305 *emisař klubů* — tajný vyslanec revolučních společností.
- 306 *Pelikan*, Waclaw (1790—1873), profesor chirurgie na universitě vilenské; byl všeobecně nenáviděn jako důvěrník a donašec Novosilcovův.
- 307 *Botvinko*, Jeronym, gužerniální prokurátor vilenský; vedl vyšetřování v procesu filaretů.
Bajkov, Leon, skutečný státní rada, přítel Novosilcovův; při procesu filaretském působil jako vládní delegát. Zemřel náhle r. 1829.
- 308 *bloupostem když už — ta historie stará* — o staré historii přednášel na universitě vilenské Joachim Lelewel (1786—1861), vůdce pokrokové mládeže. Rozsudkem ve filaretském procesu byl zbaven katedry. Doktor tímto náznakem zahajuje svou denunciaci, kterou pak precisuje, když mluví o přednáškách o republikánských Athéňanech, Spartanech a Římanech, konečně Lelewela přímo jmenuje.
- 311 *La princesse peut-être* — kněžna Zubova, milenka Novosilcovova.
- 315 *Don Juan*, slavná opera W. A. Mozarta. — *Herz Heinrich* (1803—1888) tehdy populární pianista a skladatel německý.
kalambur — hra slov. Paní Rollisonová se dovolává senátorova srdce, Herz znamená německy srdce, choeur (z Dona Juana) se vyslovuje stejně jako coeur, tedy rovněž srdce. V tomto surovém žertu se jeví necitelnost senátorova.
le grand duc Michel — velkokníže Michal, bratr Alexandrův a Konstantinův, který tehdy byl na Litvě. Významnější úlohu nehrál, ale byl znám jako milovník slovních hříček.
- 321 *jak Tiber měl bys slavit veselku à Capré* — Tiberius, římský císař z I. stol. n. l., vyličený historikem Tacitem jako zločinný krutovládce a prostopášník. Na sklonku života, kdy už jej opouštěly tělesné síly, uchýlil se na ostrov Capreae (Capri), kde dále žil zhýralým životem až po svou násilnou smrt.
- 325 *Czartoryskí*, Adam Jiří (1770—1861), vynikající aristokrat a politik polský. V mládí byl důvěrným přítelem cara Alexandra, který jej jmenoval ruským ministrem, později kurátorem školských a vědeckých ústavů okrsku vilenského, tedy i vilenské university. Novosilcov mu vděčil za svou kariéru, po reakčním obratu Alexandrově se však především staral o to, aby Czartoryskému připravil pád. Doktor svým udáním tak neobyčejně posloužil osobním zájmům senátorovým.
- 330 *menuet z Dona Juana*, jedna z nejpobulárnějších tanečních melodií Mozartovy opery.
- 331 *Koležský registrátor* (k sovětníkovi)
Koležský registrátor je jeden z nejnižších „činů“. Sovět-

niků, čili radů, jsou různé druhy a kategorie, jako: radové čestní, koležští, skuteční. — Jeden vtipný Rus říkal, že Skutečný Tajný Rada je trojnásobným klamem; protože neradí, neví o žádném tajemství a často je nejneobratnějším stvořením. Jednou se mluvilo o jakémisi činovníku a byl nazýván dobrým člověkem. „Říkej mu radši dobrý chlapec,“ řekl onen vtipkař. „Jak činovník může být člověkem, dokud je pouze registrátorem? Aby v Rusku někdo byl člověkem, musí být aspoň státním radou.“

334 *starosta* — vysoká funkce správce královských statků.

336 *Nám kažou na ples jít.*

Oficiální pozvání na bál je v Rusku rozkazem; zvláště je-li bál pořádan při příležitosti narozenin, jmenin, zasnoubení atd. císaře nebo příslušníků panující rodiny nebo i některého vysokého úředníka. V takových případech osoba podezřelá nebo neoblíbená, nejde-li na bál, vystavuje se velkému nebezpečí. Byly případy v Rusku, že rodina osob uvězněných nebo odsouzených k šibenici byla přítomna na dvorním bále. Na Litvě Dybič (carský polní maršálek, vrchní velitel v boji proti povstání r. 1830) a Chrapowicki (v prvních měsících povstání generální gubernátor Litvy), když věznil a hubil povstalce, zvali polské obecnstvo na bály a slavnosti na počest vítězství. Takové bály se pak popisují v novinách jako dobrovolné projevy neomezené lásky poddaných k nejlepšímu a nejlaskavějšímu z monarchů.

336 *Bestuzjev*, pravděpodobně Michal Pavlovič (1803—1826), ruský děkabrista, který jménem ruských revolučních organisací jednal s Poláky a v letech 1823 a 1824 byl incognito ve Varšavě.

337 *Béranger*, Pierre Jean (1780—1857), pokrokový básník francouzský, autor populárních satirických popěveků.

339 *Justyn Pol* (1802—1831), student-filareta, později organisátor povstání na Litvě.

340 *arie komandéra* — orchestr, který má před sebou směs z Dona Juana, nedopatřením po menuetu začne hrát hudbu k přišerné scéně, kdy socha komandéra, zavražděného donem Juanem, přichází, aby vykonala pomstu a strhla vraha do pekel.

344 *Slyšíš pokřik ženy?* — Je-li doktorem míněn profesor Bécu, pak tento verš se týká matky J. Slowackého.
jen ruble, stříbrňáky na stolku rozřivil u hlavy doktorovy — po Vilně

kolovala pověst, že blesk, který doktora zabil, svezl se po stříbrných
rublech, které ležely u hlavy doktorovy na nočním stolku.

SCÉNA IX.

- 353 *Nebožtíka, strach jde z něho, v čerstvý rubáš oděného* — je to doktor,
zabitý bleskem.
354 *Je tu jiný* — popis svědčí o tom, že jde o mrtvolu Bajkova.
357 *Staré jméno změnil asi* — tedy Gustav-Konrád.
od Gedymina hradu — od Vilna, založeného Gedyminem.

PŘEKLAD FRANCOUZSKÝCH VERŠŮ
Z TŘETÍ ČÁSTI DZIADŮ

- 264 Duch: Mluv se mnou francouzsky, můj ubohý kapucín,
já mohl ve velkém světě zapomenout svou latinu.
Ale ty, když jsi svatý, musíš mít dar jazyků —
mluvíte možná německy, co bručíte tak úzkostlivě.
Co je to — Pánové, já odpovím.
- Duch: To je správné, tu hru hrajeme společně:
on je učenec a já ďábel z povolání.
Byl jsem jeho učitelem a jsem na to hrdý,
víš toho ty víc než my, tak mluv — ale neradím ti.
- 302 Senátor: Ďáble! jaká robota!
Princezna
pokud jde o dámy
představte si,
Přísahám . . . u mého stolu,
s jejich přímostí a ohavným tónem.
Představte si:
...
co já vím!
Abych zas brzy přišel . . . Jeho Osvicenost
Já už dál nemohu —
- 303 Doktor: . . . to jsou lehké choroby,
to jsou . . . přechodné nevolnosti;
Senátor: sbohem, dobrou noc
vy se osmělujete, doktore,
- 304 Doktor: . . . promiňte, . . .
305 Senátor: . . . vidíte, . . .
306 Senátor: Oh! ten palič. —
. . . To není tvá věc.
- 307 Senátor: Nuže?
Bajkov: Vsaďte se —

- 307 Senátor: Tři sta ran, a ještě je živ! Tři sta ran, ten darebák!
Tři sta ran a on neumře — co za jakobínský hřbet!
vytrvalost kůže
přesahuje všechno — . . . kůže ještě lépe vyždělanou.
Já tomu nerozumím! ha, ha, ha, ha, můj příteli!
...
308 Poctivý voják by od toho zemřel už desetkrát!
Jaký rebel . . . člověka ze dřeva.
. . . představte si!
Senátor: To je pravda:
Senátor: Vy nemáte rád historii, — ha, ha, satirik
by řekl . . . aby ses nestal historickým.
- 309 Senátor: To je pravda.
310 Bajkov: Nese dopis.
311 Bajkov: Možná princezna.
Senátor: S jakým zápalem!
Pelikán: . . . matka toho lumpa.
- 315 Dívka: Pane senátore —
oh! já vás vyrušuji, bude se zpívat sbor
z Dona Juana; a potom koncert Herzův . . .
Senátor: Sbor! (ve francouzštině zní stejně jako srdce) . . . Srdce,
přicházíte jako na zavalanou, vy, krásná jako srdce.
Chvilu sentimentální! tady přišel srdce.
. . . velkokníže Michal
...
Hned jsem tam.
Dívka: Smilujte se nad ní!
Senátor: Čert mě bere . . .
- 316 Senátor: To je k smíchu;
317 Dívka: Je to možné?
Senátor: Představte si —
...
Buďte klidná, . . .
- 318 Senátor: Hned tam jsem.
319 Senátor: To je příliš!
320 Doktor: . . . to podlamuje zdraví.
Senátor: Eh, můj doktore, . . .
. . . působí na trávení
. . . dívat se na výslech,
. . . při černé kávě.
- 321 Senátor: . . . s pletí tak poničenou,
Bajkov: . . . — Vsaďte se —
to je krásné —
Senátor: . . . jaká figura! . . . vypadá jako básník —
. . . pohled tak hloupý?

- 325 Senátor: Co mi to říkáte, můj drahý,
nemožné —
- 326 Senátor: ... — at vás políbím! ...
- 329 Paní sovětníková: To je hanebné!
Paní generálová: Ah, můj drahý senátore,
Paní sovětníková: Opravdu, to je neštěstí.
- 330 Senátor: Pardon, tisíckrát pardon, byl jsem příliš zaměštnán;
Co to vidím? menuet? dokonale seskupený!
to mi připomnělo dny mé mladosti!
Kněžna: To je překvapení.
Senátor: Jste to vy, má bohyně!
Jak miluji ten tanec, překvapení? ah! bohové!
Kněžna: Budete tančit, doufám?
Senátor: Jistě, a co nejlépe.
- 331 Dáma: Za chvílku chcípne.
- 333 Dáma: Ah! jaká krása, jaký půvab!
Ruský důstojník: Můj generále, jaká písnička!
- 337 Bajkov: Jaká čest, jaké štěstí!
Ah! pane senátore!
Jsem váš nejponiženější služebník.
Student: Generále, to jsou vaše slova?
Bajkov: Ano.
Student: Gratuluji vám.
Jeden z důstojníků: Ty kuplety jsou opravdu zábavné,
jaký satirický a veselý tón!
- 338 Mladý člověk: Za vaši nevyrovnatelnou Musu
jmenoval bych vás členem akademie.
Senátor: Jdi, jdi, já ti nasadím parohy.
- 339 Levá strana: Ah, jaká krása, jaký půvab!
- 341 Senátor: ... tak to dejte do pořádku —
- 345 Senátor: ... to je nepochopitelné!
... to je ďábel!
- 346 Senátor: Koukejte, ... koukejte, jaké blouznivé oko;
... — zvláštní náhoda,
Mnoho dalo by se říci ...
... mnoho by se mluvilo!
- 348 Senátor: On blouzní.

CESTA NA RUS

- 361 *manut* — předpotopní zvíře, jehož zbytky se nacházejí v různých
končinách Evropy; objevovaly se i na severu, zvláště v Sibiři, ve
zmrzlé půdě.
za Noema — v době potopy.

- 362 v Římě na pomnicích je zvěst o odtud příšlech rozbojnicích.
Na území Ruska při Černém moři žili Skythové, kteří přicházeli
do styku s Řeky a Římany.
Euxinus, Pontus — Černé moře.
Kanopa — město v Egyptě.
samum — zhoubný vítr na afrických pouštích.
- 365 *snad Jermolov tam sedí v beznaději.*

Mezi lidem v Rusku je přesvědčení, že car může každého
jiného krále sebrat do kubitky. A opravdu nevíme, co by při-
jel za tímto účelem. Je jisto, že Novosilcov často říkal:
„Nebude klid, dokud nezavedeme v Evropě takový po-
řádek, aby náš feldjégr mohl tytéž rozkazy plnit stejně
snadno ve Vilně, v Paříži i v Stambulu“. Když byl zbaven
vlády v Gruzii generál Jermolov, jehož jméno bylo u Rusů
velmi populární, bylo to pokládáno za událost důleži-
tější než vítězství nad nějakým evropským králikem. To-
muto názoru Rusů nelze se divit. Připomeňme si, že když
Jeho Králevičovská Milost kníže Württenberský obléhal
se spojeneckými vojsky Gdansk, psal generálovi Rappovi,
že generál ruský co do hodností je roven králi a mohl by
užívat tohoto titulu, kdyby taková byla císařská vůle.
Viz paměti generála Rappa.

(Al. Jermolov (1772—1861), ruský generál, který vedl boje s kmeny
kavkazskými. Upadl však do podezření, že má styky se spiklenci,
a musil odstoupit. — Kníže A. Württenberský velel spojeným voj-
skům prusko-ruským, obléhajícím r. 1813 Francouze v Gdansku.
— J. Rapp velel obleženým Francouzům.)

PŘEDMĚSTÍ SÍDELNÍHO MĚSTA

- Je tu líčeno Carskoje Selo.
- 367 *sloupy korintské* — sloupy s ozdobnými hlavicemi na stavebách, na-
podobujících starořecký styl.
tu hned se zlato mocným proudem lilo.
Tato slova řekl král Gótů (Theodorich), když po prvé spat-
řil Colosseum v Římě (ohromná budova divadla, založená
císařem Vespasianem).
obelisk — štíhlý sloup ve tvaru jehlanu, původu egyptského.
- 368 *z orlojů městských právě dvanáct bilo,*
k západu klesá žhavé slunce rudé.